

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI ADLIYA VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI**

B.T. Musayev, K.R. Aliyeva, B.A.Narimanov

**KONSTITUTSIYAVIY
HUQUQ**

Darslik

TOSHKENT – 2020

UO'K 0000000
KBK 0000
000

Mazkur darslik O'zbekiston Respublika Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2019-yil 20-iyuldagi 654-son buyrug'iga asosan nashrga tavsiya etilgan.

Taqrizchilar:

Sh.Sayfullayev – y.f.n., professor

J.Shirinov – O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati

B.T.Musayev, K.R.Aliyeva, B.A.Narimanov.
000 Konstitutsiyaviy huquq. // Darslik. – Toshkent: TDYU, 2020. – 188 b.

Konstitutsiyaviy huquq bo'yicha tayyorlangan darslik, yuridik kollejlarning talabalari ta'lim standartlari asosida yaratilgan.

Darslikda Konstitutsiyaviy huquq fani predmeti doirasiga kiruvchi mavzular yoritilgan. Darslikning tuzilishi (tizimi) O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi tuzilishiga mos keladi. Unda Konstitutsiyaga kiritilgan barcha o'zgartirishlar e'tiborga olingan.

Darslik kollejlarning talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, undan boshqalar ham Konstitutsiyani o'rganishda foydalanishlari mumkin.

UO'K 0000000
KBK 0000

ISBN 978-9943-00000

© B.T. Musayev, K.R. Aliyeva,
B.A. Narimanov, 2020.

© Toshkent davlat yuridik universiteti.

MUNDARIJA

KIRISH	6
I mavzu. Konstitutsiyaviy huquq faniga kirish. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy tuzumi prinsiplari	9
II mavzu. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yaratilishi va asosiy xususiyatlari	24
III mavzu. Inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari.....	32
IV mavzu. O‘zbekiston Respublikasi fuqaroligi va chet el fuqaroligining huquqiy holati.....	43
V mavzu. Jamiyat va shaxs munosabatlarining konstitutsiyaviy asoslari.....	55
VI mavzu. Siyosiy partiyalarning huquqiy maqomi	63
VIII mavzu. Qoraqalpog‘iston Respublikasining huquqiy maqomi	78
IX mavzu. O‘zbekiston Respublikasining ma‘muriy-hududiy va davlat tuzilishi	85
X mavzu. O‘zbekiston Respublikasining saylov tizimi ...	94
XI mavzu. Davlat hokimiyatining tashkil qilinishi. O‘zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi.....	113
XII mavzu. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi	124
XIII mavzu. O‘zbekiston Respublikasining Vazirlar Mahkamasi	137
XIV mavzu. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti.....	151
XV mavzu. Mahalliy davlat hokimiyati asoslari. Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari.....	161
XVI mavzu. O‘zbekiston Respublikasida sud hokimiyati va prokuratura organlari.....	173
O‘qish uchun adabiyotlar ro‘yxati	184

О Г Л А В Л Е Н И Е

Введение	6
Тема I. Введение в Конституционное право. Принципы Конституционного строя Республики Узбекистан	9
Тема II. Создание и особенности Конституции Республики Узбекистан	24
Тема III. Основные права, свободы и обязанности человека и гражданина	32
Тема IV. Гражданство в Республике Узбекистан и правовой статус иностранцев	43
Тема V. Конституционные основы взаимоотношений общество и личности	55
Тема VI. Конституционные основы политических партий.....	63
Тема VIII. Конституционные основы Республики Каракалпакстан	78
Тема IX. Административно-территориальное и государственное устройство Республики Узбекистан	85
Тема X. Избирательная система Республики Узбекистан	94
Тема XI. Организация государственной власти. Олий Мажлис Республики Узбекистан.....	113
Тема XII. Законодательная палата Олий Мажлиса Республики Узбекистан	124
Тема XIII. Кабинет Министров Республики Узбекистан	137
Тема XIV. Президент Республики Узбекистан	151
Тема XV. Основы государственной власти на местах. Органы самоуправления граждан	161
Тема XVI. Судебная власть и органы прокуратуры Республики Узбекистан	173
Список литературы для чтения.....	184

CONTENTS

Introduction.....	9
Topic I. Introduction to constitutional law. Principles of the Constitutional system of the Republic of Uzbekistan.....	9
Topic II. Creation and features of the Constitution of the Republic of Uzbekistan.....	24
Topic III. Fundamental rights, freedoms and obligations of a person and a citizen.....	32
Topic IV. Citizenship in the Republic of Uzbekistan and the legal status of foreigners	43
Topic V. Constitutional foundations of relations between society and the individual	55
Topic VI. Constitutional foundations of political parties	63
Topic VIII. Constitutional foundations of the Republic of Karakalpakstan.....	78
Topic IX. Administrative-territorial and state structure of the Republic of Uzbekistan.....	85
Topic X. Electoral system of the Republic of Uzbekistan	94
Topic XI. Organization of state power. Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan	113
Topic XII. Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan	124
Topic XIII. Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan.....	137
Topic XIV. President of the Republic of Uzbekistan	151
Topic XV. Basics of local government.	151
Citizens' self-government bodies.....	161
Topic XVI. The judiciary and the prosecution authorities of the Republic of Uzbekistan.....	173
References for reading	184

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy-shaxsiy hayot, inson va fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishni Konstitutsiya va unung asosida qabul qilingan qonunlarsiz tasavvur qila olmaymiz.

Prezident Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 25 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimda ta’kidlaganidek: «To‘la ishonch bilan aytish mumkinki, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi xalqimiz siyosiy-huquqiy tafakkurining yuksak namunasi. U hech kimga qaram bo‘lmasdan, erkin va ozod, tinch va osoyishta, farovon yashashning qonuniy kafolati bo‘lib kelmoqda. Bozor munosabatlariga asoslangan huquqiy demokratik davlat, kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish borasida mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda»¹.

Shu bilan birga ta’kidlash lozimki, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi talablarini to‘liq amalga oshirish borasida ulkan vazifalarni amalga oshirish lozim. Fuqarolar, ayniqsa yoshlarning qonunga, Konstitutsiyaviy tuzumga, boshqa fuqarolarga nisbatan hurmat hissini va huquq ustuvorligini ta’minlash ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Zero, Konstitutsiyani chuqur bilish orqaligina Vatanga sadoqat, jamiyatga hurmat paydo bo‘lib, belgilangan burchlarni ixtiyoriy bajarishga intilish vujudga keladi.

«Konstitutsiyaviy huquq» fani huquqiy fanlar tizimida alohida o‘rin tutadi. Konstitutsiyaviy huquq normallari jamiyatdagi eng muhim ijtimoiy masalalarni, xususan

¹ Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганнинг 25 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси. // Халқ сўзи. 2017 йил, 9 декабрь.

xalq hokimiyatchiligini amalga oshirish jarayonidan kelib chiqadigan markazida inson manfaatlarini turuvchi «fuqarolar jamiyat-davlat» o'rtasidagi munosabatlar ularning asoslarini tartibga soladi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev ta'бири bilan aytganda «Konstitutsiya hamda qonun talablariga og'ishmay amal qilish ma'naviy saviyamiz, madaniyatimizning asosiy mezoniga aylanishi shart»². Bunda mazkur fanning mavjud ijtimoiy munosabatlar, huquq normalarini mos kelishi masalasini o'rganib, ijtimoiy munosabatlarni yanada to'g'riroq tartibga solish, ularni rivojlantirishiga imkon beradigan huquq normalarini yaratish, mavjudlarini takomillashtirish bo'yicha taklif ishlab chiqish vazifalari yaqqol namoyon bo'ladi. Konstitutsiyaning mohiyatiga e'tibor bersak, mag'zini chaqsak, bugun oldimizda turgan ko'pgina savollarga, muhim muammolarni yechishda javob topamiz.

Konstitutsiya huquqiy davlatning asosiy belgisi hisoblanadi. Unda jamiyatning ijtimoiy siyosiy xususiyatlari, taraqqiyotining bosh mezonlari, mamlakatning ichki va tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlari o'z ifodasini topgan bo'ladi. Konstitutsiyaning qimmatli ahamiyati shundaki, uni puxta o'zlashtirgan shaxs, fikrimizcha, o'zini yanada kuchliroq, yanada mukammalroq va albatta, yanada kafolatlangan sezadi. Uning mazmuni va mohiyati ostida nazarda tutilgan tinch va farovon hayotga bo'lgan ishonchlari yanada mustahkamlanadi.

Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi rezidentining 2018-yil 13-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi faoliyatini yanada takomillashtirishga doir tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarori asosida yuridik kollejlarning o'quv-metodik jarayonini muvofiqlashtirish, ularga amaliy va axborot-resurslari jihatdan ko'maklashish Toshkent davlat yuridik universiteti tomonidan,

² Ўша жойда.

ularning faoliyatiga rahbarlik qilish va nazoratni tashkil etish hamda tashkiliy-kadrlar bazasini mustahkamlash esa – hududiy adliya organlari tomonidan amalga oshirilishi belgilandi.

Mazkur darslik 2018-yilda tasdiqlangan namunaviy o‘quv dasturi asosida tayyorlangan. Shuning uchun unda faqat Konstitutsiyaviy huquq predmeti doirasidagi mavzularni yoritishga harakat qilindi. Darslikda Konstitutsiyaviy huquqning huquq tizimidagi predmeti va Konstitutsiyaviy huquq fani predmetini aniqlashtirishga, Konstitutsiya prinsiplari bilan Konstitutsiyaviy prinsiplarni aniqlashtirishga alohida e’tibor qaratildi. Chunki avvalgi nashr etilgan Konstitutsiyalarda shu masalalarda noaniqliklar uchrar edi.

Darslik tizimi asosan Konstitutsiya tizimiga mos tushadi va yuridik kollejlar o‘quvchilarida konstitutsiyaviy huquqiy bilimlarni va shiddat bilan davom etayotgan siyosiy-huquqiy islohotlar mazmun-mohiyatini yetkazishga qaratilgan. Ayrim mavzular aniq Konstitutsiyada belgilangan tartibda emas, ijtimoiy hayotdagi o‘rniga qarab ketma-ketligi belgilanib yoritilmoqda.

I MAVZU.
KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ FANIGA KIRISH.
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
KONSTITUTSIYAVIY TUZUMI PRINSIPLARI

§ 1. Konstitutsiyaviy huquq tushunchasi

Konstitutsiyaviy huquq huquqni alohida tarmog‘i bo‘lib, mamlakatning huquq tizimining tarkibiga kiradi, shu bilan birga u huquq tizimida yetakchi huquq hisoblanadi. Konstitutsiyaviy huquq ma‘lum ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy normalar yig‘indisidan iborat. Bu ijtimoiy munosabatlar jamiyat, inson, davlat o‘rtasida vujudga keladi.

Yodda tuting!

<p>O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy huquqi – mamlakatning konstitutsiyaviy tuzum asoslarini, jamiyat va shaxs munosabatlarining (jamiyatning iqtisodiy negizi, jamoat birlashmalari, oila, ommaviy axborot vositalari) asoslarini, mamlakatning davlat va ma‘muriy-hududiy tuzilishi asoslarini, davlat hokimiyatini tashkil etish asoslarini belgilovchi, o‘rnatuvchi huquqiy normalar yig‘indisidir.</p>

Bu huquqiy normalar xalqaro shartnomalar, Konstitutsiya, konstitutsiyaviy qonunlar, joriy (oddiy) qonunlar va boshqa qonun osti hujjatlarda o‘z o‘rnini topgan. Bu Konstitutsiyaviy huquqni huquq tarmog‘i va yetakchi huquq sifatida ko‘rsata biladigan eng oddiy va tushunarli ta‘rifdir.

Konstitutsiyaviy huquq normalari jamiyatdagi eng muhim masala inson va davlat munosabatlarini tartibga soladi. Buni eng muhim masala deb hisoblanishi, jamiyatni rivoji yoki aksincha inqirozi inson va davlat munosabatlarini to‘g‘ri o‘rnatilganligiga bog‘liqdir.

Konstitutsiyaviy huquq o'z normlari orqali inson, uning huquq va erkinliklarini oliy qadriyat darajasiga ko'taradi, shaxs va davlat munosabatlarida shaxs manfaatlarini ustuvorligini belgilaydi, ijtimoiy adolat prinsipi-ni bosh prinsip darajasiga ko'taradi, hokimiyat tuzilmala-rini tashkil qilishini aniq tartibini belgilaydi va ularning faoliyatini qonun doirasida chegaralaydi.

§ 2. Konstitutsiyaviy huquqning predmeti

Konstitutsiyaviy huquq – mustaqil huquq sohasi bo'lib, u milliy huquqiy tizimning o'zagi hisoblanadi.

Yodda tuting!

Konstitutsiyaviy huquqning predmeti – konstitutsiyaviy normalar bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlardir.

Konstitutsiyaviy huquqning predmetiga xos yana bir xususiyat shundaki, u tartibga soladigan ijtimoiy munosabatlar, boshqa huquq tarmoqlari tartibga soladigan ijti-moiy munosabatlarning vujudga kelishi uchun asos, baza bo'lib xizmat qiladi, masalan, fuqarolik huquqi, ijtimoiy ta'minot huquqi, ma'muriy huquq va boshqalar.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy huquqi predmeti uchta ijtimoiy munosabatlar guruhidan tashkil topgan:

Birinchi guruh – konstitutsiyaviy tizimni tashkil etish, ta'minlash va himoya qilish bilan bog'liq ijtimoiy munosa-batlar

Ikkinchi guruh – insonlarning huquq va erkinliklarini tar-tibga solish, himoya qilish, qo'riqlash va kafolatlash bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlar

Uchinchi guruh – shaxs-jamiyat-davlat o'rtasidagi eng muhim munosabatlarni tartibga soladi.

Inson va davlat munosabati konstitutsiyaviy huquq tartibga soladigan asosiy munosabatlardir. Lekin shuni ham bilish kerakki, inson va davlat munosabatlari juda keng va ko'p qirrali, shuning uchun bu munosabat faqat konstitutsiyaviy huquq bilangina tartibga solinmay, boshqa huquq tarmoqlari bilan ham tartibga solinadi (mehnat huquqi, fuqarolik huquqi, ma'muriy huquq, moliya huquqi va boshqalar). Lekin konstitutsiyaviy huquq asos, baza bo'lish xarakteriga ega huquqiy normalardan iborat bo'lib, ular shaxsning huquqiy holatini belgilaydi.

Xulosa qilib aytganda, Konstitutsiyaviy huquq predmeti bu – shaxs huquqiy holatini belgilash (shaxs va davlat munosabati) va hokimiyatchilikni amalga oshirish jarayonida vujudga keladigan ijtimoiy munosabatlardir. Bularni tarkibi keng va xilma-xil munosabatlardan iborat bo'ladi.

§ 3. Konstitutsiyaviy huquq – huquqning yetakchi sohasi

Konstitutsiyaviy huquq mamlakat huquq sohasining yetakchi huquq sohasi hisoblanadi. Chunki,

Yodda tuting!

Birinchidan, konstitutsiyaviy huquqning Konstitutsiyada mustahkamlangan huquq va normalar, konstitutsiyaviy qonunlarda jamlangan qoidalar asosida o'ta muhim ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquq sohasidir.

Ikkinchidan, Konstitutsiya mamlakatimizda amal qiluvchi barcha huquq tarmoqlarining o'zagini tashkil etadi.

Konstitutsiyaviy huquqning yetakchilik roli boshqa huquqlarning konstitutsiyaviy normalar orqali vujudga kelishida ham ko'rinadi va nihoyat, konstitutsiyaviy huquqning asosiy manbai konstitutsiya ekanligi ham uning yetakchiligini ko'rsatadi.

Shuningdek, konstitutsiyaviy huquqning yetakchi roli uning normalari bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlarning ahamiyati, yetakchiligi, boshqa huquqlar bilan tartibga solinadigan munosabatlar uchun asos, tayanch bo'lishi bilan belgilanadi. Konstitutsiyaviy huquq shaxs va davlat munosabatlarining asoslarini, shaxsning huquqiy holati asoslarini, davlat va hokimiyat tuzilishini, ularni tashkil etish tartibi va faoliyatining prinsiplarini, davlatning nodavlat tashkilotlar bilan munosabatining asoslarini o'rnatar ekan, ana shu masalalarni tartibga soluvchi barcha tarmoq huquqlari uchun yetakchilik rolini o'ynaydi.

Masalan,

Konstitutsiyaning 36-moddasi «Har bir kishini mulkdor bo'lish, meros huquqi qonun bilan kafolatlanishi, 53-moddada xususiy mulk daxlsiz ekanligi va davlat himoyasida bo'lishini belgilar ekan, bu bilan mulkiy masalalarni tartibga soluvchi «Fuqarolik huquqi»ga asos soladi. Shu 53-moddada tadbirkorlik faoliyatini belgilar ekan «Tadbirkorlik huquqi» uchun asos bo'ladi.

Shunga o'xshash holatlarda, konstitutsiyaviy huquqning boshqa normalari ham boshqa huquqlar uchun asos bo'ladi yoki, boshqacha qilib aytganda, boshqa huquqlar o'zining boshlang'ich nuqtasini, tayanchini konstitutsiyaviy huquq normalaridan oladi. Har qanday boshqa huquq tarmoqlari tartibga solayotgan ijtimoiy munosabatlarning asosi konstitutsiyaviy huquq normalari bilan mustahkamlangan. Boshqa tarmoq huquqlari, shu konstitutsiyaviy huquq normalarida mustahkamlangan ijtimoiy munosabatlarni kengaytirib, aniqlashtirib, amalga oshirish mexanizmlarini belgilab tartibga soladi.

§ 4. Konstitutsiyaviy huquq normalari, institutlari, munosabatlari va ularning subyektlari

Konstitutsiyaviy-huquqiy normalar konstitutsiyaviy huquqning birlamchi asosini tashkil etadi. Konstitutsiyaviy huquq normalari shu huquqning predmeti hisoblanuvchi ijtimoiy munosabatlar (huquqiy munosabatlar) ni tartibga soladi.

Yodda tuting!

Konstitutsiyaviy-huquqiy normalar Konstitutsiya asosida davlat organlari va fuqarolar, davlat hokimiyatini amalga oshirish va tashkil etish jarayonida vujudga keladigan munosabatlar asosida tashkil topgan jamiyat tuzilishi, davlat tuzilishi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy munosabatlarni tartibga soladi va mustahkamlaydi.

Yodda tuting!

Konstitutsiyaviy-huquqiy munosabatlar, konstitutsiyaviy-huquq normalari bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlar bo'lib, ularning mazmuni subyektlar o'rtasidagi yuridik aloqalar hisoblanadi va bu aloqalar tegishli huquqiy normalarda ko'zda tutilgan o'zaro huquq va burch shaklida bo'ladi.

Konstitutsiyaviy-huquqiy munosabatlarning o'ziga xos xususiyati (boshqa huquqiy munosabatlardan) quyidagilarda ko'rinadi.

1. Ular o'zining alohida mazmuniga ega. Bu munosabatlar faqat konstitutsiyaviy huquq predmeti hisoblanadi.
2. Bu munosabat alohida subyektlar tarkibiga ega.
3. Barcha konstitutsiyaviy-huquqiy normalar ham aniq konstitutsiyaviy-huquqiy munosabatlarni vujudga keltirmaydi. Masalan, prinsip normalar. Ular o'zining tartibga solish ta'sirini qoida va normalar orqali amalga oshiradi.

Shuning uchun ham konstitutsiyaviy-huquqiy munosabatlar boshqa huquqiy munosabatlarga nisbatan xilma-xildir. Asosan huquqiy munosabatlar qoida normalarning amal qilishi orqali vujudga keladi. Ular asosida aniq munosabatlar vujudga kelib, unda munosabatning aniq subyektlari va ularning huquq hamda majburiyatlari aniq bo'ladi.

Konstitutsiyaviy-huquqiy institutlar turli manbalardan (konstitutsiya, konstitutsiyaviy qonun, qonun, farmon, qaror normalaridan) iborat bo'ladi.

Huquqiy munosabatlarni vujudga kelishi, tugashida yuridik fakt muhim rol o'ynaydi. Yuridik fakt – huquqiy munosabatni vujudga keltiradigan, o'zgartiradigan, tugatadigan voqea yoki harakatdir.

Konstitutsiyaviy-huquqiy munosabatlarda ishtirok etuvchilar subyektlar deb atalib, bu huquqiy munosabat subyektlari doirasi juda keng. Subyektlar qatoriga fuqaro, shaxs, xalq, millat, davlat, deputat va senatorlar, davlat organlari, nodavlat tashkilotlari, o'zini o'zi boshqarish organlari kiradi. Saylov kampaniyasi davrida subyektlar miqdori yanada kengayadi, ularga saylov komissiyalari, kuzatuvchilar, vakillar, nomzodlarni kiritish mumkin.

Umumiy tarzda aytish mumkinki, konstitutsiyaviy-huquqiy munosabatlarning subyekti bo'lib, konstitutsiyaviy-huquqiy normalarga asosan huquq va burchga ega bo'ladiganlar hisoblanadi.

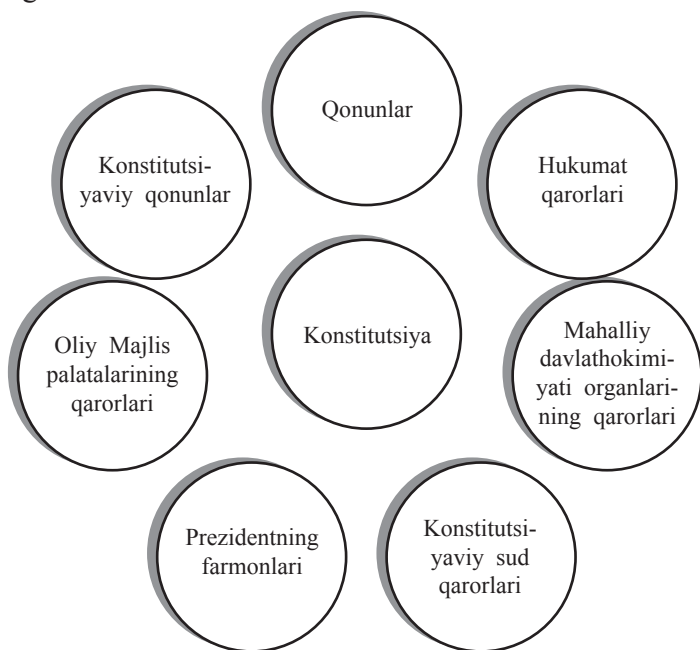
Ayrim hollarda chet el fuqarolari yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ham munosabatlar subyekti bo'lishi mumkin. Masalan, fuqarolikni so'rab murojaat qilganda.

§ 5. Konstitutsiyaviy huquq manbalari

Konstitutsiyaviy huquq normalarini o'zida mujassam etuvchi normativ-huquqiy hujjatlar konstitutsiyaviy huquqning asosiy manbalarini tashkil etadi.

Konstitutsiyaviy huquq manbalari orasida Konstitutsiya alohida o'rin egallaydi. Chunki Konstitutsiya faqat konstitutsiyaviy huquq manbasigina emas, balki boshqa huquqlar uchun ham manbadir. Konstitutsiyaning huquq manbalari orasida alohida mavqeyini uning davlatning asosiy qonuni ekanligi ham belgilaydi.

Konstitutsiya eng muhim norma va prinsiplarni o'rnatadi va keyinchalik ulardan boshqa huquqiy tartibga solishni shakllari o'sib chiqadi (turli sohadagi qonunlar, farmonlar). Konstitutsiyaviy huquqning manbalariga quyidagilar kiradi:

§ 6. Davlat suvereniteti

Suverenitet har qanday mustaqil davlatning ajralmas va umumiy belgisi bo'lib, uning to'la huquqliligini hamda ichki va tashqi ishlarda boshqa davlatga qaram

emasligini anglatadi. Suverenitet fransuzcha soʻzdan kelib chiqib, «oliy hokimiyat» degan maʼnoni beradi.

Oʻzbekiston Respublikasining amaldagi Konstitutsiyasining birinchi boʻlimi «Asosiy prinsiplar» deb atalib, unda davlatning asoslari va konstitutsiyaviy tuzumning prinsiplari mustakamlangan. Mazkur boʻlimning 4 ta bobini har biri alohida Konstitutsiyaviy tuzum asoslarini, ularning prinsiplarini mustahkamlagan. Shuning uchun «Davlat suvereniteti», «Xalq hokimiyatchiligi», «Konstitutsiya va qonunning ustunligi» va «Tashqi siyosat» Konstitutsiyaning prinsiplari emas, Konstitutsiyaviy prinsiplar yoki boshqacha aytganda, davlating asoslari hisoblanib, ularning har biri maʼlum prinsiplar asosida tashkil qilinadi. Bu prinsiplar esa shu boblarning tegishli moddalarida mustahkamlangan.

Konstitutsiyaning birinchi boʻlimi 1-bobi «Davlat suvereniteti» deb atalgan. Davlat suvereniteti davlatning asosi (tayanchi) hisoblanuvchi davlat-huquqiy institutdir. Suverenitet soʻzi davlat huquqiy masalalarda xalqqa, millatga va davlatga nisbatan ishlatiladi. Davlat va mamlakat soʻzlari koʻpincha aynan bir maʼnoda ishlatilgani uchun davlat suverenitetini mamlakat suvereniteti deb ham tushunish mumkin.

Oʻzbekiston Respublikasi davlat suverenitetining amaliy ifodasi uning asosiy qonunining moddalarida aks etgan.

1-modda. Oʻzbekiston – suveren demokratik respublika. Davlatning «Oʻzbekiston Respublikasi» va «Oʻzbekiston» degan nomlari bir maʼnoni anglatadi.

2-modda. Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida masʼuldirlar.

3-modda. O‘zbekiston Respublikasi o‘zining milliy-davlat va ma‘muriy-hududiy tuzilishini, davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining tizimini belgilaydi, ichki va tashqi siyosatini amalga oshiradi. O‘zbekistonning davlat chegarasi va hududi daxlsiz va bo‘linmasdir.

4-modda. O‘zbekiston Respublikasining davlat tili o‘zbek tilidir. O‘zbekiston Respublikasi o‘z hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlari va an‘analari hurmat qilinishini ta‘minlaydi, ularning rivojlaniishi uchun sharoit yaratadi.

5-modda. O‘zbekiston Respublikasi qonun bilan tasdiqlanadigan o‘z davlat ramzlari – bayrog‘i, gerbi va madhiyasiga ega.

6-modda. O‘zbekiston Respublikasining poytaxti – Toshkent shahri.

Davlat suverenitetining eng muhim belgisi davlat hokimiyatining mamlakatning Konstitutsiyasi va qonunlaridan boshqa hech narsa bilan cheklanmasligidir. Davlat suvereniteti o‘rnatilgan mamlakat hududida boshqa hech qanday hokimiyat tuzilmalari bo‘lmasligi kerak. Davlat suvereniteti amal qiladigan mustaqil davlatda qonuniy davlat organlarining hech qanday vakolatlariga boshqa hech qanday siyosiy va boshqa kuchlar tajovuz qilmasligi kerak.

Davlat suvereniteti, mamlakatning kelajagini belgilashda katta ahamiyatga ega. Mamlakat har jihatdan to‘la mustaqil bo‘lsagina, uni suverenitetga ega davlat hisoblash mumkin. Mustaqillik natijasida davlatning suverenitetga xos jihatlari namoyon bo‘ladi.

§ 7. Xalq hokimiyatchiligi

Xalq hokimiyatchiligi – demokratiya soʻzining tarjimai boʻlib, yunoncha «demos» – xalq, «kratos» – hokimiyat degan maʼnolarni anglatadi. Xalq hokimiyatchiligi barcha insonlarning tengligi va erkinligini tan olishga, aholini turli jamoat tashkilotlariga birlashish, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini xalq ishtirokida saylash, davlat hokimiyatining taqsimlanishi va xalqning davlatni boshqarishda ishtirok etishiga asoslanadi.

Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining «Xalq hokimiyatchiligi» deb nomlangan ikkinchi bobi davlatimizning demokratik tabiatini ifodalaydi va Oʻzbekiston suveren demokratik respublika ekanligini tasdiqlaydi.

Konstitutsiyaning 7-moddasida «*Xalq davlat hokimiyatining birdan bir manbaidir. Oʻzbekiston Respublikasida davlat hokimiyati xalq manfaatlarini koʻzlab va Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi hamda uning asosida qabul qilingan qonunlar vakolat bergan idoralar tomonidangina amalga oshiriladi.*» degan qoida belgilangan. Demak, Oʻzbekistonda davlat xalq irodasini ifodalaydi va uning manfaatlariga xizmat qiladi.

Oʻzbekistonda xalq hokimiyatchiligi ikki shaklda amalga oshiriladi:

Bevosita demokratiya – fuqarolarning davlat ishlarini hal qilishda toʻgʻridan toʻgʻri ishtirok etishi.

Bilvosita demokratiya – fuqarolarning davlat ishlarini hal qilishda oʻzi saylagan vakillari, yaʼni deputatlar ishtirok etishi.

Bevosita demokratiyaning asosiy koʻrinishlaridan biri – referendum. **Konstitutsiyaning 9-moddasida** «*Jamiyat va davlat hayotining eng muhim masalalari xalq muhokamasiga taqdim etiladi, umumiy ovozga (referendumga) qoʻyiladi. Referendum oʻtkazish tartibi qonun bilan belgilanadi.*» degan qoida belgilangan.

Yodda tuting!

Referendum so'zining lug'aviy ma'nosi lotincha «ma'lum qilinishi lozim bo'lgan narsa» deganidir, ya'ni davlatda hal qilinishi lozim bo'lgan muhim masalalar xalqqa ma'lum qilinishi va uning ovoz berishi orqali hal etiladi.

O'zbekiston Respublikasida xalq hokimiyatchiligini amalga oshirishning ikkinchi shakli – bu fuqarolarning davlat ishlarini hal qilishda o'zi saylagan vakillari ishtirok etishidir. **Konstitutsiyaning 10-moddasiga ko'ra**, O'zbekiston xalqi nomidan faqat u saylagan Respublika Oliy Majlisi va Prezidenti ish olib borishi mumkin. Demak, Oliy Majlis ham, Prezident ham xalq vakilligining oliy ko'rinishi hisoblanadi. Oliy Majlis bevosita xalq tomonidan tashkil etiladi. Demak, O'zbekiston xalqi o'z ichidan munosib nomzodlar tanlab(deputatlar), ularni Oliy Majlisga o'zining vakili sifatida saylaydi. Shuningdek, O'zbekistonda Prezident bevosita xalq tomonidan saylanadi, u xalqdan to'g'ridan to'g'ri vakolat oladi.

Vakillik demokratiyasining rivojlanishida, siyosiy partiyalar nodavlat tashkilotlar muhim rol o'ynaydi. «Zero, siyosiy partiyalarsiz va jamoatchilik harakatlarsiz respublikada vakillik demokratiyasini tasavvur qilib bo'lmaydi»³.

Demokratiya ijtimoiy hayotda o'z o'rnini to'la topishi, undan barcha bahramand bo'lishi uchun uning har ikki shaklidan to'g'ri foydalanish, ular o'rtasida barqaror mutanosiblikka erishish zarur.

³ Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва таракқиёт кафолатлари. –Т.: Ўзбекистон, 1997. 174-бет.

§ 8. Konstitutsiya va qonunning ustunligi

Konstitutsiya va qonunning ustunligining ta'minlanishi huquqiy davlatning muhim belgilaridan biri bo'lib, u O'zbekistonda davlat-huquqiy qurilishining eng asosiy prinsipidir.

Konstitutsiyani qonunga nisbatan ustunligi deyilganda boshqa birorta qonun, ularning normalari konstitutsiyaga zid bo'lmasligini, qonunning ustunligi deganda boshqa birorta qonun osti hujjatlarini qonunga zid kelmasligi tushuniladi.

Konstitutsiya eng oliy kuchga ega alohida tartibda qabul qilinadigan davlatning asosiy qonunidir. U xalq tomonidan (referendum orqali) yoki oliy vakillik organi Oliy Majlis (Parlament) tomonidan qabul qilinadi⁴. Konstitutsiya O'zbekiston hududida birdek kuchga ega. O'zbekistonda qabul qilingan qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar Konstitutsiya asosida va uni ijro qilish uchun qabul qilinadi.

Konstitutsiya va qonunning ustunligi yana bu masala Konstitutsiyada maxsus belgilanganligida ham ko'riladi. Konstitutsiyaning III bobi «Konstitutsiya va qonunning ustunligi» deb nomlanib, bu konstitutsiyaviy tuzumning asoslari, asosiy prinsipi sifatida belgilanganligini ko'rsatadi.

Konstitutsiyaning 15-moddasiga asosan,

O'zbekiston Respublikasida O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so'zsiz tan olinadi.

Davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko'radilar.

⁴ Konstitutsiyani qabul qilish tartibi darslikninig 1-bobida berilgan.

Konstitutsiya va qonun ustuvorligini soʻzsiz tan olish huquqiy davlat sharti hisoblanadi. Bu fuqarolar huquq-erkinliklarini taʼminlash, ijtimoiy munosabatlarni toʻgʻri tashkil qilish, Konstitutsiyaviy tuzumni barqarorligini taʼminlash, bozor munosabatlarni shakllantirish garovidir.

Konstitutsiya va qonunlarning ustunligini taʼminlashda turli tuzilmalar ishtirok etib, bunda **Konstitutsiyaviy sud** alohida oʻrin tutadi.

Konstitutsiya qoidalari uning turli moddalarida mustahkamlanib eng oliy huquqiy – norma sifatida rasmiylashtirilgan. Shuning uchun konstitutsiyaning har qanday normani, qoidani hayotga tatbiq qilish, qoʻllash, fuqaro hayotda, jamiyat hayotida, davlat hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Konstitutsiya qoidalarini hayotda qoʻllash uchun esa ularning mazmun-mohiyatini, maqsadini aniq bilishi zarur. Shundagina Konstitutsiya qoidalari toʻgʻri talqin qilinishi, hayotda qoʻllanishi mumkin. Konstitutsiya qoidalarini nafaqat notoʻgʻri qoʻllash, hatto uning normalarini notoʻgʻri talqin qilish ham Konstitutsiyani buzilishiga olib kelishi, mamlakat manfaatiga zarar yetkazishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, Konstitutsiyaning 16-moddasida quyidagicha yozilgan:

Mazkur Konstitutsiyaning birorta qoidasi Oʻzbekiston Respublikasi huquq va manfaatlariga zarar yetkazadigan tarzda talqin etilishi mumkin emas.

Birorta ham qonun yoki boshqa normativ-huquqiy hujjat Konstitutsiya normalari va qoidalariga zid kelishi mumkin emas.

Konstitutsiya qoidalari nafaqat mamlakat manfaatlariga, fuqarolar manfaatiga, jamiyat manfaatiga zarar yetkazadigan tarzda talqin qilinmasligi kerak. Bu Konstitutsiyaning ustunligi prinsipining muhim shartlaridan biridir.

§ 9. Tashqi siyosat

O'zbekiston Respublikasi tashqi siyosatining asosiy prinsiplari Konstitutsiyaning 17-moddasida o'z ifodasini topgan.

Tashqi siyosat harbiy, iqtisodiy, madaniy aloqalarni vujudga keltiradi va mamlakat manfaatiga xizmat qiladi.

O'zbekistonning tashqi siyosati o'zaro hurmat, manfaatlar muvozanatiga asoslanadi.

Tashqi siyosat natijasida chet el investitsiyalarini O'zbekistonga kelishi uchun imkoniyat va sharoitlar yaratildi. Ko'plab xorij davlatlarining korxonalar va tashkilotlari bilan qo'shma korxonalar tashkil qilindi va bu ish davom etmoqda.

O'zbekistoning tashqi siyosatidagi eng asosiy masala qo'shni davlatlar bilan tinch-totuv yashash, keng hamkorlik qilish hisoblanadi. Lekin bu O'zbekistonni tashqi uzoqda joylashgan mamlakatlar bilan aloqasiga to'sqinlik qilmaydi. Hozirgi kunda O'zbekiston dunyoning barcha joylarida, Afrika, Amerika, Yevropada joylashgan davlatlar bilan o'zaro manfaatdorlikda hamkorlik qilmoqda.

Tashqi davlat siyosatini yo'lga qo'yish va olib borishda O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi muhim rol o'ynaydi.

O'zbekiston davlat mustaqilligini tez orada chet davlatlar tan olib, diplomatik munosabatlar o'rnatdi.

Yodda tuting!

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 17-moddasi-ga asosan, O'zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarning to'la huquqli subyektidir. Uning tashqi siyosati davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralarning daxlsizligi, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalariga va

xalqaro huquqning umume'tirof etilgan boshqa qoidalari va normalariga asoslanadi.

Respublika davlatning, xalqning oliy manfaatlari, farovonligi va xavfsizligini ta'minlash maqsadida ittifoqlar tuzishi, hamdo'stliklarga va boshqa davlatlararo tuzilmalarga kirishi va ulardan ajralib chiqishi mumkin.

O'zbekistonning davlat suverenitetiga ega bo'lishi, u orqali mustaqil tashqi siyosat yuritishi natijasida uning xalqaro huquq subyekti sifatida faoliyat yuritishi – albat-ta sharaffi ish. Lekin O'zbekistonning xalqaro huquqning subyekti sifatida namoyon bo'lishi uning oldiga katta mas'uliyat ham qo'yadi. Ya'ni xalqaro huquqni to'la qonli subyekti sifatida xalqaro tashkilotlarga qabul qilingan ekan, ko'ptomonlama, ikki tomonlama shartnomalarda ishtirok etayotgan ekan, mamlakatimiz oldida shu shartnomalarni bajarish yuzasidan ko'plab majburiyatlar ham vujudga keladi. Ularni qay darajada bajarilishiga qarab jahon hamjamiyatida mamlakatimizga baho beriladi, shu orqali uni jahondagi o'rnini aniqlanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Konstitutsiyaviy huquq tushunchasi va predmeti deganda nimani tushunasiz?
2. Konstitutsiyaviy huquqning boshqa huquq sohalari-dan farqli jihatlari nimalardan iborat?
3. Konstitutsiyaviy huquqning qanday manbalarini bilasiz?
4. Davlat suvereniteti deganda nimani tushunasiz?

II MAVZU. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASINING YARATILISHI VA ASOSIY XUSUSIYATLARI

§ 1. Konstitutsiyaning yaratilishi zarurati

1991-yil 31-avgustda bo‘lib o‘tgan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining VI sessiyasida parlamentning «O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligini e‘lon qilish to‘g‘risida» qarori qabul qilindi. Mazkur qonun o‘zida Konstitutsiyada mustahkamlanishga loyiq bo‘lgan bir qator muhim prinsipial qoidalarni mujassam etganligi bilan ahamiyatlidir.

Mustaqillikka erishgandan keyin O‘zbekiston rahbariyati demokratik talablarga va prinsiplarga javob beradigan davlat hokimiyatini tashkil etish; bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodni tashkil etish; fuqarolar manfaatiga mos keluvchi fuqaro, jamiyat, davlat munosabatini o‘rnatish, unda fuqaro manfaatlarining ustunligini ta‘minlash, inson, uning huquqi, erkinligi, qadr-qimmatini, sha‘nini oliy qadriyat darajasiga ko‘tarish; mamlakatda yashovchi barcha millatlar manfaatlarini birdek ta‘minlash; mamlakat xavfsizligini birday ta‘minlashni nazarda tutuvchi tashqi siyosat olib borish vazifasini ko‘zlovchi tashqi siyosat olib borish mamlakatimiz oldidagi eng muhim vazifalar sifatida maydonga chiqdi.

Bu vazifaga erishishi uchun esa yuqoridagilarni birinchi navbatda, huquqiy asosini yaratish, ularni huquqiy normalarda mustahkamlash zarurati paydo bo‘ldi va shu vazifani bajarish uchun mamlakatimizda birinchi marta mustaqil Konstitutsiya ishlab chiqilib, qabul qilindi.

Shunday qilib Konstitutsiya qabul qilish zarurati nima degan savolga, O‘zbekiston mustaqilligi va ana shu tu-

fayli vujudga kelgan ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solish zarurligidir deyilsa xato bo‘lmaydi.

§ 2. Konstitutsiyaviy komissiya va uning faoliyati

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini ishlab chiqish zarurati to‘g‘risidagi g‘oya XII chaqiriq Oliy Kengashning 1990-yil martida bo‘lib o‘tgan birinchi sessiyasida yangragan edi.

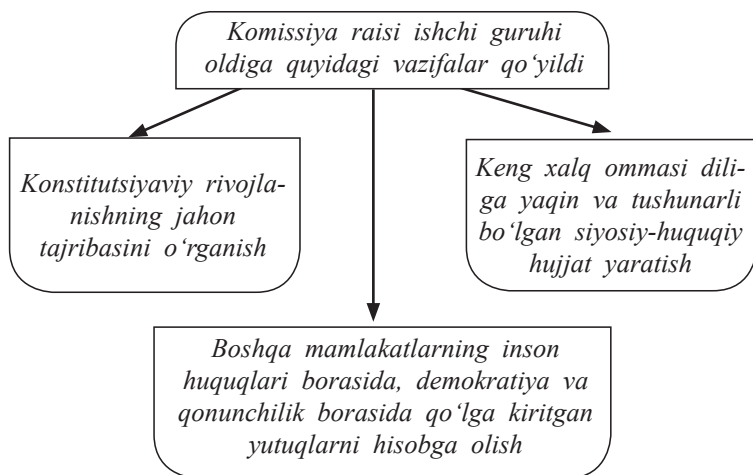
Shuningdek, 1990-yil 20-iyunda qabul qilingan Mustaqillik deklaratsiyasi, yangi Konstitutsiya yaratish uchun ham asos bo‘ldi. Deklaratsiya qabul qilingan Oliy Kengash sessiyasida shu hujjat prinsiplari asosida yangi Konstitutsiya ishlab chiqish zarur degan xulosaga kelindi va Birinchi Prezident I.Karimov boshchiligida 64 kishidan iborat Konstitutsiya loyihasini tayyorlash uchun kommissiya tuzildi.

Komissiya keng vakillik xarakteriga ega bo‘lib, uning tarkibiga deputatlar, Qoraqalpog‘iston Respublikasi va viloyatlar, Toshkent shahri vakillari, davlat, jamoat tashkilotlari, korxonalar, xo‘jalik rahbarlari, taniqli huquqshunolar, olimlar, mutaxassislar kiritildi.

1991-yil Konstitutsiya loyihasini tayyorlovchi kommissiyaning birinchi majlisi o‘tkazilib, kommissiya a‘zolari va yetakchi mutaxassislardan tashkil topgan, 32 kishidan iborat ishchi guruh tuzildi.

Konstitutsiya bo‘limlarini tayyorlash uchun 6 ta kichik guruhlar tashkil qilinib, ularning har biriga Konstitutsiyaning muqadimmasini, Konstitutsiyaviy tuzum asoslarini, fuqarolarning huquq, erkinlik, burchlari, fuqaro va jamiyat, davlat tuzilishi, davlat hokimiyati tizimi bo‘limlarini tayyorlash yuklandi. Kichik guruhlar tarkibiga 50 nafar olimlar, ilmiy xodimlar, mutaxassislar jalb etildi.

Komissiya raisi bo'lajak konstitutsiyada jahonda umume'tirof etilgan prinsiplar va g'oyalarga amal qilish bilan birga, unda o'zbek xalqining davlatchiligi, ajdodlarimiz g'oyalari, qadriyatlarimiz o'z ifodasini topishiga alohida e'tibor berdi. Shu tufayli Farobiy, Beruniy, Marg'oniy, Ulug'bek asarlariga murojaat qilindi. Amir Temurning «Tuzuklari» ko'rsatmalariga alohida e'tibor berildi. Uning adolat g'oyasi Konstitutsiyaning maqsad va mazmuniga singdirildi.

Yodda tuting!

Uchta konsepsiya ishlab chiqildi.

Fanlar akademiyasining Falsafa – huquq instituti, Siyosatshunoslik va boshqaruv instituti, Prezident devonining yuridik bo'limi tomonidan uchta konsepsiya yaratilib, uchinchi konsepsiya asos sifatida olindi va boshqa ikki konsepsiyadagi ahamiyatli, muhim g'oyalar bilan boyitilib, yagona konsepsiya shakllantirildi va u asosida loyiha tayyorlashga kirishildi.

Konstitutsiya loyihasining birinchi varianti 1991-yil noyabrda tayyorlab bo'ldi.

Ushbu lohiya muqaddima, 6 bo'lim va 158 moddadan iborat edi.

1992-yil bahorida esa 149-moddadan iborat ikkinchi variant tayyorlandi.

Keyingi komissiya yig'ilishlarida ham dastabki loyiha juda qizg'in muhokama qilindi va ishchi guruh a'zolari yangi belgilangan vazifalar asosida loyihaning yanada takomillashtirilgan variantini ishlab chiqdilar.

§ 3. Konstitutsiya loyihasining umumxalq muhokamasi va uni qabul qilinishi

Mustaqil davlatimiz Konstitutsiyasining dunyoga kelishida uning loyihasi umumxalq tomonidan keng muhokama qilinishi nihoyatda muhim bosqich bo'ldi. Konstitutsiya loyihasi muhokamasi bir necha bosqichda bo'lib o'tdi.

Birinchi bosqich bu loyiha tayyorlovchi komissiya majlisida, ishchi guruhlarda bo'lgan muhokama

Ikkinchi bosqichda umumxalq muhokamasi bo'lib o'tdi

Uchinchi bosqich Oliy Kengash komissiyalari va sessiyasida deputatlar muhokamasi

Mamlakatimizda konstitutsiya loyihasini umumxalq muhokamasi ikki bosqichda o'tkazilgan bo'lib,

Yodda tuting!

Birinchi bosqich – 1992-yil 26-sentyabrda bo'lib o'tdi.

Ikkinchi bosqich – 1992-yil 21-noyabrda bo'lib o'tdi.

Aytish joizki, birinchi bosqich muhokamasi asosida tushgan taklif-tavsiyalar asosida loyiha takomillashtirilib, yana qayta muhokamaga qo'yilganligi, jahon konstitutsiyaviy rivojlanish tajribasida yangi holat desa ham bo'ladidi. Chunki, shu vaqtgacha, Konstitutsiyaviy loyihalar bir bosqichda o'tkazilib kelinar edi. Bu tajriba Konstitutsiyani yanada pishiq, puxta bo'lishini ta'minladi.

Yodda tuting!

Konstitutsiyaning umumxalq muhokamasi davrida 6 mingdan ortiq taklif-tavsiya va mulohazalar bildirildi. Takliflar asosida loyiha matnining deyarli yarmi o'zgarishga uchradi, 127 moddadan deyarli 60 tasi tuzatishlarga uchradi, 4 ta modda umumman chiqarib tashlandi.

Loyiha har tomonlama o'ylab, takomillashtirilgandan so'ng, Konstitutsiyaviy komissiya 1992-yil 7-dekabrda bo'lib o'tgan majlisida, uni ko'rib chiqishni O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengash sessiyasiga kiritish haqida qaror qabul qildi. Komissiyaning ushbu oxirgi majlisida ham Rais taklifi bilan loyihaning ko'plab normalari takomillashtirildi.

1992-yil 8-dekabrda Oliy Kengashning XII chaqiriq XI sessiyasi bo'lib o'tdi. Bu sessiya tarixiy sessiya bo'lib, tarixiy ahamiyatga ega masalani muhokama qildi. Sessiyada Konstitutsiya loyihasi batafsil bayon qilib berildi. Shundan so'ng Konstitutsiya loyihasi deputatlar muhokamasidan o'tdi. Sessiyada loyihaga 80 ga yaqin o'zgartirish, qo'shimcha, aniqliklar kiritildi. Ayrim takliflar asosli tarzda rad etildi.

Loyihaning har bir moddasi, bobi, bo'limlari alohida-alohida muhokama qilinib, tegishli asosli takliflar inobatga olinib, o'zgartirishlar kiritilgandan so'ng, qabul qilinish uchun ovozga qo'yildi. Deputatlar yakdillik bilan Muqaddima, 6 bo'lim, 26 bob va 128 moddadan iborat Konstitutsiyani qabul qildilar.

§ 4. Konstitutsiyaning tuzilishi

Ko'pchilik konstitutsiyalar muqaddima (preambula), asosiy qism va yakunlovchi qismdan iborat bo'ladi.

O'zbekiston Konstitutsiyasi ham Muqaddima, olti bo'lim, 26 bob va 128 moddadan iborat. Muqaddimada jamiyat va davlat taraqqiyotining asosiy bosqichlari hamda rivojlanish istiqbollari, asosiy qonunning qabul qilinish tarixi ko'rsatilgan bo'ladi.

Asosiy qism bo'lim, bob va moddalardan tashkil topadi. Masalan,

Yodda tuting!

Konstitutsiyamizning birinchi bo'limi asosiy prinsiplarga bag'ishlangan bo'lib, unda Konstitutsiyaviy tuzum asoslari aks etgan.

Yodda tuting!

Konstitutsiyaning ikkinchi bo'limi «Inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari» deb nomlanib, ular shaxsning huquqiy holatiga taalluqlidir.

Ikkinchi bo'limning umumiy qoidalari bobida fuqarolarning qonun oldida tengligi, davlat va fuqaroning bir-biriga nisbatan bo'lgan huquqlari va burchlari bilan o'zaro bog'liqligi, huquq va erkinliklar daxlsizligi, ular-dan sud qarorisiz mahrum etish yoki cheklashga hech kimning haqqi yo'qligi; «Fuqarolik» bo'limida fuqarolikka ega bo'lish asoslari, fuqaroligi bo'lmagan shaxslar va chet el fuqarolarining huquqlari belgilangan. Konstitutsiyaning alohida-alohida boblarida fuqarolarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlari va erkinliklari hamda huquq va erkinliklarini kafolatlari va burchlari belgilangan.

Yodda tuting!

Konstitutsiyaning uchinchi bo'limi «Jamiyat va shaxs» deb nomlangan.

Uning boblarida jamiyatning iqtisodiy negizi – ya'ni O'zbekistonda bozor munosabatlari o'rnatilishi, iqtisodiyotning negizini xilma-xil shakldagi mulk tashkil etishi, xususiy mulk daxlsiz ekanligi, u davlat himoyasida bo'lishi, iste'molchi huquqi ustivorligi, iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat faoliyati erkinligi, umummilliy boyliklar doirasi va ulardan foydalanish, ularni muhofaza qilish belgilangan. «Jamoat birlashmalari» bobida jamoat birlashmalari tizimi (turlari), qanday jamoat birlashmalari tuzish mumkin ekanligi, davlat va jamoat birlashmalari o'zaro munosabatlarining huquqiy asoslari, siyosiy partiya va kasaba uyushmalarining asosiy vazifalari, jamoat birlashmalarini tarqatib yuborish yoki faoliyatini cheklash tartibi, dinga munosabat tartibga solingan.

Yodda tuting!

To'rtinchi bo'lim «Ma'muriy-hududiy va davlat tuzilishi» deb nomlangan, unda mamlakatimiz ma'muriy-hududiy tuzilishi, Qoraqalpog'iston Respublikasining huquqiy holati alohida-alohida boblarda belgilangan.

Yodda tuting!

Konstitutsiyaning eng yirik beshinchi bo'limi «Davlat hokimiyatini tashkil etish» deb nomlangan va u XVIII – XXVI boblarni o'z ichiga olgan.

«O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi» (XVIII) bobida hamda «O'zbekiston Respublikasi Prezidenti» (XIX) bobida ularni saylash tartibi, vakolatlari, o'zaro munosabatlari asoslari belgilangan. «Vazirlar Mahkamasi» (XX), «Mahalliy davlat hokimiyati asoslari» (XXI), «O'zbekiston Respublikasining sud hokimiyati»

(XXII) boblarida tegishli organlarni tashkil etish tartibi, prinsiplari, vazifalari, sud hokimiyati tizimi, mahalliy hokimiyat tizimi mustahkamlanib qo'yilgan. XXIII bob O'zbekistonning saylov tizimi, fuqarolarning saylov huquqi prinsiplarini o'rnatgan bo'lsa, XXIV bob Prokuratura organlarining Konstitutsiyaviy maqomini belgilaydi. Konstitutsiyaning XXV bobi «Moliya va kredit» masalalarini, XXVI bobi «Mudofaa va xavfsizlik» masalalarini belgilagan.

Yodda tuting!

Konstitutsiyaning oxirgi oltinchi bo'limi (u boblarga bo'linmagan va faqat ikki moddadan iborat) «Konstitutsiyaga o'zgartirish kiritish tartibi»ga bag'ishlanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Konstitutsiyaning yaratilishiga zarurat nimadan kelib chiqqan?
2. Konstitutsiyaviy komissiyaning faoliyati haqida nimalarni bilasiz?
3. Konstitutsiya loyihasining umumxalq muhokamasi qanday bosqichlarda va nima maqsadda amalga oshirilgan?
4. Konstitutsiyaning tuzilishi haqida gapirib bering.

III MAVZU.

INSON VA FUQAROLARNING ASOSIY HUQUQLARI, ERKINLIK LARI VA BURCHLARI

§ 1. Shaxsiy huquq va erkinliklar tushunchasi va turlari

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga ko'ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Inson huquq va erkinliklarini tan olish va himoya qilish davlatning bevosita majburiyatiga kiradi.

Yodda tuting!

Huquq davlat tomonidan ta'minlanadigan, himoya qilinadigan nimadir qilish, amalga oshirish, munosib yashash sharoitiga ega bo'lish, zo'rliklardan himoya qilinishning tabiiy imkoniyatidir.

Yodda tuting!

Erkinlik bu, biror-bir narsada (xulq-atvorda, faoliyatda) qonun bilan taqiqlanmagan, biror-bir cheklashning yo'qligidir. Ya'ni huquqda asosiy masala imkoniyatga ega bo'lish, erkinlikda esa cheklashning yo'qligidir.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida, fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklari uch guruhga bo'lib mustahkamlangan.

Shaxsiy huquq va erkinliklar

Siyosiy huquqlar

Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar

O‘zbekiston Konstitutsiyasida eng birinchi o‘rinda inson va fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklari keltirilgan. Ular odatda tabiiy huquqlar ham deb aytiladi. Shaxsiy huquq va erkinliklarning boshqa turdagi huquqlardan eng asosiy farqi shundaki, ular inson tug‘ilishi bilan vujudga keladi va ular barcha mamlakatlarda mavjud va davlat tomonidan ta‘minlanadi.

Shaxsiy huquq va erkinliklar, boshqa huquqlardan farq qilib, ularni cheklash mumkin emas. Alohida hollarda cheklash zarurati bo‘lsa, bu Konstitutsiya asosida, unda ko‘rsatilgan tartibda amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Konstitutsiyasining VII bobiga asosan, shaxsiy huquq va erkinliklarga quyidagilar kiradi:

HUQUQLAR	ERKINLIKLAR
<i>Yashash huquqi</i>	<i>Fikrlash erkinligi</i>
<i>Shaxsiy daxlsizlik huquqi</i>	<i>So‘z erkinligi</i>
<i>Qonun tomonidan teng himoya qilinishi</i>	<i>Vijdon erkinligi</i>
<i>Aybsizlik prezumpsiyasi (Aybsiz hisoblanish huquqi)</i>	<i>Diniy e‘tiqodi erkinligi</i>
<i>Turar joyi daxlsizligi huquqi</i>	
<i>Erkin ko‘chib yurish va turar joy daxlsizligi</i>	
<i>Axborot olish, izlash va uni tarqatish huquqi</i>	

Ushbu huquqlarning kengroq talqini O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 24 – 31-moddalarida o‘z ifodasini topgan. Shaxsiy huquqlardan barcha shaxslar, fuqaroligidan qat’i nazar foydalaniladi va davlat ham barchaga fuqaroligidan qat’iy nazar shaxsiy huquq va erkinliklardan foydalanishga imkon yaratadi.

§ 2. Siyosiy huquqlar tushunchasi va turlari

Fuqarolarning huquqlari va erkinliklari tizimida siyosiy huquqlar alohida o'rinni egallaydi, chunki bu huquqlar fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarini boshqarishdagi ishtiroki bilan bog'liqdir. Siyosiy huquqlarga faqat davlat fuqarosi ega bo'lishi mumkin.

Siyosiy huquqlar orqali fuqarolar tegishli davlat organlarini tuzish, ularni ishida ishtirok etish, davlat organlari va mansabdorlar faoliyatini nazorat qilish, qonunlar yaratilishida ishtirok etish, siyosat va davlat faoliyati haqida o'z fikrlarini bildirish imkoniyatiga ega bo'ladi⁵.

Shaxsiy huquqlardan farq qilib, siyosiy huquqlarga asosan ma'lum yoshga yetgan fuqarolar ega bo'ladi. Shuningdek, siyosiy huquqlardan foydalanishda ayrim hollarda chegaralar o'rnatilishi mumkin (masalan, saylash huquqi 18 yosh qilib belgilanganligi).⁶ Siyosiy huquqlarni amalga oshirishda o'rnatiladigan ayrim cheklashlar, boshqa xorijiy mamlakatlar qonunchiligida ham mavjud.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 32-moddasiga asosan,

O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar. Bunday ishtirok etish o'zini o'zi boshqarish, referendumlar o'tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda tashkil etish, shuningdek davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini rivojlantirish va takomillashtirish yo'li bilan amalga oshiriladi.

Davlat organlarining faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish tartibi qonun bilan belgilanadi.

⁵ Хусанов О.Т. Конституциявий ҳуқуқ. Дарслик. – Тошкент: Адолат, 2013. – 160-бет.

⁶ Ўша жойда.

Fuqarolar davlatni boshqarishda bevosita hamda vakillari orqali ishtirok etadi. Saylov huquqi – fuqarolarning davlatni boshqarishda ishtirokini ta’minlovchi huquqlarning eng muhimidir.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 33-moddasiga ko‘ra, «Fuqarolar o‘z ijtimoiy faolliklarini O‘zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq mitinglar, yig‘ilishlar va namoyishlar shaklida amalga oshirish huquqiga egadirlar...». Shu moddani mazmuniga e’tibor bersak, birinchidan, miting, yig‘ilish, namoyish fuqarolarning ijtimoiy faolligini namoyon qilish usullari hisoblanadi. Ikkinchidan, mitinglar, yig‘ilishlar, namoyishlar faqat qonunga asosan o‘tkaziladi⁷.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 34-moddasiga ko‘ra,

O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari kasaba uyushmalariga, siyosiy partiyalarga va boshqa jamoat birlashmalariga uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok etish huquqiga egadirlar. Siyosiy partiyalarda, jamoat birlashmalarida, ommaviy harakatlarda, shuningdek hokimiyatning vakillik organlarida ozchilikni tashkil etuvchi muxolifatchi shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qadr-qimmatini hech kim kamsitishi mumkin emas.

Tabiiyki, fuqarolarning umumiy siyosiy qarashlari asosida siyosiy partiyalarga birlashadi va ularning faoliyati orqali mamlakat siyosiy hayotida ishtirok etadi.

Fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarida ishtirok etish shakllaridan biri davlat organlariga, muassasalariga, mansabdor shaxslarga, xalq vakillariga murojaat etish huquqidir.

⁷ Хусанов О.Т. Конституциявий ҳуқуқ. Дарслик. – Тошкент: Адолат, 2013. – 164-бет.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 35-moddasida, har bir shaxs bevosita o‘zi va boshqalar bilan birgalikda vakolatli davlat organlariga, muassasalariga yoki xalq vakillariga ariza, taklif va shikoyatlar bilan murojaat qilish huquqiga ega.

Arizalar, takliflar va shikoyatlar qonunda belgilangan tartibda va muddatlarda ko‘rib chiqiladi» – deb mustahkamlangan.

Fuqarolarning murojaatlari yozma, og‘zaki yoki elektron shaklda bo‘lishi mumkin.

Fuqarolarning arizalar, takliflar va shikoyatlari faktlarni yashirishni ko‘zlamaganligi hamda yolg‘on axborotlardan iborat bo‘lmasligi kerak. Bunday harakatlar uchun O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida javobgarlik ko‘zda tutilgan.

Shuningdek, murojaatlar aloqa vositalari, ommaviy axborot vositalari orqali taqdim qilinishi yoki shaxsan topshirilishi mumkin.

§ 3. Ijtimoiy va iqtisodiy huquqlar tushunchasi va turlari

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining IX bobi Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlarga bag‘ishlangan. Ushbu tushunchalarni quyidagicha ifodalash mumkin:

Yodda tuting!

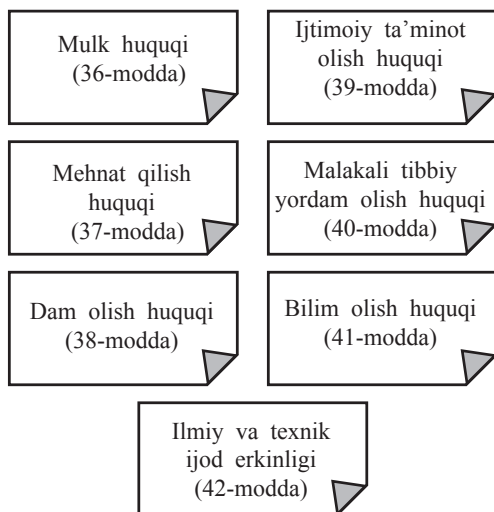
Iqtisodiy huquqlar – sohadagi inson faoliyatini yuridik jihatdan belgilovchi huquqlar majmuidir.

Yodda tuting!

Ijtimoiy huquqlar – insonlarning davlatdan muayyan yordam olishlariga imkon beruvchi ijtimoiy ta‘minot va ijtimoiy yordam olish kabi huquqlarning yig‘indisi tushuniladi.

Fuqarolar normal hayot kechirishi, tabiiy va ma'naviy boyliklardan foydalanishi, bilim olishi, mehnat qilishi, sog'ligini saqlashi uchun tegishli imkoniyatlar bo'lishi shart. Bu imkoniyatlar davlat tomonidan yaratiladi va ulardan foydalanish uchun qonun doirasida huquqlar o'rnatiladi.

O'zbekiston Konstitutsiyasida belgilangan iqtisodiy-ijtimoiy huquqlar quyidagilar:

O'zbekiston fuqarolari uchun belgilangan ayrim iqtisodiy huquqlar, O'zbekistonni demokratik yo'ldan bo'rayotganligi, jahon tajribasiga tayanish, bozor munosabatlariga asoslangan jamiyat qurish maqsadining haqiqiy isbotini ko'rsatadi. Masalan, «Mulkdor bo'lish huquqi». Ayrim iqtisodiy huquqlar esa yuqoridagi holatlarga asosan yangicha mazmunda, sharoitga mos ravishda talqin qilindi. Masalan, «Mehnat qilish huquqi» Sobiq Ittifoq davrida ham «Mehnat qilish huquqi» bo'lsa-da, albatta mehnat qilish burch sifatida ham belgilab qo'yilgan edi. Bu erkin mehnat qilish tamoyiliga zid edi⁸.

⁸ Хусанов О.Т. Конституциявий ҳуқук. Дарслик. – Тошкент: Адолат, 2013. – 169-бет.

Har bir insonning dam olish huquqi uning xodim sifatida sarflagan energiyasini qayta tiklab, yana mehnat faoliyatini jismoniy, aqliy va ruhiy tayyor bo'lib boshlashini anglatadi. Shu sababli har bir kishi ma'lum vaqtda dam olishi lozim.

O'zbekistonda har bir shaxsning Asosiy qonun bilan mustahkamlangan bilim olish huquqini ta'minlash maqsadida ta'lim tizimi takomillashtirilmoqda. Jumladan, umumiy o'rta ta'lim sohasida 11 yillik ta'lim tizimi joriy etildi

Konstitutsiyaning 41-moddasiga asosan: «Har kim bilim olish huquqiga ega.

Bepul umumiy ta'lim olish davlat tomonidan ta'minlanadi.

Maktab ishlari davlat nazoratidadir».

Har kim bilim olish huquqiga ega degani, mamlakatda yashovchi barcha aholi, fuqaroligi, millati, irqi, dini, jinsi va boshqalardan qat'iy nazar shu huquqdan foydalanishni bildiradi.

§ 4. Inson huquqlari va erkinliklarining kafolatlari tushunchasi va turlari

Fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquq va erkinliklarini amalga oshirishni davlat tomonidan ta'minlashga yordam beradigan vositalar, usullar va shart-sharoitlar majmui kafolat hisoblanadi⁹.

Konstitutsiyaning 43-moddasiga ko'ra, Davlat fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan huquqlari va erkinliklarini ta'minlaydi.

Davlatning asosiy vazifasi huquq va erkinliklarni ta'minlashdir. Bu borada davlat o'z zimmasiga katta

⁹ Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига шарҳ. А.Азизхўжаев ва бошқалар. Қайта ишланган ва тўлдирилган 2-нашр. – Т.: Ўзбекистон, 2013. – 198-бет.

mas'uliyat oladi. Buning uchun davlat tomonidan huquq va erkinliklarni ta'minlovchi qonunchilikni yaratilishi; huquq va erkinliklarni ta'minlovchi organlar tizimini o'rnatilishi huquq va erkinliklarni ta'minlashga qaratilgan faoliyatdir. Barcha hokimiyat tarmoqlaridagi davlat organlarida fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlash vazifasi va vakolati mavjud.

Huquqiy davlatda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlashning eng asosiy va samarali vositasi huquq va erkinliklarni sud tomonidan ta'minlanishidir.

Shu nuqtayi nazardan, **Konstitutsiyamizning 44-moddasiga ko'ra,**

Har bir shaxsga o'z huquq va erkinliklarni sud orqali himoya qilish, davlat organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalarining g'ayriqonuniy xatti-harakatlari ustidan sudga shikoyat qilish huquqi kafolatlanadi.

Ya'ni, fuqaro o'zining huquq va erkinliklarini himoya qilish maqsadida sudga shikoyat qilish huquqiga ega bo'lib, ushbu huquq fuqarolarning huquqlari g'ayriqonuniy xatti-harakat oqibatida buzilgan taqdirda amalga oshirilishi mumkin.

Aholini himoyaga muhtoj qatlamini himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu maqsadda Asosiy qonunning 45-moddasida voyaga yetmaganlar, mehnatga layoqatsizlar va yolg'iz keksalarning huquqlari qonuniy mustahkamlangan¹⁰.

Konstitutsiyaning 18-moddasi fuqarolarning jinsidan qat'i nazar qonun oldida tengligini o'rnatgan bo'lsa, **Konstitutsiyaning 46-moddasi**

«Xotin-qizlar va erkaklar teng huquqlidirlar» – deb umum ularning barcha sohada, munosabatda tengligini kafolatlaydi.

¹⁰ Хусанов О.Т. Конституциявий ҳуқук. Дарслик. – Тошкент: Адолат, 2013. – 189-бет.

Xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqligini amalda ta'minlash maqsadida ko'plab huquqiy hujjatlar qabul qilingan va tadbirlar belgilangan. Bu esa jamiyat a'zolari o'rtasidagi munosabatda fuqarolarning jinsidan qat'i nazar, qonun oldida tengligini kafolatlaydi. Shuningdek, ularning hayotiy munosabatlarini tartibga soladi.

2019-yil 2-sentyabrda qabul qilingan «Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni asosida normativ-huquqiy hujjatlarning gender-huquqiy ekspertizadan o'tkazilishi belgilangan. Shuningdek, rahbarlik lavozimlariga ilgari surish chog'ida jins bo'yicha kamsitishga yo'l qo'yilmaslik prinsipi ta'minlanishi kafolatlangan.

§ 5. Fuqarolarning asosiy burchlari tushunchasi va turlari

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi nafaqat fuqarolarning asosiy huquqlari va erkinliklari, balki ularning burchlarini ham mustahkamlaydi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 47-moddasiga asosan, «Barcha fuqarolar Konstitutsiyada belgilab qo'yilgan burchlarini bajaradilar».

Yodda tuting!

Burch – jamiyat va davlat tomonidan belgilangan va huquqiy normalarda o'z aksini topgan talablarni bajarish zaruriyatidir.

Yodda tuting!

Burch – kishining biror shaxs, oila, jamoa, el-yurt, Vatan oldidagi majburiyatini anglatuvchi axloqiy tushunchadir¹¹.

¹¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига шарх. А.Азизхўжаев ва бошқалар. Қайта ишланган ва тўлдирилган 2-нашр. – Т.: Ўзбекистон, 2013. – 209-бет.

Mamlakat qonunlarida fuqarolarning burchlari oʻrnatilib, ular fuqarolarning huquqlarini buzilmasligi, davlat manfaatlariga ziyon yetmasligi nuqtayi nazaridan belgilanadi.

Konstitutsiyaning 48-moddasida belgilanganidek, «Fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga rioya etishga, boshqa kishilarning huquqlari va erkinliklari, shaʼni va qadr-qimmatini hurmat qilishga majburdirlar». Bundan koʻrinib turibdiki, har bir fuqaro nafaqat Konstitutsiya hamda qonunlarga rioya etishga majbur. Albatta har bir fuqaro oʻz huquqlaridan foydalanib, boshqa kishilarning huquqlari, erkinliklari, shaʼni va qadr-qimmatini hurmat qilishga majburdir.

Oʻzbekistonning tarixiy yodgorliklarga boy va maʼnaviy-madaniy qadriyatlarini yanada yaxshiroq saqlash va kelajakka taqdim qilish maqsadida, **Konstitutsiyaning 49-moddasida** «Fuqarolar Oʻzbekiston xalqining tarixiy, maʼnaviy va madaniy merosini avaylab asrashga majburdirlar» degan Konstitutsiyaviy burch belgilangan.

Tarixiy, madaniy va maʼnaviy boyliklarimiz boʻlib, tarixiy yodgorliklar, madaniy yodgorliklari, muzeylar, shu jumladan, tarixiy kitob, qoʻlyozmalar, foto, kino, foto-hujjatlar, arxiv materiallari hisoblanishi mumkin.

Maʼlumki, tabiat va atrof-muhitning sogʻlom boʻlishi, eng avvalo, insonlarga bogʻliqdir. Afsuski hamma insonlar ham ushbu burchlarini ado etmaydilar. Shuning uchun **Konstitutsiyaning 50-moddasida** «Fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyotkorona munosabatda boʻlishga majburdirlar» degan qoida mustahkamlangan.

Davlat oʻz ehtiyojlarini va fuqarolarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun yetarli iqtisodiy imkoniyatga ega boʻlishi zarur. Shu maqsadda davlat byudjeti shakllantiriladi. Davlat byudjeti turli manbalardan shakllanib, ular ichida soliqlar alohida oʻrin tutadi. Soliqlar toʻlash faqat korxonalar, tashkilotlarning (yuridik shaxslarning) burchi

bo‘lib qolmasdan, bunday burch fuqarolarga (jismoniy shaxslarga) ham yuklatilgan.

Konstitutsiyaning 51-moddasida *«Fuqarolar qonun bilan belgilangan soliqlar va mahalliy yig‘imlarni to‘lashga majburdirlar»* – deb mustahkamlangan.

Demak, fuqarolar albatta soliq va yig‘imlarni to‘lashi kerak va bu to‘lovlar (soliq, yig‘imlar) qonunga binoan amalga oshirilishi kerak.

Konstitutsiyaning 52-moddasida *«O‘zbekiston Respublikasini himoya qilish – O‘zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining burchidir. Fuqarolar qonunda belgilangan tartibda harbiy yoki muqobil xizmatni o‘tashga majburdirlar»* – deb belgilangan.

Mamlakatning taraqqiyoti, xavfsizligi, fuqarolar xavfsizligi mamlakatni mustaqilligiga bog‘liq bo‘lsa, mustaqillikni saqlash vositalaridan biri vatanni himoya qilish burchini to‘la bajarilishi hisoblanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Inson huquqlari deganda nimani tushunasiz?
2. Shaxsiy huquqlarning siyosiy huquqlardan farqi nimada?
3. Ijtimoiy va iqtisodiy huquqlar tushunchasi va turlari?
4. Inson huquqlari va erkinliklarining kafolatlari ahamiyati nimada?

IV MAVZU.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FUQAROLIGI VA CHET EL FUQAROLIGINING HUQUQIY HOLATI

§ 1. Shaxs va fuqaro huquqiy maqomi

Shaxs va fuqaroning huquqiy maqomi deganda, ularning huquq va erkinliklari hamda burchlarining majmui tushuniladi. O‘zbekiston Konstitutsiyasida shaxs va fuqaro huquqiy maqomining quyidagi prinsiplari belgilab qo‘yilgan:

- *shaxs va fuqaroning huquq va erkinliklari sohasida xalqaro huquq normalarining ustunligi;*
- *asosiy huquq va erkinliklarning ajralmasligi;*
- *huquq va erkinliklarning bevosita amalga oshirilishi;*
- *huquq va erkinliklarning majburan cheklashga yo‘l qo‘yilmasligi;*
- *shaxs va fuqaroning huquq va erkinliklari davlat tomonidan kafolatlanganligi;*
- *teng huquqlilik;*
- *shaxs va fuqaroning huquq va erkinliklarining amalga oshirilishi boshqalarning huquq va erkinliklariga putur yetkazmasligi shart ekanligi.*

Konstitutsiyamizning 18-moddasida, «O‘zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo‘lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e‘tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeyidan qat’i nazar, qonun oldida tengdirlar.

Imtiyozlar faqat qonun bilan belgilanib qo‘yiladi hamda ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo‘lishi shart» – deb belgilangan.

Bu shaxsning (birinchi navbatda shaxs fuqarodir) mavqeyini, tengligini ta‘minlovchi asosiy huquqiy nor-

madir¹². Shaxs tengligi bu yerda qonun oldidagi tenglik asosida qaralmoqda.

Shuningdek, jamiyat va davlatning insonparvarlik mohiyatidan kelib chiqib konstitutsiyaning o'zida adolat prinsiplariga mos ravishda ayrim shaxslarga imtiyozlar belgilanishi ham ko'rsatib qo'yilgan.

Konstitutsiyamizning 19-moddasida, «O'zbekiston Respublikasi fuqarosi va davlat bir-biriga nisbatan bo'lgan huquqlari va burchlari bilan o'zaro bog'liqdirlar.

Fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlab qo'yilgan huquq va erkinliklari daxlsizdir, ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki ularni cheklab qo'yishga hech kim haqli emas» – deyilgan. Demak, bu yerda yana fuqarolarning konstitutsiya va qonunlarda belgilab qo'yilgan huquqlarini daxlsiz ekanligini, ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki ularni cheklab qo'yishiga hech kim haqli emasligini belgilaydi.

Konstitutsiyamizning 20-moddasiga asosan esa, «Fuqarolar o'z huquq va erkinlarini amalga oshirishda boshqa shaxslarning, davlat va jamiyatini qonuniy manfaatlari, huquqlari va erkinliklariga putur yetqazmasligi shart» – deb mustahkamlangan. Boshqalarni manfaatiga (fuqaro, jamiyat, davlat manfaati) zarar yetkazilsa, zarar yetkazgan fuqaro huquqi cheklanadi, sud qaroriga asosan shunday hollarda hamda xavfsizlik nuqtayi nazaridan fuqarolarning huquqlarini cheklash mumkinligi xalqaro huquqiy hujjatlarda ham qayd qilingan bo'lib, O'zbekiston Konstitutsiyasining mazkur normasi (fuqaro huquqini cheklash haqidagi) xalqaro normalarga ham to'la mos tushadi.

¹² Хусанов О.Т. Конституциявий ҳуқук. Дарслик. – Тошкент: Адолат, 2013. – 129-бет.

§ 2. Fuqarolik tushunchasi

Yodda tuting!

O'zbekiston Respublikasida fuqarolik shaxsning davlat bilan o'zaro huquqlari, majburiyatlari va javobgarligi yig'indisida ifodalalanadigan hamda inson qadr-qimmatini, asosiy huquqlari va erkinliklarini e'tirof etish hamda hurmat qilishga asoslanadigan doimiy siyosiy-huquqiy aloqasini belgilaydi.

Ushbu huquqiy aloqa insonning tug'ilganida yuzaga kelib, uning butun umri davomida saqlanib qoladi.

Konstitutsiyaning XI bobi «Fuqarolik» deb nomlangan. **Konstitutsiyaning 21-moddasiga asosan**, «O'zbekiston Respublikasining butun hududida yagona fuqarolik o'rnatiladi. O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi, unga qanday asoslarda ega bo'lganlikdan qat'i nazar, hamma uchun tengdir.

Qoraqalpog'iston Respublikasining fuqarosi ayni vaqtda O'zbekiston Respublikasining fuqarosi hisoblanadi» – deb belgilangan.

O'zbekiston fuqaroligini olish va tugatish sohasidagi munosabatlar 2020-yil 13-martda qabul qilingan «O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risida»gi Qonuni bilan tartibga solinadi.

Ushbu Qonunning 4-moddasida fuqarolikning huquqiy tushunchasi berilgan bo'lib, unga asosan,

1. O'zbekiston Respublikasida O'zbekiston Respublikasining butun hududi uchun yagona fuqarolik o'rnatiladi. Qoraqalpog'iston Respublikasining fuqarosi ayni bir vaqtda O'zbekiston Respublikasining fuqarosi hisoblanadi.

2. O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi, u qanday asoslarda olinganligidan qat'i nazar, hamma uchun tengdir.

3. O'zbekiston Respublikasi fuqarolari jinsi, irqi, milati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, qonun oldida tengdir.

4. O'zbekiston Respublikasida har bir inson fuqaro bo'lish huquqiga egadir. Hech kim O'zbekiston Respublikasining fuqaroligidan mahrum qilinishi, bundan ushbu Qonunda nazarda tutilgan hollar mustasno yoki fuqarolikni o'zgartirish huquqidan mahrum qilinishi mumkin emas.

5. O'zbekiston Respublikasi o'z organlari va mansabdor shaxslari orqali O'zbekiston Respublikasi fuqarolari oldida mas'uldir, O'zbekiston Respublikasining fuqarosi esa davlat oldida mas'uldir.

6. O'zbekiston Respublikasi o'z fuqarolarining huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishni O'zbekiston Respublikasi hududida hamda uning hududidan tashqarida amalga oshiradi.

O'zbekistonda yakka fuqarolik o'rnatilganligi, O'zbekiston Respublikasi davlatchiligining xususiyati bilan bog'liqdir, yakka fuqarolikning esa siyosiy ahamiyati ham katta. Fuqarolik shaxs bilan davlat o'rtasida siyosiy munosabatlarni vujudga keltiradi. Fuqarolik natijasida shaxs ma'lum huquq va erkinliklarga egagina bo'lib qolmay, ma'lum burchlarga ham ega bo'ladi. Natijada shaxsning davlat oldidagi mas'uliyati oshadi.

§ 3. Fuqarolikka ega bo'lish va fuqarolikni yo'qotish asoslari

O'zbekiston Respublikasining fuqaroligiga mansublik:

Quyidagilar O'zbekiston Respublikasining fuqarosi hisoblanadi:

a) 1992-yil 28-iyul holatiga ko'ra O'zbekiston Respublikasida doimiy yashagan, chet davlat fuqarosi bo'lmagan va O'zbekiston Respublikasining fuqarosi bo'lish istagini bildirgan shaxs;

b) O'zbekiston hududida yashagan va 1992-yil 28-iyulga qadar o'qish uchun O'zbekistondan tashqariga chiqib ketgan hamda uzluksiz ravishda ta'lim olgan yoxud harbiy xizmatni

o'tagan va o'qish yoki harbiy xizmat tugaganidan keyin bir yil ichida O'zbekistonga qaytib kelgan hamda O'zbekiston Respublikasida doimiy propiskadan o'tgan shaxs, basharti uning chet davlat fuqaroligi mavjud bo'lmasa;

d) ushbu Qonun kuchga kirgan kunda O'zbekiston Respublikasining fuqaroligiga ega bo'lgan shaxs;

e) ushbu Qonunga muvofiq O'zbekiston Respublikasining fuqaroligini olgan shaxs.

1995-yil 1-yanvarga qadar O'zbekiston Respublikasi hududiga kirib kelgan va doimiy propiskadan o'tgan, chet davlat fuqaroligini qabul qilmagan hamda ushbu Qonun kuchga kirguniga qadar fuqaroligi bo'lmagan shaxsga O'zbekiston Respublikasida yashash guvohnomasi asosida yashab turgan shaxs istak bildirgan taqdirda, O'zbekiston Respublikasining fuqarosi deb tan olish bo'yicha norma kiritilishi bilan mamlakatimizda uzoq yillardan beri fuqaroligi bo'lmagan shaxs sifatida yashayotgan 50 mingdan ortiq shaxsning O'zbekiston Respublikasi fuqarosi sifatida tan olinishiga olib keldi.

Yodda tuting!

Jahon amaliyotida fuqarolikning tug'ilishi bo'yicha vujudga kelishida ikkita asosiy ko'rinish bor; bular: «qondoshlik huquqi» va «tuproqdoshlik huquqi». Birinchi holatda bola tug'ilgan joyidan qat'i nazar; ota-onasining fuqaroligini oladi, ikkinchi holatda esa – bola ota-onasining fuqaroligidan qat'i nazar; qaysi davlatda tug'ilgan bo'lsa, o'sha davlat fuqarosi bo'ladi.

O'zbekistonda har ikkala qoida tan olinadi. Uning asosi esa «O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risida»gi Qonunda o'z ifodasini topgan.

O'zbekiston fuqaroligiga ega bo'lishning muhim vositalaridan biri – fuqaroligi bo'lmagan shaxslarni yoki chet el fuqarolarini o'z ixtiyorlariga ko'ra O'zbekiston fuqaroligiga o'tishidir. O'zbekiston fuqaroligiga qabul qilish uchun shunday istak bildirgan shaxslar oldiga ba'zi talablar qo'yiladi.

Yodda tuting!

a) chet davlat fuqaroligidan chiqishni rasmiylashtirgan bo'lsa;
b) fuqaroligi bo'lmagan shaxsga yashash guvohnomasi olingan kundan e'tiboran va O'zbekiston Respublikasining fuqaroligiga qabul qilish to'g'risidagi iltimosnoma bilan murojaat qilgan kunga qadar O'zbekiston Respublikasi hududida uzluksiz besh yil davomida doimiy yashab kelayotgan bo'lsa;
d) tirikchilikning qonuniy manbaiga ega bo'lsa;
e) O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga rioya etish majburiyatini o'z zimmasiga olsa;
f) davlat tilini muloqot qilish uchun zarur darajada bilsa.
Davlat tilini bilish darajasini aniqlash tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Yodda tuting!

Bunda, agar fuqaroligi bo'lmagan shaxs bir yil ichida O'zbekiston Respublikasidan tashqariga jami bir yuz sakson uch kundan ortiq bo'lmagan muddatga chiqqan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi hududida yashalgan muddat uzluksiz deb hisoblanadi.

Ba'zi hollarda bu talablar ayrim kishilarga tatbiq qilinmasligi ham mumkin. Masalan, O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bilan nikohda bo'lgan va nikoh tuzilganidan keyin O'zbekiston Respublikasi hududida turmush o'rtog'i bilan birgalikda uzluksiz uch yil davomida yashab kelayotgan fuqaroligi bo'lmagan shaxsga nisbatan O'zbekistonda besh yil yashagan bo'lishi degan qoida tatbiq qilinmaydi.

O'zbekiston Respublikasi qonunlarida fuqarolikning to'xtatish asoslarini ham belgilab qo'ygan.

Qonunning 23-moddasiga asosan O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi quyidagilar oqibatida tugatiladi:

- a) O'zbekiston Respublikasining fuqaroligidan chiqish;
- b) O'zbekiston Respublikasining fuqaroligini yo'qotganlik.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi quyidagi hollarda yo'qotilishi belgilangan:

a) shaxs chet davlatning harbiy xizmatiga, xavfsizlik organlariga, huquqni muhofaza qiluvchi organlariga, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlariga xizmatga kirganligi oqibatida;

b) agar xorijda doimiy yashovchi shaxs yetti yil mobaynida uzrli sabablarsiz doimiy konsullik hisobiga turmagan bo'lsa;

d) agar O'zbekiston Respublikasi fuqaroligiga qabul qilish bila turib yolg'on ma'lumotlar yoki soxta hujjatlar ni taqdim etish natijasida amalga oshirilgan bo'lsa;

e) agar shaxs chet davlatning foydasini ko'zlab faoliyat ko'rsatgan holda yoki tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlar sodir etish yo'li bilan jamiyat hamda davlat manfaatlariga jiddiy zarar yetkazgan bo'lsa;

f) agar shaxs ixtiyoriy ravishda chet davlatning fuqaroligini olgan bo'lsa;

g) agar shaxs chet davlatning fuqaroligini tug'ilganlik bo'yicha yoxud chet davlat fuqarosi bo'lgan otasining yoki onasining fuqaroligi asosida, voyaga yetmagan yoshida olgan bo'lsa va yigirma bir yoshga to'lguniga qadar chet davlat fuqaroligidan chiqishni rasmiylashtirmagan bo'lsa.

Fuqarolikdan chiqishni iltimos qilgan shaxsning davlat oldida yoki fuqarolar yohud davlat va jamiyat tashkilotlari oldida mulkiy majburiyatlari bo'lsa, shaxs shu majburiyatlarni bajarmagunicha fuqarolikdan chiqarish rad etiladi.

Shuningdek, qonunda, fuqarolikni yo'qotish degan tushuncha ham mavjud va unga asosan shaxs:

Yodda tuting!

- *shaxs chet davlatda harbiy xizmatga, xavfsizlik idoralari-ga yoki davlat hokimiyati idoralari-ga ishga kirs;*
- *agar chet elda doimiy yashovchi shaxs uch yil ichida uzrli sabablarsiz konsullik hisobiga turmagan bo'lsa;*

- *agar O‘zbekiston Respublikasi fuqaroligi yolg‘onligi shak-shubhasiz ma‘lumotlar yoki soxta hujjatlar taqdim etish natijasida olingan bo‘lsa;*
- *agar shaxs chet davlat foydasini ko‘zlab faoliyat yuritish yoki tinchlik va xavfsizlikka qarshi jinoyatlar sodir etish orqali jamiyat va davlat manfaatlariga jiddiy zarar yetkazgan bo‘lsa;*
- *agar shaxs chet davlatining fuqaroligini olgan bo‘lsa.*

§ 4. O‘zbekistonda chet el fuqarolari va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarning huquqiy holati

O‘zbekiston aholisining asosiy qismini tashkil qilivchi fuqarolardan tashqari, O‘zbekiston Respublikasining fuqarosi bo‘lmagan, uning hududida doimiy yashovchi yoki vaqtincha bo‘lib turgan shaxslar – chet ellik shaxslar va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar hisoblanadi.

Yodda tuting!

O‘zbekiston Respublikasi hududida doimiy yashab turgan, O‘zbekiston Respublikasining fuqarosi bo‘lmagan va o‘zining chet davlat fuqaroligiga mansubligiga doir dalilga ega bo‘lmagan shaxslar fuqaroligi bo‘lmagan shaxs deb e‘tirof etiladi.

Yodda tuting!

O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligiga ega bo‘lmagan, boshqa davlat fuqaroligiga va o‘zining boshqa davlat fuqaroligiga mansubligiga doir dalilga ega bo‘lgan shaxslar chet davlat fuqarosi sifatida tan olinadi.

Xalqaro huquq qoidalaridan kelib chiqib, Konstitutsiyamizga «O‘zbekiston Respublikasi hududidagi chet el fuqarolarining va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarning huquq va erkinliklari xalqaro huquq normalariga muvofiq ta‘minlanadi. Ular O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, qonunlari va xalqaro shartnomalari bilan belgilangan burchlarni ado etadilar» degan qoida kiritilgan (23-modda).

Xalqaro huquq normalariga asosan, mamlakatimizdagi chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga barcha shaxsiy, iqtisodiy huquqlaridan foydalanish huquqi belgilangan va ta'minlanadi.

Chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar yashash huquqiga daxlsizlik huquqiga, vijdon erkinligiga, mehnat qilish, bilim olish va hokazo huquqlariga ega va ular davlat tomonidan ta'minlanadi.

Sud organlari va boshqa huquqni muhofaza qiluvchi organlarga chet el fuqarolari hamda fuqaroligi bo'lmagan shaxslarni ham huquqlarini ta'minlash, himoya qilish vazifasi yuklatilgan.

O'zbekistonda istiqomat qiluvchi va boshqa sabablar bilan O'zbekistonda bo'lib turgan chet el fuqarolarining huquqlari, shu mamlakatlarning O'zbekistondagi vakolatli organlari tomonidan ham qo'shimcha himoya qilinadi, ta'minlanadi. Bu borada xorijiy mamlakatlarning vakolatli organlari bilan hamkorlik qilinadi.

O'zbekistonda yashayotgan chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning ba'zi huquqlari cheklangan bo'ladi. Bu siyosiy huquqlardir. Chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga saylov huquqidan foydalanishga haqlari yo'q, shuningdek, siyosiy tashkilotlarga ham a'zo bo'la olmaydilar. Chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga faqat tegishli davlat organlariga ariza va shikoyatlar bilan murojaat qilish huquqi ta'minlanadi.

§ 5. Fuqarolik masalalari bilan shug'ullanuvchi davlat organlari

O'zbekiston Konstitutsiyasining 93-moddasiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining vakolatlariga O'zbekiston Respublikasining fuqaroligiga oid masalalarni hal qilish kiritilgan.

«O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi to‘g‘risida-gi» Qonunning 46-moddasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi masalalarini hal etishga doir konstitutsiyaviy vakolatlarini amalga oshirish maqsadida besh yil muddatga O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Fuqarolik masalalari komissiyasi tuzilishi belgilangan.

Komissiyaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

▶ O‘zbekiston Respublikasi fuqaroligi masalalariga oid iltimosnomalarni ko‘rib chiqish, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentiga fuqarolik masalalari yuzasidan takliflar kiritish;

▶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan fuqarolik masalalariga oid qarorlarning ijro etilishi ustidan nazoratni amalga oshirish;

▶ O‘zbekiston Respublikasining fuqarolik to‘g‘risidagi qonun hujjatlari ijrosini tahlil qilish, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentiga mazkur yo‘nalishda aniqlangan muammolarni bartaraf etishga qaratilgan takliflar kiritish;

▶ fuqarolik masalalari bo‘yicha xalqaro amaliyotni va ilg‘or xorijiy tajribani o‘rganish.

Yodda tuting!

O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi masalalariga oid qarorlarni ijro etuvchi organlar

● *O‘zbekiston Respublikasida doimiy yashovchi shaxslarga nisbatan fuqarolik masalalariga oid qarorlarni ijro etish Ichki ishlar vazirligi tizimi*

● *xorijda yashaydigan shaxslarga nisbatan Tashqi ishlar vazirligi va tegishli konsullik muassasalari*

O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi masalalari bo‘yicha manfaatdor davlat organlari o‘rtasida o‘zaro hamkorlikni ta‘minlash, shuningdek hujjatlarni va ma‘lumotlarni kiritish, hisobga olish hamda monitoring qilish maqsadida O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi masalalariga oid idoralararo ma‘lumotlar bazasi shakllanti-

rilishi fuqarolarning ovoragarchiligini oldini olishga olib keldi.

Komissiyaning ishini tashkil etish va qarorlarini qabul qilish tartibi Qonunning 49-moddasida berilgan bo'lib, unga ko'ra Komissiyaning bir oyda kamida ikki marta o'tkaziladigan majlislari Komissiya ishining tashkiliy shakli hisoblanadi.

Komissiya majlislarida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining Raisi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudining Raisi, O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri va O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori ishtirok etishi hamda muhokama etiladigan masalalar yuzasidan ma'ruza qilishi mumkinligi belgilangan.

- O'zbekiston Respublikasida doimiy yashovchi shaxslardan O'zbekiston fuqaroligiga o'tish haqida arizalar qabul qiladi;

- O'zbekiston Respublikasi fuqaroligiga o'tish uchun keltirilgan dalil va hujjatlarni tekshiradi;

- Fuqarolik masalalariga doir arizani zarur hujjatlar bilan Prezident huzuridagi fuqarolik masalalari bo'yicha komissiyaga yo'llaydi;

- O'zbekiston Respublikasida doimiy yashovchi shaxslarni O'zbekiston fuqaroligiga mansubligini aniqlaydi;

- O'zbekiston Respublikasida doimiy yashovchi shaxslar O'zbekiston Respublikasi fuqaroligini yo'qotgan hollarini qayd etadi.

O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi, diplomatik va konsullik muassasalari quyidagi ishlarni amalga oshiradi:

- chet ellarda doimiy yashovchi shaxslardan O'zbekiston fuqaroligiga o'tish haqida arizalar qabul qiladi;

- Shu masala bo'yicha keltirilgan dalil va hujjatlarni tekshiradi;

- arizalarni zarur hujjatlar bilan birga Prezident

huzuridagi fuqarolik masalalari bo'yicha komissiyaga yo'llaydi;

- Chet elda doimiy yashovchi shaxslarni O'zbekiston fuqaroligiga mansubligini aniqlaydi;

- Chet elda doimiy yashab turgan shaxslarning O'zbekiston fuqaroligini yo'qotganligini aniqlaydi;

- O'zbekiston Respublikasining chet elda doimiy yashab turgan fuqarolarini hisobga oladi.

Fuqarolikka oid arizalar faqat O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nomiga yozilib, ariza doimiy istiqomat qiladigan ichki ishlar idoralariga, chet elda esa tegishli diplomatik yoki konsullik muassasalariga topshiriladi.

Fuqarolik masalalari yuzasidan O'zbekiston Prezidenti farmonlar qabul qiladi. Farmonda boshqa muddat belgilanmagan bo'lsa, fuqarolikdagi o'zgarishlar (qabul qilish, tiklash, to'xtatish) farmon chiqarilgan kundan e'tiboran boshlanadi.

Ko'rinib turibdiki, fuqarolik shaxsning huquqiy holatini aniqlashda muhim shart hisoblanadi. Shaxs fuqaro bo'lsagina, u barcha huquqlardan to'la foydalana oladi va jamiyatni rivojlanishi, mamlakatni xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan burchlarni bajaradi.

Shaxsning fuqaroligi uni dunyoni qayerda yashashidan qat'i nazar huquq va manfaatlarini himoya qilishga asos bo'ladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Fuqarolik deganda nimani tushunasiz?
2. O'zbekistonda chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning huquqiy holati qanday?
3. Qaysi davlat organlari fuqarolik masalalari bilan shug'ullanadilar?
4. Shaxs va fuqaro huquqiy maqomining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

V MAVZU.
JAMIYAT VA SHAXS MUNOSABATLARINING
KONSTITUTSIYAVIY ASOSLARI

§ 1. Jamiyatning iqtisodiy negizlari

O'zbekiston Respublikasi istiqloлга erishganidan so'ng, mulkchilik shakllari o'zgarishi bilan, insonning iqtisodiy va ijtimoiy huquqlari sohasida ijobiy o'zgarishlar bo'ldi. Insonning iqtisodiy huquqlari qonun hujjatlarida mustahkamlanib, mulkchilik munosabatlariga alohida e'tibor berildi. Eng birinchi qadam, O'zbekiston Konstitutsiyasining XII bobi «Jamiyatning iqtisodiy negizlari» deb nomlanganligi va unda O'zbekiston iqtisodiyoti bozor munosabatlariga tayanishi hamda iqtisodiyotning aniq negizlari belgilab qo'yilganligi orqali amalga oshirildi.

Konstitutsiyamizning 53-moddasida, «Bozor munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan O'zbekiston iqtisodiyotini negizini xilma-xil shakllardagi mulk tashkil etadi. Davlat iste'molchilarining huquqi ustunligini hisobga olib, iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligini, barcha mulk shakllarining teng huquqliligini va huquqiy jihatdan bab-barovar muhofaza qilinishini kafolatlaydi» deb mustahkamlangan. Shu nuqtayi nazardan, mulk o'zi nima degan savolga javob berib o'tamiz.

Yodda tuting!

Mulk (arabcha «mulk» – shaxsiy boylik, mol) – ixtiyordagi, qo'lidagi bor mol-dunyo, imorat va boshqalar.

§ 2. Mulk shakllari, ularning teng huquqliligi

Konstitutsiyaga ko'ra, mamlakatda xususiy mulk va umummilliy boylik hisoblanuvchi davlat mulki mavjudligini ko'rish mumkin. Umummilliy boylik hisoblanuvchi

obyektlar Konstitutsiyada bevosita davlat mulki deb atal-masa-da boshqa qonunlarda ularni davlat mulki maqomi ko'rsatib qo'yilgan.

Mulk huquqi zahirida shaxsning o'ziga qarash-li mol-mulkka o'z xohishi bilan va o'z manfaatlarini ko'zlab, unga

tushuniladi.

Bu Konstitutsiyaning 54-moddasida ham o'z aksini topgan, ya'ni «Mulkdor mulkiga o'z xohishicha egalik qiladi, undan foydalanadi va uni tasarruf etadi. Mulkdan foydalanish ekologik muhitga zarar yetkazmasligi, fuqarolar, yuridik shaxslar va davlatning huquqlarini hamda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini buzmasligi shart» – deb belgilangan.

O'zbekistonda xususiy mulk va ommaviy mulk mustahkamlangan.

Xususiy mulk huquqi shaxsning qonun hujjatlariga muvofiq qo'lga kiritilgan mol-mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish huquqidir. Xususiy mulk bo'lgan mol-mulkni miqdori va qiymati cheklanmaydi. Bu yerda mulk qonun hujjatlariga muvofiq qo'lga kiritilgan degan so'zni ma'nosi keng. Chunki qonun hujjatlarida mulkni qo'lga kiritishning ko'plab yo'llari ko'rsatilgan, masalan, sotib olish, xususiylashtirish, asrash, meros olish, hadya olish, yutib olish va boshqalar.

Mulkka bo'lgan huquqni vujudga kelish asoslari Fuqarolik kodeksida belgilangan.

Ommaviy mulk Respublika mulki va ma'muriy-hududiy tuzilmalar mulkidan iborat bo'lgan davlat

mulkidir. Ommaviy mulk, ommaviy davlat mulkiga nisbatan qoʻllaniladigan atama. Respublika mulkiga:

- yer, yer osti boyliklari;
- suv, havo boʻshligʻi;
- oʻsimlik va hayvonat dunyosi hamda boshqa tabiiy boyliklar;
- davlat hokimiyati va boshqaruvi respublika organlarining mol-mulki;
- davlat ahamiyatiga ega boʻlgan madaniy va tarixiy boyliklar;
- respublika byudjetining mablagʻlari va boshqalar kiradi.

Respublika mulki hisoblangan mol-mulknini Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, Prezidenti, Hukumati yoki ular maxsus vakil qilgan organlar, agar qonunda boshqacha tartib nazarda tutilmagan boʻlsa, tassaruf qiladilar.

Mulk shakllari davlat tomonidan teng muhofaza qilinadi. Ular teng mavqega ega.

Shuni alohida taʼkidlash joizki, Oʻzbekiston Konstitutsiyasining 53-moddasida «isteʼmolchilar huquqlarining ustunligi» tamoyili ifodalangan. Chunki, isteʼmolchi bu eng avvalo insonlardir. Demokratik jamiyatda barcha masalada inson manfaati ustuvorligi taʼminlanadi. Bu prinsip konstitutsiyaviy tuzum asoslaridan biri sifatida ham eʼtirof etiladi. Konstitutsiyamizning 13-moddasiga binoan mam-lakatimizda inson va uning huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Ana shu prinsipni amaliy ifodasi esa isteʼmolchining huquqlarini ustuvor boʻlishini taqozo etadi.

Shundan soʻng isteʼmolchi huquqlarini himoya qilishga qaratilgan qonunchilik takomillashtirildi, kuchaytirildi, isteʼmolchi huquqlarini himoya qiluvchi organlar tizimi takomillashdi, bu borada jamoatchilik nazorati kuchaytirildi. Isteʼmolchiga oʻz huquqlaridan foydalanish, huquq buzulishlari sodir etilsa, uni tiklash uchun zarur bilimlarni berish maqsadida huquqiy targʻibot ishlari olib borildi.

§ 2. O‘zbekistonda oilaning konstitutsiyaviy maqomi

Oila jamiyatning asosiy, birlamchi bo‘g‘ini hisoblanadi. Oilaning jamiyat hayotida tutgan o‘rni muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekistonda oila haqida g‘amxo‘rlik konstitutsiyaviy yo‘l bilan ham amalga oshiriladi. Konstitutsiyamizning uchinchi bo‘lim XIV bobi «Oila» deb nomlanib, undagi to‘rtta modda – 63 – 66-moddalar unga bag‘ishlangan.

Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega. Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi (63-modda).

Oila – bu er-xotin, ota-onalar, farzandlar, farzandlikka olingan shaxslarning o‘zaro hurmat, g‘amxo‘rlik hamda hamjihatlik asosida jamoa bo‘lib yashovchi shaxslar ittifoqi.

Oila bir tomondan jamiyat tomonidan, ikkinchi tomondan davlat tomonidan muhofaza qilinadi. Konstitutsiya qoidasi jamiyat va davlatga oilani himoya qilish majburiyatini yuklaydi.

Jamiyat oilalardan iborat ekan, o‘z-o‘zidan ma’lumki, jamiyat mustahkamligi oilani mustahkamligiga bog‘liq va oilani mustahkam bo‘lishidan jamiyat manfaatdor. Shuning uchun oilani har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va himoya qilishni jamiyat o‘z zimmasiga oladi.

Jamiyat oilalarni qo‘llab-quvvatlashda, ularni muhofaza qilishda davlat xizmatidan foydalanadi.

Davlatimiz boquvchisi yo‘q oilalarga, ko‘p bolali oilalarga moddiy yordam berishni o‘z vazifasi hisoblaydi va buni amaliy choralarni ko‘radi. Aytish joizki, davlatimizda oilani mustahkamlanishida katta ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. Masalan, 1998-yilni «Oila yili» deb e‘lon qilinishi, 2012-yilni «Mustahkam oila» deb e‘lon qilinishi davlatimiz tomonidan ushbu institutga alohida e‘tibor berilganining isbotidir.

Shuningdek, O‘zbekistonda nikoh munosabatlari maxsus qonun bilan tartibga solinib, unda ham nikoh tuzishning ba’zi asoslari belgilangan. Masalan, nikoh tuzish uchun ma’lum yoshga yetgan bo‘lishi (erkaklar 18 yosh, ayollar 17 yosh) kerak.

Konstitutsiyaning 64-moddasida, *«Ota-onalar o‘z farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar»* – deb belgilangan. Bundan kelib chiqadiki, majburiyat ikki narsani hal qilishga qaratilgan, birinchisi, farzandlarni boqish, ikkinchisi, tarbiyalash.

Farzandni boqish deganda uni voyaga yetguncha barcha moddiy ehtiyojlarini qondirish, yashashi uchun eng zarur imkoniyatlarni yaratish tushuniladi. Bu – ovqatlanirish, kiyintirish, bolalarni yashash uchun zarur jihozlar bilan ta’minlash, o‘qitish, o‘qish va bilim olish uchun zarur qurol va jihozlar bilan ta’minlashdir.

Jahon tajribasida uchramaydigan normalardan biri Konstitutsiyamizning 66-moddasida belgilangan:

«Voyaga yetgan, mehnatga layoqatli farzandlar o‘z ota-onalariga g‘amxo‘rlik qilishga majburdirlar»

Garchi ushbu moddada keltirilgan qoida azaldan xalqimizning qoniga singib ketgan bo‘lsa-da, bu masala Asosiy qonunimiz darajasiga olib chiqilganligi muhim ahamiyatga egadir. Farzandni ota-onaga g‘amxo‘rligi bu, eng avvalo, ota-onani normal yashashi uchun to‘liq imkoniyat yaratish. Bu turar-joy bilan, oziq-ovqat (yegulik), kiyim-bosh bilan ta’minlash. Ota-onalarni sog‘lig‘i haqida g‘amxo‘rlik qilish, ularni tibbiy xizmatga muhtojligida tibbiy xizmatdan foydalanishini ta’minlash.

Oila mavzusiga tegishli boshqa masalalar O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksida aks etgan.

§ 3. O‘zbekistonda ommaviy axborot vositalarining konstitutsiyaviy maqomi

Hozirgi kunda ommaviy axborot vositalarining jamiyat hayotida tutgan o‘rni va ahamiyati, ular tomonidan amalga oshiriladigan funksiyalarning o‘rni juda katta. O‘zbekiston Konstitutsiyasining XV bobi ommaviy axborot vositalariga bag‘ishlangan.

Ommaviy axborot vositalari jamiyatdagi eng kuchli, jamiyat taraqqiyotini qanday bo‘lishini belgilovchi vositalardandir.

Ommaviy axborot vositalari orqali inson ongiga ta’sir qilinadi. U orqali konstitutsiyada belgilangan turli fikrlilik, fuqarolarning asosiy huquqlari va erkinliklari hisoblangan so‘z erkinligi, erkin fikr bildirish ro‘yobga chiqadi.

Ommaviy axborot vositalari vazifalarini ko‘radigan bo‘lsak, ular:

- aholida tegishli fikrlarni shakllantiradi;
- bo‘layotgan voqealar to‘g‘risida ma’lumot berib boradi;
- turli fikrlilik, so‘z, fikr erkinligini ta’minlaydi;
- turli idoralar, siyosiy institutlar manfaatini ifodalaydi;
- fuqarolarni huquq va erkinliklarini himoya qiladi;
- demokratik jarayonlarning chuqurlashuviga hissa qo‘shadi.

Konstitutsiyamizda Ommaviy axborot vositalarining huquqiy maqomi mustahkamlanganligini yoki 29-moddada, «Har kim fikrlash, so‘z va e’tiqod erkinligi huquqiga ega. Har kim o‘zi istagan axborotni izlash, olish va uni tarqatish huquqiga ega, amaldagi konstitutsiyaviy tuzumga qarshi qaratilgan axborot va qonun bilan belgilangan boshqa cheklashlar bundan mustasnodir» – kabi normada o‘z ifodasini topgan.

Konstitutsiyamizning 67-moddasiga ko‘ra esa, «Ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ishlaydi. Ular axborotning to‘g‘riligi uchun belgi-

langan tartibda javobgardirlar. Senzuraga yo‘l qo‘yilmaydi» – deyilganligi, OAVning konstitutsiyaviy maqomining isbotidir.

Konstitutsiyasining 67-moddasiga asosan, ommaviy axborot vositalari erkin ishlashi kerak va qonunlar asosida o‘z faoliyatini tashkil qilishi kerakligi mustahkamlangan.

Mamlakatimizda ommaviy axborot vositalari faoliyatini takomillashtirish bo‘yicha olib borilgan ishlar natijasida ularning erkinligini ta‘minlovchi qator huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

Jumladan: 1996-yil 30-avgustdagi «Noshirlik faoliyati to‘g‘risida»gi, «Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida»gi, 1997-yil aprelda qabul qilingan «Axborot olish kafolatlari va erkinligi to‘g‘risida», «Jurnalistik faoliyatini himoya qilish to‘g‘risida», 2007-yilda yangi tahrirda qabul qilingan «Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida»gi qonunlar shular jumlasidandir.

Bu qonunlar ommaviy axborot vositalari erkinligini ta‘minlashga, ularning faoliyatini takomillashtirishga qaratilgandir.

§ 4. Ommaviy axborot vositalari faoliyatida senzuraga yo‘l qo‘yilmasligi

Mamlakatimizda maxsus «Davlat sirlarini saqlash to‘g‘risida»gi Qonun amal qilib, unda «Davlat tomonidan qo‘llaniladigan va maxsus ro‘yxatlar bilan chegaralab qo‘yilgan alohida ahamiyatli, mutlaqo maxfiy va maxfiy harbiy, siyosiy, iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy va o‘zga ma‘lumotlar O‘zbekiston Respublikasining davlat sirlari hisoblanadi» – bunday ma‘lumotlarni oshkor qilishga hech qanday jurnalist, ommaviy axborot vositalari haqli emas.

Konstitutsiyamizning 67-moddasida «Senzuraga yo‘l qo‘yilmaydi» – degan qoida mavjud. Senzura ma‘lumotlarni e‘lon qilingunga qadar o‘qish, uni tarqatish, qo‘shimcha kiritish yoki umuman nashr qilishni cheklashdir. Ommaviy axborot vositalarida qilinayotgan

ma'lumotlarda davlat siriga zid, konstitutsiyaviy tuzumga qarshi ma'lumotlar bo'lmasa, ularni o'zgartirish, qo'shimcha kiritish, ayrimlarini olib tashlashga yo'l qo'yilmaydi degan qoida shu ma'noni beradi.

Ommaviy axborot vositalarida senzura yo'l qo'yilmasligi qoidasini konstitutsiyaga kiritilishi sababi, So-biq ittifoq tuzumida ommaviy axborot vositalari nashriy faoliyati nihoyatda senzuralashgan, hech qanday ma'lumot avvaldan o'qib chiqmasdan, tegishli o'zgartirish va qo'shimchalar kiritmasdan, ayrim joylari olib tashlanmasdan nashr qilinmas edi.

Senzura ommaviy axborot vositalarining erkinligini, umuman so'z, fikr erkinligi cheklovchi kuchli vosita edi. Konstitutsiyada ommaviy axborot vositalari faoliyatida senzura yo'l qo'yilmasligining belgilovchi qoidani kiritilganligi, ommaviy axborot vositalarini erkinligi, umuman jamiyatda so'z, fikrlash erkinligini ro'yobga chiqaruvchi, ta'minlovchi muhim shart hisoblanadi.

Senzura yo'qligi ommaviy axborot vositalari o'rtasida sog'lom raqobatni bo'lishini, kuchayishini, jurnalistlarni ijodiy tashabbuskorlik faoliyatini rivojlanishini ta'minlovchi muhim vositasidir.

Ommaviy axborot vositalari faoliyatiga taalluqli barcha qonunlarda ham senzura yo'l qo'yilmasligi belgilab qo'yilgan.

Shuningdek, ommaviy axborot vositalari haqidagi qonunlarda qanday masalalarda ma'lumotlar oshkora qilinmasligi ham belgilab qo'yilgan. Bular xavfsizlik, fuqaro manfaatlaridan kelib chiqadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Jamiyatning iqtisodiy negizlari nima?
2. Mulk huquqi deganda nimalarni tushunasiz?
3. O'zbekistonda oilaning konstitutsiyaviy maqomi
4. O'zbekistonda ommaviy axborot vositalarining konstitutsiyaviy maqomi qanday?

VI MAVZU. SIYOSIY PARTIYALARNING HUQUQIY MAQOMI

§ 1. Jamoat birlashmalari tushunchasi, turlari, vazifasi

Mamlakatimiz Asosiy qonunida jamoat birlashmalari faoliyatiga doir normalarning mustahkamlanib qo'yilishi mazkur tashkilotlar faoliyatining rivojlanishi uchun keng sharoit yaratadi.

O'zbekiston Respublikasida qonunda belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tkazilgan kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar, olimlarning jamiyatlari, xotin-qizlar, faxriylar va yoshlar tashkilotlari, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar va fuqarolarning boshqa uyushmalari jamoat birlashmalari sifatida e'tirof etiladi. (Konstitutsiyaning 56-moddasi)

Jamoat birlashmalarining faoliyat ko'rsatishining asosiy sharti ular qonunda belgilangan tartibda ro'yxatdan o'tgan bo'lishi kerak. Ularni ro'yxatdan o'tkazish Adliya vazirligi zimmasiga yuklangan.

Jamoat birlashmalari eng muhim demokratik institutlardan hisoblanib, ular fikrlar va g'oyalar xilma-xilligini amalda ta'minlovchi muhim vositadir. Jamoat birlashmalarining huquqiy asosi Konstitutsiyamizning 34-moddasida ham o'z ifodasini topgan.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari kasaba uyushmalariga, siyosiy partiyalarga va boshqa jamoat birlashmalariga uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok etish huquqiga ega-dirlar. Siyosiy partiyalarda, jamoat birlashmalarida, ommaviy harakatlarda, shuningdek hokimiyatning vakillik organlarida ozchilikni tashkil etuvchi muxolifatchi shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qadr-qimmatini hech kim kamsitishi mumkin emas. (34-modda)

Jamoat birlashmalari, turidan qat'i nazar, xalqning erkin faoliyati va ijtimoiy hayotda ishtirokini ta'minlash vositasi hisoblanadi.

Yodda tuting!

O'z huquqlari hamda erkinliklarini hamda siyosat, iqtisodiyot, ijtimoiy rivojlanish, fan, madaniyat, ekologiya va hayotning boshqa sohalaridagi qonuniy manfaatlarini birgalikda ro'yobga chiqarish uchun birlashgan fuqarolarning xohish-irodalarini erkin bildirishlari natijasida vujudga kelgan ixtiyoriy tuzilma jamoat birlashmasi hisoblanadi.

Bu tashkilotlarning samarali faoliyatidan fuqarolar ham, davlat ham manfaatdor. Jamoat birlashmalari kishilarni siyosiy qarashlari (siyosiy partiyalar), faoliyati yo'nalishiga (kasaba uyushmalari), jinsiga (xotin-qizlar qo'mitalari), yoshiga (Yoshlar Ittifoqi), qobiliyati, kasbiga (yozuvchilar, arxitektorlar ittifoqlari) qarab birlashtiradi.

Davlat jamoat birlashmalarining huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishini ta'minlaydi, ularga ijtimoiy hayotda ishtirok etish uchun teng huquqiy imkoniyatlar yaratib beradi. Davlat organlari va mansabdor shaxslarning jamoat birlashmalari faoliyatiga aralashishiga, shuningdek jamoat birlashmalarining davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyatiga aralashishiga yo'l qo'yilmaydi. (Konstitutsiyaning 58-moddasi)

Hozirgi kunda O'zbekistonda to'rtta **siyosiy partiya** va ko'plab boshqa jamoat birlashmalari mavjud va ular qonuniy ravishda jamoat birlashmalari sifatida e'tirof etilgan.

Barcha jamoat tashkilotlariga xos xususiyat – bu ularga a'zolikni ixtiyoriyligidir. Eng yirik jamoat birlashmalari – Kasaba uyushmalari va Siyosiy partiyalar qanday manfaatni ko'zlab tuzilishi, vazifasi, siyosiy hayotda qan-

day ishtirok etishi Konstitutsiyani o'zida alohida mustahkamlab qo'yilgan (Konstitutsiyaning 59-, 60-moddalari).

§ 2. Siyosiy partiyalarning konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi

Jamiyatning siyosiy tizimi ijtimoiy-siyosiy tuzumdagi munosabatlarda qatnashuvchi tashkilotlardan iborat. Siyosiy tuzumning ajralmas tarkibiy qismi va uning asosiy bo'g'inlaridan biri esa siyosiy partiyalardir.

Yodda tuting!

Partiya – (lot. partio – bo'laman, ajrataman) g'oyaviy jihatdan maslakdosh, manfaatleri mushtarak bo'lgan, shuningdek, muayyan ishni bajarish uchun ajratilgan kishilar guruhi.

Siyosiy partiyalar konstitutsiyaning 56-moddasiga binoan jamoat birlashmalari tizimiga kiruvchi jamoat birlashmalardan biridir. Siyosiy partiya jamiyatda kishilarni birlashtiradi va ularning maqsad-muddolari birligini ta'minlaydi, vakillik organlari uchun kurashib, o'z siyosiy guruhlarining manfaatlarini himoya qiladilar.

Siyosiy partiya O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining qarashlar, manfaatlar va maqsadlar mushtarakligi asosida tuzilgan, davlat hokimiyati organlarini shakllantirishda jamiyat muayyan qismining siyosiy irodasini ro'yobga chiqarishga intiluvchi hamda o'z vakillari orqali davlat va jamoat ishlarini idora etishda qatnashuvchi ko'ngilli birlashmasidir.

Konstitutsiyaning 60-moddasida siyosiy partiyalarning maqomi konstitutsiyaviy asosda mustahkamlab qo'yilgan. Unga asosan:

Siyosiy partiyalar turli tabaqa va guruhlarning siyosiy irodasini ifodalaydilar va o'zlarining demokratik yo'l bilan saylab qo'yilgan vakillari orqali davlat hokimiyatini tuzishda ishtirok etadilar. Siyosiy partiyalar o'z faoliyatlarini moliyaviy ta'minlanish manbalari haqida Oliy Majlisga yoki u vakil qilgan organga belgilangan tartibda oshkora hisobotlar berib turadilar.

Demak, siyosiy partiyalar:

mamlakatdagi turli tabaqa va guruhlar-ning siyosiy irodasini ifodalaydi (demak bu siyosiy tashkilot);

demokratik saylovlarda ishtirok etadi;

demokratik saylov natijasida turli organlarga (Oliy Majlisning Qonunchilik palatasi, mahalliy kengashlari) saylangan vakillari orqali davlat hokimiyatlarini (hukumatni) tuzishda ishtirok etadi.

Siyosiy partiyalar davlat hokimiyatini tuzishda ishtirok etar ekan, o'z-o'zidan ularning shu organlar faoliyatida ishtirok etishi, ularning faoliyatini nazorat qilishda ishtirok etishini vujudga keltiradi.

Siyosiy partiya mamlakatdagi kuchli tuzilmalardan bo'lib jamiyat taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatadigan kuchdir. Shuning uchun ularning faoliyatini moliyalashtirish ochiq, ixtiyoriy bo'lishi kerak. Siyosiy partiyalar faoliyatidan mamlakat dushmanlari foydalanishi, ularni noto'g'ri yo'lga boshlashi mumkin. Bu asosan siyosiy partiyalarning faoliyatini moliyalashtirish asosida amalga oshiriladi. Shuning uchun konstitutsiyada siyosiy partiyalar faoliyatini moliyalashtirish ahvoli, yo'llari haqida Oliy Majlisga hisob berib turish belgilangan.

Konstitutsiya normalaridan tashqari siyosiy partiyalari faoliyati haqida bir necha joriy qonunlar bor. Jumladan, «Siyosiy partiyalar to'g'risida»gi va «Siyosiy partiyalarni moliyalashtirish to'g'risida»gi¹³ qonunlar mazkur institutning tashkiliy-huquqiy asoslarini belgilab bergan.

¹³ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Фаолиятини тартибга солувчи қонун ҳужжатлари тўплами. – Т., 2007, 70-81, 205-209-бетлар

O‘zbekiston Respublikasining «Siyosiy partiyalar to‘g‘risida»gi qonuni siyosiy partiyalarni tuzish, faoliyat ko‘rsatish prinsiplarini, unga a‘zolik masalasi, faoliyat kafolatlarini, faoliyatini to‘xtatish, tugatish, siyosiy partiyalarning huquqlarini, vakillik organlarini tarkibida fraksiyalar (guruhlar) tuzish, siyosiy partiyalarning mulki masalalarini batafsil tartibga soladi.

Siyosiy partiyalarning davlat hokimiyatidagi ishtirokining eng muhimlaridan biri prezidentlikka, vakillik organlariga deputatlikka nomzod ko‘rsatishdir. Siyosiy partiyalarning davlat boshqaruvida ishtirokining yana bir shakli Qonunchilik palatasi tarkibidagi partiya fraksiyalari, xalq deputatlari mahalliy kengashlardagi partiya guruhlari faoliyati orqali ko‘rinadi.

Siyosiy partiyani tuzish uchun kamida sakkizta hududiy subyektda (viloyatda), shu jumladan Qoraqalpog‘iston Respublikasi va Toshkent shahrida yashayotgan hamda partiyaga birlashish istagida bo‘lgan kamida yigirma ming fuqaroning imzosi bo‘lishi talab etiladi. Siyosiy partiya tuzish tashabbuskorlari kamida ellik kishidan iborat bo‘lishi, ular partiya ta‘sis hujjatlarini tayyorlash, a‘zolar tarkibini shakllantirish hamda ta‘sis syezdi yoki konferensiyasini chaqirish bo‘yicha tashkiliy qo‘mitani tuzishlari lozim. Tashkiliy qo‘mita o‘zi tuzilgan kundan boshlab yetti kunlik muddatdan kechiktirmay O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligiga o‘z tashabbusi, qo‘mitaning tarkibi, rahbari (etakchisi), joylashgan manzili hamda ta‘sis syezdi yoki konferensiyasi chaqiriladigan sanani yozma ravishda xabar qilishi lozim.

Siyosiy partiyalar quyidagi huquqlarga ega:

- o‘z faoliyati to‘g‘risidagi axborotni erkin tarqatish, o‘z g‘oyalari, maqsadlari va qarorlarini targ‘ib qilish;
- saylab qo‘yiladigan davlat organlaridagi o‘z vakillari orqali tegishli qarorlarni tayyorlashda ishtirok etish;

- qonunda belgilab qo'yilgan tartibda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, davlat hokimiyati organlari saylovlarida ishtirok etish;

- partiya faoliyati bilan bog'liq yig'ilishlar, konferensiyalar va boshqa tadbirlarni o'tkazish;

- qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda ommaviy axborot vositalari ta'sis etish va boshqa ommaviy axborot vositalaridan foydalanish;

- O'zbekiston Respublikasining siyosiy partiyalari bilan ittifoq (blok) tuzish, ular bilan va boshqa jamoat birlashmalari bilan shartnoma munosabatlari o'rnatish va qonunlarida nazarda tutilgan o'zga huquqlarga ham ega bo'lishlari mumkin.

§ 3. Konstitutsiyaviy tuzumga qarshi faoliyat yurituvchi birlashmalarni tuzishning taqiqlanishi

Konstitutsiya faqat huquq va erkinliklarni mustahkamlab qolmasdan unda taqiqlar, cheklashlar ham nazarda tutiladi. O'zbekiston Konstitutsiyasi ham shunday xususiyatlarga ega.

Konstitutsiyada belgilangan taqiqlar jamiyat, fuqarolar, davlat manfaatidan, shuningdek, ularni turli tazyiqlardan himoya qilish nuqtayi nazaridan kelib chiqadi.

Jamiyat, fuqaro, davlat manfaatini himoya qilish, eng avvalo, Konstitutsiyaviy tuzumni himoya qilish orqali amalga oshiriladi. Konstitutsiyaviy tuzumning barqarorligi ko'p jihatdan jamoat birlashmalarining faoliyatiga bog'liq.

Shuning uchun Konstitutsiyaviy tuzumga, davlatga, jamiyatga, fuqarolar manfaatiga qarshi faoliyat yurituvchi jamoat birlashmalari tuzishga yo'l qo'yilmaydi, mavjudlari shunday faoliyat bilan shug'ullansa ularning faoliyati to'xtatiladi, tugatiladi. Bu masala **O'zbekiston Konstitutsiyasida hal qilingan bo'lib, uning 57-moddasida, «Konstitutsiyaviy tuzumni zo'rlik bilan o'zgartirishni ma-**

qsad qilib qo'yuvchi, respublikaning suvereniteti, yaxlitligi va xavfsizligiga, fuqarolarning Konstitutsiyaviy huquq va erkinliklariga qarshi chiquvchi, urushni, ijtimoiy, milliy, irqiy va diniy adovatni targ'ib qiluvchi, xalqning sog'ligi va ma'naviyatiga tajovuz qiluvchi, shuningdek harbiylashtirilgan birlashmalarning, milliy va diniy ruh-dagi siyosiy partiyalarning hamda jamoat birlashmalarining tuzilishi va faoliyati taqiqlanadi.

«Maxfiy jamiyatlar va uyushmalar tuzish taqiqlanadi»
– deb belgilangan.

Konstitutsiya konstitutsiyaviy tuzumni o'rnatish bilan, shu qonuniy tuzumni himoya qilish choralarini ham ko'radi. Shu maqsadda konstitutsiyaviy tuzumning asoslariga zarar yetkazish uchun qilingan har qanday harakat taqiqlanadi.

Konstitutsiyaviy tuzumning asoslaridan bo'lgan:

- davlat suvereniteti konstitutsiya bilan o'rnatilgan davlat boshqaruvi shakliga;

- inson uning qadr-qimmatini, sha'ni va boshqa huquqlarining oliy qadriyat ekanligiga;

- millatlarning tengligi, xalq hokimiyatining turli shakllariga;

- mamlakatni iqtisodiy negiziga;

- konstitutsiya va qonunlarning ustunligiga qarshi, ularga xavf tug'diradigan har qanday uyushma, jamiyatlarni tuzishni taqiqlaydi.

Shuningdek urushni, ijtimoiy, milliy, irqiy, diniy adovatni targ'ib qiluvchi, fuqarolarning sog'lig'iga va madaniyatiga zarar yetkazuvchi, tajovuz qiluvchi tashkilot va birlashmalarni tuzish qat'iy taqiqlanadi.

Konstitutsiyaning tegishli moddasi harbiylashtirilgan (jangari) birlashmalarni, milliy (millatchi) va diniy ruh-dagi siyosiy partiyalarning hamda jamoat birlashmalarining tuzilishini taqiqlaydi. Chunki bunday tashkilotlarning

tuzilishi faqat shu mamlakat konstitutsiyaviy tuzumiga emas, umuman barcha xalqlar taqdiriga juda katta zarar yetkazgan. Masalan, Germaniyada tuzilgan «Milliy sotsialistlar» (fashistlar) partiyasi.

Konstitutsiya har qanday maxfiy jamiyatlar va uyushmalar tuzishni taqiqlaydi. Chunki jahon tajribasida yashirin va maxfiy tashkilotlar tuzib, konstitutsiyaviy tuzumni zoʻrlilik bilan oʻzgartirishga urinishlar koʻp boʻlgan.

Tegishli tartibda roʻyxatdan oʻtmagan yoki roʻyxatdan oʻtishga urinmagan, bu ishdan bosh tortgan tashkilotlarni, maxfiy tashkilotlarni, noqonuniy tashkilot deb hisoblash mumkin.

Konstitutsiyaviy tuzum tartibi eng avvalo fuqarolar manfaatini, oʻzini (Konstitutsiyaviy tuzumni), mamlakat xavfsizligini taʼminlashni nazarda tutadi. Har qanday erkinlik bilan Konstitutsiyaviy tuzumni taʼminlash mumkin emas, faqat qonunga asoslangan erkinlik eʼtirof etiladi.

Shuning uchun Konstitutsiyaviy tuzum keng erkinlik va demokratiyaga sharoit yaratar ekan albatta oʻzini himoyalashni ham esdan chiqarmasligi zarur. Aks holda unga qarshi harakatlar boʻlishi mumkin.

Keyingi paytlarda turli niqoblar ostida gʻarazli niyatlar bilan tashkilotlar tuzishga harakat qilish, oʻzlarini tashkilot deb eʼlon qilish hollari uchrab turadi. Ularning asl maqsadi qonuniy hokimiyatga qarshi kurashish, konstitutsiyaviy tuzumga zarar yetkazish boʻlgani uchun tuzishga ruxsat berilmaydi, yaʼni roʻyxatga olinmaydi.

Konstitutsiyaviy tuzumning barqarorligi jamiyat taraqqiyoti fuqarolar farovon turmushi garovidir.

Oʻzbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi birinchi boʻlimida Respublikaning konstitutsiyaviy tuzumi asoslari hamda prinsiplari belgilangan. Ularga har qanday tajovuzning qonun yoʻli bilan oldi olinadi yoki tegishli choralar koʻriladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Jamoat birlashmalari tushunchasiga ta'rif bering?
2. Siyosiy partiyalarning huquqiy maqomi qanday?
3. Jamoat birlashmalarining turlarini bilasizmi?
4. O'zbekistonda jamoat birlashmalarining roli qanday?

VII MAVZU. DINIY TASHKILOTLARNING HUQUQIY MAQOMI

1998-yil 1-may kuni mamlakatimizda «Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida»gi Qonuni yangi tahrirda qabul qilindi.

Bu Qonun har bir shaxsning vijdon erkinligini, diniy e'tiqod huquqini, dinga munosabatidan qat'i nazar fuqarolar tengligini, shuningdek diniy tashkilotlarning faoliyati bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soldi va dinni davlatdan ajratilganligini qonuniy mustahkamlab qo'ydi.

O'zbekiston Respublikasining amaldagi Konstitutsiyasi qabul qilinishida bu masalaga alohida e'tibor berildi.

Konstitutsiyaning 31-moddasida vijdon erkinligi fuqarolarning shaxsiy huquqlari qatorida mustahkamlandi.

Yodda tuting!

Vijdon erkinligi fuqarolarning har qanday dinga e'tiqod qilish yoki hech qanday dinga e'tiqod qilmaslikdan iborat kafolatlangan konstitutsiyaviy huquqidir.

Yodda tuting!

O'zbekiston Respublikasida din davlatdan ajratilgan. Hech bir dinga yoki diniy e'tiqodga boshqalariga nisbatan biron-bir imtiyoz yoki cheklashlar belgilanishiga yo'l qo'yilmaydi.

Davlat turli dinlarga e'tiqod qiluvchi va ularga e'tiqod qilmaydigan fuqarolar, har xil e'tiqodlarga mansub diniy tashkilotlar o'rtasida o'zaro murosa va hurmat o'rnatilishiga ko'maklashadi, diniy va o'zga mutaassiblikka hamda ekstremizmga, munosabatlarni qarama-qarshi qo'yish va keskinlashtirishga, turli konfessiyalar o'rtasida

adovatni avj oldirishga qaratilgan xatti-harakatlarga yo‘l qo‘ymaydi.

Davlat diniy tashkilotlar zimmasiga o‘zining hech qanday vazifasini bajarishni yuklamaydi, ularning qonun hujjatlariga zid bo‘lmagan faoliyatiga aralashmaydi. Diniy tashkilotlar davlat vazifalarini bajarmaydi. Davlat diniy tashkilotlarning faoliyatini hamda dahriylik targ‘ibotiga oid faoliyatini mablag‘ bilan ta‘minlamaydi.

O‘zbekiston Respublikasida diniy mohiyatdagi siyosiy partiya va jamoat harakati, shuningdek respublikadan tashqarida tuzilgan diniy partiyalarning filiallari va bo‘limlarini tuzishga va ularning faoliyat yuritishiga yo‘l qo‘yilmaydi.

Yodda tuting!

Davlat hokimiyati va boshqaruv organlariga, mansabdor shaxslarga tazyiq o‘tkazishga qaratilgan har qanday urinish, shuningdek yashirin diniy faoliyat qonun bilan taqiqlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining dinga e‘tiqod qilish, ibodat, rasm-rusumlar va marosimlarni birgalikda ado etish maqsadida tuzilgan ko‘ngilli birlashmalari (diniy jamiyatlar, diniy o‘quv yurtlari, masjidlar, cherkovlar, sinagogalar, monastirlar va boshqalar) diniy tashkilotlar deb e‘tirof etiladi.

Diniy tashkilot O‘zbekiston Respublikasining o‘n sakkiz yoshga to‘lgan va O‘zbekiston Respublikasi hududida doimiy yashayotgan yuz nafardan kam bo‘lmagan fuqarolari tashabbusi bilan tuziladi.

Diniy tashkilotlarning markaziy boshqaruv organlari ruhoniylar va o‘zlariga zarur bo‘lgan diniy xodimlar tayyorlash uchun diniy o‘quv yurtlari tuzishga haqli. Diniy o‘quv yurtlari O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida ro‘yxatdan o‘tkazilib, tegishli litsenziya olgandan keyin faoliyat ko‘rsatish huquqiga ega bo‘ladi. Diniy tashkilotlarni ro‘yxatga oluvchi organlar:

Diniy tashkilotlarning markaziy boshqaruv organlarini ro'yxatga olish O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan

Boshqa diniy tashkilotlar esa tegishli ravishda Qoraqolpog'iston Respublikasi Adliya vazirligi, viloyatlar, Toshkent shahar adliya boshqarmalari tomonidan

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari qo'mitasi bilan kelishilgan holda

Diniy tashkilotlar amaldagi qonun hujjatlari talablariga rioya etishlari shart. Dindan davlatga va konstitutsiyaga qarshi targ'ibot olib borishda, dushmanlik, nafrat, millatlararo adovat uyg'otish, axloqiy negizlarni va fuqaroviy totuvlikni buzishda, bo'hton, vaziyatni beqarorlashtiruvchi uydirmalarni tarqatishda, aholi o'rtasida vahima chiqarishda hamda davlatga, jamiyat va shaxsga qarshi qaratilgan boshqa xatti-harakatlarda foydalanishga yo'l qo'yilmaydi. Terrorizm, narkobiznes va uyushgan jinoyatchilikka ko'maklashadigan, shuningdek boshqa g'arazli maqsadlarni ko'zlovchi diniy tashkilotlar, oqimlar, sektalar va boshqalarning faoliyati man etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 34-moddasiga ko'ra,

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari kasaba uyushmalariga, siyosiy partiyalarga va boshqa jamoat birlashmalariga uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok etish huquqiga egadirlar. Siyosiy partiyalarda, jamoat birlashmalarida, ommaviy harakatlarda, shuningdek hokimiyatning vakillik organlarida ozchilikni tashkil etuvchi muxolifatchi shaxslarning huquqlari, erkinliklari va qadr-qimmatini hech kim kamsitishi mumkin emas.

Oliy va oʻrta diniy oʻquv yurtlarida taʼlim olish uchun fuqarolar Oʻzbekiston Respublikasining «Taʼlim toʻgʻrisida»gi Qonuniga muvofiq umumiy majburiy oʻrta taʼlim olganidan keyin qabul qilinadi.

Diniy oʻquv yurtlarida diniy fanlarni oʻqitayotgan shaxslar diniy taʼlim olgan boʻlishlari va oʻz faoliyatlarini tegishli markaziy boshqaruv organining ruxsati bilan amalga oshirishlari lozim.

Yodda tuting!

Xususiy tartibda diniy taʼlim berish man etiladi.

Demak,

– diniy tashkilotlar va birlashmalar (ular qaysi dinga mansubligidan qatʼi nazar) davlatdan ajratilgan, yaʼni mustaqil faoliyat yuritadi;

– diniy birlashma va tashkilotlar ham boshqa jamoat birlashmalari qatorida qonun oldida teng, yaʼni qonunlarga itoat etadilar;

– davlat diniy birlashma va tashkilotlar faoliyatiga aralashmaydi.

Davlatning diniy tashkilotlar faoliyatiga aralashmaydi, lekin ularning faoliyatini nazorat qiladi. Konstitutsiyaning oʻzida diniy tashkilotlarning qonun oldida tengligi oʻrnatilgan ekan, bu ularning faoliyatiga aralashmagan holda nazorat qilishi mumkinligini koʻrsatadi.

Mamlakatimiz xalqining koʻpchiligi «Islom» diniga eʼtiqod qiladi, shuningdek, boshqa dinlarga eʼtiqod qiluvchilar ham mavjud. Oʻz-oʻzidan turli dinga mansub diniy tashkilot, birlashmalar tuzilgan boʻlib ularni barchasi qonun oldida teng.

Davlat va qonunning barcha diniy tashkilot va birlashmalarga bir xil talabi va munosabati diniy konfessiyalar oʻrtasida tinchlik totuvlik boʻlishini taʼminlaydi.

Davlat diniy tashkilotlar zimmasiga oʻzining vazifasini yuklamaydi, shuningdek, diniy tashkilot va birlashma-

lar ham davlat vazifalarini bajarishga urinmaydi, da'vo qilmaydi.

Din niqobi ostida davlat organlari, mansabdor shaxslarga biror-bir yo'l bilan tazyiq o'tkazish, yashirin diniy faoliyat olib borish aslo mumkin emas. Davlat bilan diniy tashkilot va birlashmalar munosabati har qanday dinning insonparvarlik, axloqiy, tarbiyaviy g'oyalardan jamiyat rivojida unumli foydalanishga asoslanadi.

Davlat va din munosabatlarida, dinning foydali jihatlaridan: uni ma'naviyatga ijobiy ta'siridan, axloqiy tarbiyaviy ta'siridan, insonlarni kamtarlik, kamsuqumlik, halollik, poklikka undaydigan boshqa qadriyatlar sifatida foydalanish va dindan g'arazli maqsadlarda foydalanish, dindan siyosat, davlat ishlariga aralashishiga bo'lgan harakatlarini taqiqlash, shunday hollar bo'lsa, ularga chora ko'rish va boshqalar.

Davlat millatlararo, diniy mojarolar, qonli to'qnashuvlarning oldini olish, ularni to'xtatishda dinning hayotbaxsh o'gitlaridan foydalanadi.

Davlatning dinga nisbatan to'g'ri munosabati tufayli bugungi kunda Respublikamizdagi barcha dinlar tinch-totuv faoliyat ko'rsatmoqda va shu dinlarga e'tiqod qiluvchilar orasida totuvlik, hamjihatlik bo'lishida o'z hissasini qo'shmoqda.

Yodda tuting!

Diniy tashkilotning faoliyati u o'zini o'zi tarqatib yuborganda yoki ushbu Qonunning, shuningdek O'zbekiston Respublikasi boshqa qonun hujjatlarining qoidalari buzilgan taqdirda tugatilishi mumkin.

Diniy tashkilotlar boshqa jamoat birlashmalari singari faqat qonun doirasida faoliyat ko'rsatishi, jamiyat manfaatini ustunligi asosida ish olib borishlari shart, aks holda Konstitutsiyada ko'zda tutilganidek, ularning faoliyati taqiqlanishi, cheklanishi yoki tarqatib yuborilishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 62-moddasiga ko‘ra,

Jamoat birlashmalarini tarqatib yuborish, ular faoliyatini taqiqlab qo‘yish yoki cheklash faqat sud qarori asosidagina amalga oshiriladi

Diniy tashkilotlar va barcha jamoat tashkilotlariga qo‘llaniladigan chora a) ularni tarqatib yuborish; b) faoliyatini taqiqlash; d) faoliyatini cheklashdir. Bu majburiy choralar davlat nomidan sud tomonidan qo‘llaniladi, boshqa hech qanday hokimiyat organlari bunday vakolatga ega emas.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Diniy tashkilotlar tushunchasiga ta’rif bering.
2. Qanday diniy tashkilotlarni tuzish mumkin emas?
3. Davlat va diniy tashkilotlar munosabatlari nimalarga asoslanadi?
4. Diniy tashkilotlar qanday tartibda tashkil etiladi?

VIII MAVZU. QORAQALPOG‘ISTON RESPUBLIKASINING HUQUQIY MAQOMI

§ 1. Qoraqalpog‘iston Respublikasining huquqiy maqomi

1990-yil iyun oyida qabul qilingan «O‘zbekiston Respublikasining suvereniteti to‘g‘risidagi Deklaratsiya», 1990-yil 14-dekabrda qabul qilingan «Qoraqalpog‘iston davlat suvereniteti to‘g‘risidagi Deklaratsiya»lar Qoraqalpog‘iston Respublikasining huquqiy maqomini belgilab beruvchi hujjatlardir.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 70-moddasiga ko‘ra,

Suveren Qoraqalpog‘iston Respublikasi O‘zbekiston Respublikasining tarkibiga kiradi. Qoraqalpog‘iston Respublikasining suvereniteti O‘zbekiston Respublikasi tomonidan muhofaza etiladi

Konstitutsiyaning ushbu moddasi quyidagilarni anglatadi:

- Qoraqalpog‘istonning suveren respublika ekanligini;
- U O‘zbekiston tarkibiga kirganligini;
- Qoraqalpog‘istonning suvereniteti O‘zbekiston tomonidan muhofaza qilinishini belgilaydi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasining huquqiy maqomi, suverenitetini belgilab beruvchi qoidalar O‘zbekiston Konstitutsiyasining quyidagi normalarida belgilab berilgan:

➤ Qoraqalpog‘iston Respublikasi o‘z Konstitutsiyasiga ega. Chunki Konstitutsiya har qanday davlatni suverenligini ko‘rsatuvchi asosiy shart hisoblanadi (Konstitutsiyaning 71-moddasi);

➤ Qoraqalpog‘iston Respublikasining o‘z Konstitutsiyasini xalq xohish-irodasiga mos ravishda Qoraqalpog‘iston Respublikasining Oliy hokimiyat organi qabul qilgan;

➤ Qoraqalpog‘iston Respublikasi o‘z hududiga va chegarasiga ega;

➤ Qoraqalpog‘iston Respublikasining hududi va chegaralari uning roziligisiz o‘zgartirilishi mumkin emas. Qoraqalpog‘iston Respublikasi o‘z ma‘muriy tuzilishi masalalarini mustaqil hal qiladi (Konstitutsiyaning 73-moddasi);

➤ Qoraqalpog‘iston Respublikasi o‘zini Oliy hokimiyat organlariga ega va ularni tashkil qilish o‘z Konstitutsiyasiga muvofiq amalga oshiriladi.

Qoraqalpog‘istonning suveren davlat ekanligini tasdiqlovchi eng muhim qoida «Qoraqalpog‘iston Respublikasi O‘zbekiston Respublikasi tarkibidan, Qoraqalpog‘iston Respublikasi xalqining umumiy referendumida ajralib chiqish huquqiga ega»ligidir (Konstitutsiyaning 74-moddasi).

Yodda tuting!

Qoraqalpog‘iston Respublikasining ajralib chiqish huquqini mavjudligi xalq o‘z taqdirini o‘zi hal qilish imkoniyatiga egaligini ko‘rsatadi.

1993-yil 9-aprelda qabul qilingan Qoraqalpog‘iston Respublikasining Konstitutsiyasining 1-moddasida, Respublika O‘zbekiston tarkibidagi suveren demokratik Respublika ekanligi ko‘rsatilib, O‘zbekiston va Qoraqalpog‘istonning o‘zaro munosabatlarining asoslari, Qoraqalpog‘istonni O‘zbekiston tarkibidan ajralib chiqish huquqini saqlab qolganligi mustahkamlab qo‘yilgan.

Qoraqalpog‘iston tili o‘zbek tili bilan birga davlat tili sifatida belgilangan.

Qoraqalpog‘iston Konstitutsiyasiga muvofiq quyidagilarga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasidan mustaqil huquqlarga ekanligini ko‘rsatib beradi:

- Respublikaning qonun chiqaruvchi organi Jo‘qorg‘i Kengesi mavjudligi va uni qoraqalpog‘ xalqi tomonidan bevosita saylanishi;

- Qoraqalpog‘iston Konstitutsiyasining 3-moddasida davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining tizimini uning o‘zi mustaqil belgilash ko‘rsatilgan shu asosda Qoraqalpog‘iston Respublikasida eng yuqori lavozim – Qoraqalpog‘iston Jo‘qorg‘i Kenges Raisi deb belgilangan va u Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan, uning deputatlari orasidan, yashirin ovoz berish yo‘li bilan, Jo‘qorg‘i Kenges vakolati muddatiga saylanishi;

- Qoraqalpog‘istonning oliy ijro organi sifatida Qoraqalpog‘iston Respublikasining Vazirlar Kengashi belgilanganligi va Vazirlar Kengashi Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan tuzilishi tartibini o‘rnatilganligi.

- Qoraqalpog‘iston Respublikasi sud hokimiyati tizimida Konstitutsiyaviy sud bo‘lishi nazarda tutilmagan va konstitutsiyaviy nazoratni amalga oshiruvchi Konstitutsiyaviy nazorat qo‘mitasi tashkil qilingan

- Qoraqalpog‘iston Respublikasining Prokurori va uning o‘rinbosarlari, O‘zbekiston Bosh prokurori bilan kelishilgan holda Qoraqalpog‘iston Jo‘qorg‘i Kengesi tomonidan lavozimiga tayinlanishi va vazifasini ozod qilish tartibi o‘rnatilgan.

Bulardan tashqari, Oliy Majlis Senati Raisining bit-ta o‘rinbosari albatta Qoraqalpog‘iston vakili bo‘lishi kerakligi, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tarkibiga, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar kengashi Raisi lavozimi bo‘yicha kirishi Qoraqalpog‘iston huquqiy maqomini ko‘rsatuvchi holatidir.

Yuqoridagilarga asosan Qoraqalpog‘iston Respublikasi-ning huquqiy maqomi quyidagi belgilardan kelib chiqadi:

**Qoraqalpog‘iston
Respublikasi
huquqiy holati**

Qoraqalpog‘iston
Respublikasi
suverineteti va uning
O‘zbekiston
tomonidan muhofaza
etilishi

O‘zbekiston
Respublikasi va
Qoraqalpog‘iston
Respublikasi
Konstitutsiyasining
o‘zaro nisbati

O‘zbekiston
Respublikasi va
Qoraqalpog‘iston
Respublikasining
o‘zaro munosabatlari

§ 2. Qoraqalpog‘iston Respublikasi qonunlarining O‘zbekiston Respublikasi qonunlari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatni belgilanish tartibi

***O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 15-mod-
dasiga ko‘ra,***

*O‘zbekiston Respublikasida O‘zbekiston Respublikasining
Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so‘zsiz tan olinadi*

Ushbu norma Qoraqalpog‘iston Respublikasiga ham taalluqli bo‘lib, O‘zbekiston Konstitutsiyasi va qonunlarini ushbu davlat hududida ham majburiy ekanligini ko‘rsatadi.

Chunki Konstitutsiyaning 68-moddasida: «O‘zbekiston Respublikasi viloyatlar, tumanlar, qishloqlar, ovullar, shuningdek Qoraqalpog‘iston Respublikasidan iborat» degan qoida mavjud.

Demak, shunday ekan O‘zbekiston Konstitutsiyasi va qonunlari Qoraqalpog‘istonda ham ustuvor ekanligi, bajarilishi majburiy ekanligi qonuniydir va Qoraqalpog‘iston Respublikasi O‘zbekistonning ma‘muriy birliklaridan biri sanaladi.

Yodda tuting!

O‘zbekiston Konstitutsiyasining 16-moddasida «Birorta ham qonun yoki normativ-huquqiy hujjat Konstitutsiya normalari va qoidalarga zid kelishi mumkin emas», deb belgilab qo‘yilgan.

Mazkur norma Qoraqalpog‘istonda qabul qilinadigan har qanday normativ-huquqiy hujjatlarni O‘zbekiston Konstitutsiyasiga mos kelishi, unga zid bo‘lmasligini nazarda tutadi.

O‘zbekiston Konstitutsiyasining 71-moddasida «Qoraqalpog‘iston Respublikasining Konstitutsiyasi O‘zbekiston Konstitutsiyasiga zid bo‘lishi mumkin emas», 72-moddasida esa «O‘zbekiston Respublikasining qonunlari Qoraqalpog‘iston Respublikasida hududida ham majburiydir» – degan qoidalar yuqoridagi Konstitutsiyaning 15-moddasiga to‘liq mosligini anglatadi.

O‘zbekiston Konstitutsiyasi va qonunlarini Qoraqalpog‘istonda ustunligi, so‘zsiz bajarilishi, Qoraqalpog‘iston Konstitutsiyasi va qonunlari O‘zbekiston Konstitutsiyasi va qonunlariga zid bo‘lmasligini Qoraqalpog‘iston Respublikasining Konstitutsiyasida ham mustahkamlab qo‘yilgan. Qoraqalpog‘iston Respublikasi Konstitutsiyasining 15-moddasida – Qoraqalpog‘iston Respublikasida O‘zbekiston Konstitutsiyasi va qonunlarini so‘zsiz tan olinishi alohida belgilab qo‘yilgan.

Mazkur holatni nazorat qilish va bu bo‘yicha xulosalar berish vakolati Konstitutsiyaning 109-moddasi 2-bandiga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudiga yuklatilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 109-moddasi 2-bandiga ko‘ra,

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Konstitutsiyasi, Qoraqalpog‘iston Respublikasi qonunlari O‘zbekiston Respublikasining qonunlariga muvofiqligi to‘g‘risida xulosa beradi

§ 3. O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston Respublikalarining o‘zaro munosabatlarni hal qilish tartibi

O‘zbekiston va Qoraqalpog‘istonning o‘zaro munosabatlari Qoraqalpog‘iston suverenitetini O‘zbekiston tomonidan muhofaza qilinishi prinsipi asosida amalga oshiriladi.

Konstitutsiyaning 72-moddasiga asosan «O‘zbekiston Respublikasi qonunlari Qoraqalpog‘iston Respublikasi hududida ham majburiydir». Shu asosda Qoraqalpog‘iston o‘zi mustaqil ravishda qonunlar qabul qila oladi hamda O‘zbekistonning qonunlari Qoraqalpog‘iston hududida bajarilishi shart hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog‘iston Respublikalarining o‘zaro munosabatini belgilashda Konstitutsiyasining 75-moddasi qoidalari muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 75-moddasiga ko‘ra,

O‘zbekiston Respublikasi bilan Qoraqalpog‘iston Respublikasining o‘zaro munosabatlari O‘zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog‘iston Respublikasi o‘rtasida O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi doirasida tuzilgan shartnomalar hamda bitimlar bilan tartibga solinadi

Ushbu normada ikki davlat o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston o‘rtasida tuziladigan shartnomalar yoki bitimlar asosida tartibga solinishi, har qanday bitim va shartnoma O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi doirasida Konstitutsiyaga mos ravishda tuzilishi shartligi belgilangan.

O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston Respublikalari mustaqil respublika bo‘lganligi uchun ularda umummanfaatlar bilan o‘z manfaatlari bo‘lishi tabiiydir. Shu tufayli ular o‘rtasida nizolar kelib chiqqudek bo‘lsa, nizolarni hal qilish yo‘llari ham Konstitutsiya bilan belgilab berilgan.

Konstitutsiyaning 75-moddasida «O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi nizolar murosaga keltiruvchi vositalar yordamida hal etiladi» – deb belgilangan. Nizolar tinch yo‘l bilan va murosaga keltiruvchi vositalar yordamida hal qilinishi zarur.

Nizolar kelib chiqqan holatda yuqorida ta’kidlab o‘tilganidek, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi

masalani hal qilishi zarur. Konstitutsiyaning 109-moddasi 2-bandiga binoan Konstitutsiyaviy sud «Qoraqalpog‘iston Respublikasi Konstitutsiyasi O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, Qoraqalpog‘iston Respublikasi qonunlari O‘zbekiston Respublikasining qonunlariga muvofiqligi to‘g‘risida xulosa beradi». Uning xulosasi esa nizoni hal qilishga olib keladi.

O‘zbekiston Respublikasi tarkibida Qoraqalpog‘iston Respublikasi bo‘lib, u suveren respublika maqomida O‘zbekiston tarkibiga kiradi va uning suveren huquqlari O‘zbekiston tomonidan himoya qilinadi.

Qoraqalpog‘istonning O‘zbekiston hududida tegishli maqomga egaligi, uning O‘zbekiston Respublikasi bilan munosabatlari Konstitutsiyaviy asosga egaligi, ularda har ikki tomonning manfaati hisobga olinishi mavzuning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Qoraqalpog‘iston Respublikasining huquqiy maqomi haqida tushuncha bering.

2. O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston o‘rtasidagi munosabatlar nimalarga asoslanadi?

3. O‘zbekiston va Qoraqalpog‘iston o‘rtasidagi nizolar qanday hal qilinadi?

IX MAVZU.
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING
MA’MURIY-HUDUDIY VA DAVLAT TUZILISHI

§ 1. O‘zbekiston Respublikasining ma’muriy-hududiy tuzilishi

O‘zbekiston ma’lum geografik joyda belgilangan chegaralar doirasida joylashgan bo‘lib, bu mamlakatning hududi hisoblanadi. Hududga ega bo‘lish biror bir davlatning davlat sifatida ko‘rsatuvchi asosiy belgilaridan biridir. Ma’lum hududsiz davlat bo‘lishi mumkin emas. Davlat aniq bir hududda faoliyat ko‘rsatadi va davlat faoliyati shu hududda amal qiladi.

Hudud – davlatga tegishli muayyan maydon. Hudud yer, suv, osmon chegaralaridan iborat bo‘ladi. Har bir mamlakatning hududi katta-kichikligiga, aholisining soniga qarab, tegishli bo‘laklarga bo‘lib idora etiladi.

Mamlakat hududi bo‘laklarga bo‘linishi, davlat boshqaruvini mukammal tashkil etish bilan bog‘liq bo‘lganligi uchun u juda muhim davlat-huquqiy instituti bo‘lib, konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining alohida to‘rtinchi bo‘limi va uning ikki bobi (XVI, XVII boblar) ma’muriy-hududiy va davlat tuzilishi masalalariga bag‘ishlangan. Uning alohida-alohida moddalarida ma’muriy-hududiy tuzilish masalalari huquqiy tartibga solingan.

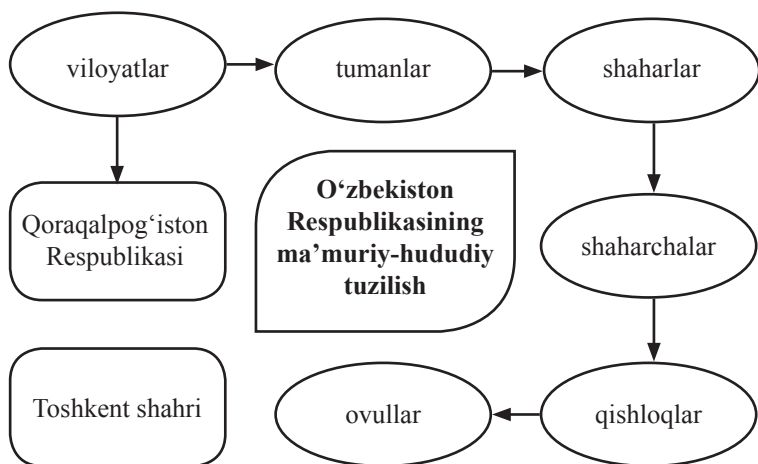
Har bir mamlakat ma’muriy-hududiy tuzilishini belgilashida, butun hududni boshqarishga oson bo‘lishi, markaz ta’sirini joylarda samarali bo‘lishi, xalqni davlat organlariga yaqin bo‘lishi, ishlab chiqarishni tashkil etishini unumli, arzon samarali bo‘lishi, sanoatni xomashyo bilan ta’minlash darajasini, aholini urf-odatları, qadriyatları, tarixiy tajribasini

hisobga oladi va o‘ziga ma’qul ma’muriy-hududiy qismlar o‘rnatadi.

Ma’muriy-hududiy tuzilish konstitutsiyaviy-huquqiy normalar asosida hal qilinadigan ijtimoiy munosabatlar qatoriga kiradi.

Shuning uchun O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 68-moddasida «O‘zbekiston Respublikasi viloyatlar, tumanlar, shaharchalar, qishloqlar, ovullar, shuningdek Qoraqalpog‘iston Respublikasidan iborat» – deb belgilangan. Bu, birinchidan O‘zbekiston hududi nimalardan iborat bo‘lishini, ikkinchidan O‘zbekiston hududini qanday ma’muriy birliklardan tashkil topganini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston ma’muriy-hududiy birliklarining huquqiy maqomi darajasiga qarab quyidagicha bo‘lish mumkin.

§ 2. Ma’muriy-hududiy birliklarni tashkil etish, tugatish tartibi

Konstitutsiyaning 69-moddasida «Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahrining chegaralarini o‘zgartirish, shuningdek viloyatlar, shaharlar, tumanlar tashkil qilish va ularni tugatish O‘zbekiston Respublikasi Oliy

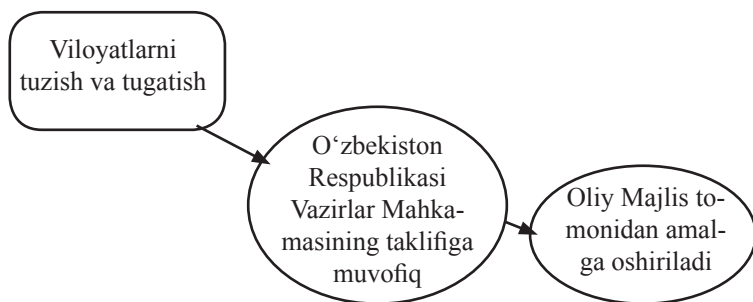
Majlisining roziligi bilan amalga oshiriladi» – degan qoida nazarda tutilgan.

Viloyatlar, tumanlar, shaharlarni tashkil qilish, qo‘shib yuborish, tugatish, mamlakat iqtisodi, boshqaruv samarasi, fuqarolarning davlat hokimiyati organlariga murojaat qilishning qulay-noqulayligi hisobga olinib, umummanfaatlar ko‘zlangan holda amalga oshiriladi. Shuning uchun ham bu masalaning asosi Konstitutsiyada belgilangan.

Konstitutsiyaning 69-moddasida «Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahri chegaralarini o‘zgartirish, shuningdek, viloyatlar, shaharlar, tumanlar tashkil qilish va ularni tugatish O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining roziligi bilan amalga oshiriladi» – deb mustahkamlangan.

O‘zbekiston Konstitutsiyasining 78-moddasi 10-bandiga asosan, O‘zbekiston Respublikasining ma‘muriy-hududiy tuzilishi masalalarini qonun yo‘li bilan tartibga solish, chegaralarini o‘zgartirish, Oliy Majlis palatalarining birgalikdagi vakolatlari qatoriga kiritilgan. Ya‘ni, ma‘muriy tuzilish va ularning chegarasini o‘zgartirish uchun Oliy Majlis tomonidan qaror chiqishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasining «O‘zbekiston Respublikasida ma‘muriy-hududiy tuzilish masalalarini hal etish tartibi to‘g‘risida»gi Qonuni viloyatlar, tumanlar, shaharlar, shaharchalar, qishloqlar, ovullarni tuzish, tugatish, ularning chegaralarini o‘zgartirish, ma‘muriy markazlarni ko‘chirish hamda aholi punktlarini shahar, shaharchalari turkumiga o‘tkazish tartibini belgilaydi.

Qishloqlar, ovullar tuzish va tugatish tegishli tuman hokimlarining iltimosnomasiga asosan xalq deputatlari viloyat Kengashlari tomonidan amalga oshiriladi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida tumanlarni tuzish va tugatish Qoraqalpog‘iston Respublikasi hukumatining taklifiga muvofiq Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining roziligi bilan amalga oshiriladi. Qishloq va ovullarni tuzish va tugatish Qoraqalpog‘istonda tuman hokimlarining iltimosnomasiga asosan Jo‘qorgi Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasining chegarasi faqat uning roziligi bilan Jo‘qorg‘i Kenges qaroriga asoson Oliy Majlis tomonidan o‘zgartirilishi mumkin.

Viloyatlar va tumanlarining chegarasini o‘zgartirish tegishli viloyatlar va Toshkent shahri hokimlarining iltimosnomasiga asosan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi-ning taklifiga ko‘ra Oliy Majlis tomonidan amalga oshiriladi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida tumanlarning chegarasini o‘zgartirish tegishli tuman hokimlarining iltimosnomasiga asosan Qoraqalpog‘iston Respublikasi hukumatining taklifiga muvofiq Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan amalga oshiriladi. Qishloqlar, ovullar chegarasini o‘zgartirish, aholi punktlarini birlashtirish tegishli tuman hokimlarining iltimosnomasiga asosan xalq deputatlari viloyat Kengashlari tomonidan, Qoraqalpog‘iston Respublikasida esa Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

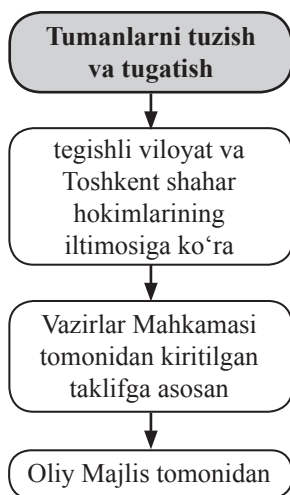
Qoraqalpog‘iston Respublikasining poytaxtini belgilash

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining roziligi bilan

Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan amalga oshiriladi

Qoraqalpog‘iston Respublikasida shaharlarning chegaralarini belgilash va kengaytirish tegishli tuman va shahar hokimlarining iltimosnomasiga asosan Qoraqalpog‘iston Respublikasi hukumatining taklifiga muvofiq Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Shaharchalarning chegaralarini belgilash va kengaytirish tegishli tuman va shahar hokimlarining iltimosnomasiga asosan xalq deputatlari viloyat Kengashlari tomonidan, Qoraqalpog‘iston Respublikasida esa Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida shaharlarni Respublika bo‘ysunuvidagi shaharlar turkumiga kirgizish, ularni qayta tuzish Qoraqalpog‘iston Respublikasi hukumatining taklifiga muvofiq Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Tuman bo‘ysunuvidagi shaharlar turkumiga, qoida tariqasida, kamida olti ming aholisi bo‘lgan, sanoat korxonalari va rivojlangan infrastrukturasi mavjud shaharchalar, aholi punktlarini kiritish mumkin. Shahar yoki aholi punktini shunday punktga kiritish uchun ma’lum miqdorda aholiga ega bo‘lishi, iqtisodi normal rivojlangan va tegishli rivojlanishini ta’minlaydigan darajada infrastrukturaga ega bo‘lishi kerak.

§ 3. O‘zbekistonda shaharlar maqomi, ularni belgilash tartibi

Respublikada bitta shahar – Toshkent respublikaga bo‘ysunuvchi yagona shahardir. Shuning uchun ham uning maqomi viloyatlarga tenglashtirilgan.

Respublikamizda, shuningdek Qoraqalpog‘iston Respublikasida, viloyatga bo‘ysunuvchi shaharlar turkumiga qoida tariqasida aholisi kamida o‘ttiz ming bo‘lgan, muayyan ma‘muriy ahamiyat kasb etadigan, istiqbolli iqtisodiy va madaniy markazlar deb hisoblangan shaharlar kiritilishi mumkin.

Ya‘ni shahar, viloyat buysunuvidagi shahar bo‘lishi uchun, uning ma‘lum miqdorda aholiga ega bo‘lishi kerak; u muhim ma‘muriy ahamiyat kasb etishi kerak; madaniyat o‘chog‘i bo‘lishi, iqtisodiy rivojlanish istiqboli bo‘lishi zarur.

Shaharlarni viloyat bo‘ysunuvidagi shaharlar turkumiga kiritish, ularni qayta tuzish tegishli viloyat hokimlarining iltimosnomasiga asosan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining taklifiga muvofiq Oliy Majlis tomonidan amalga oshiriladi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida shaharlarni respublika bo‘ysunuvidagi shaharlar turkumiga kiritish, ularni qayta tuzish Qoraqalpog‘iston Respublikasi hukumatining taklifiga muvofiq Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Tuman bo‘ysunuvidagi shaharlar turkumiga, qoida tariqasida kamida olti ming aholisi bo‘lgan sanoat korxonolari va rivojlangan infrasukturasi mavjud shaharlar, aholi punktlari kiritilishi mumkin. Shahar yoki aholi punktini shunday turkumga kiritish uchun ma‘lum miqdorda aholiga ega bo‘lishi, iqtisodi normal rivojlangan bo‘lishi va tegishli rivojlanishni ta‘minlaydigan darajada infrasukturasi ega bo‘lishi kerak.

Shahar, shaharcha, aholi punktlarini tuman bo‘ysunuvidagi shaharlar turkumiga kiritish, ularni qayta tuzish tegishli viloyat hokimlarning iltimosnomasiga asosan O‘zbekiston

Respublikasi Vazirlar Mahkamasining taklifiga muvofiq Oliy Majlis tomonidan amalga oshiriladi. Bu masala Qoraqalpog‘istonda tegishli tuman hokimining iltimosnomasiga asosan Qoraqalpog‘iston Respublikasi hukumatining taklifiga muvofiq Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Kamida ikki ming aholisi bo‘lgan, sanoat korxonolari, qurilishlar, temir yo‘l stansiyalari va boshqa muhim obyektlar yaqinida joylashgan aholi punktlari shaharchalar turkumiga kiritilishi mumkin. Bu masala tegishli tuman hokimlarining iltimosnomasiga asosan Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kenges, xalq deputatlari viloyat Kengashlari tomonidan hal qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasi ma‘muriy-hududiy tuzilishini belgilashga qaratilgan munosabatlarda ma‘muriy-hududiy birliklar va aholi punktlariga nom berish, nomini o‘zgartirish tartiblari ham mazkur qonun bilan tartibga solinadi.

Qonunga binoan viloyatlar, tumanlar, shaharlarga nom berish va ularni nomini o‘zgartirish tegishli viloyat hokimlarining iltimosnomasiga asosan Oliy Majlis tomonidan amalga oshiriladi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida tumanlar va shaharlarga nom berish va ularni nomini o‘zgartirish tegishli tuman, shahar hokimlarining iltimosnomasiga asosan Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Shaharchalar, qishloqlar, ovullar, aholi punktlariga nom berish va ularning nomini o‘zgartirish tegishli tuman, shahar hokimlarining iltimosnomasiga ko‘ra xalq deputatlari viloyat Kengashi tomonidan, Qoraqalpog‘istonda Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

§ 4. Qoraqalpog‘iston Respublikasi hududi va chegaralarini o‘zgartirish tartibi

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 73-moddasida «Qoraqalpog‘iston Respublikasining hududi va chegaralari uning roziligisiz o‘zgartirilishi mumkin emas.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi o‘z ma‘muriy-hududiy tuzilishi masalalarini mustaqil hal qiladi» – deb mustahkamlangan. Qoraqalpog‘iston chegarasi faqat uning roziligi bilan Jo‘qorg‘i Kenges qaroriga asosan, Oliy Majlis tomonidan o‘zgartirilishi mumkin.

Qoraqalpog‘iston Konstitutsiyasining 66-moddasiga ko‘ra,

Qoraqalpog‘iston Respublikasi tumanlari, shaharlardan, shaharchalardan, ovullardan iborat

Bu Qoraqalpog‘istonning ma‘muriy-hududiy birligi ikki bo‘g‘indan iboratligini ko‘rsatadi. Tuman va shahar – yuqori bo‘g‘in shaharcha, ovullar qo‘yi bo‘g‘in.

Qoraqalpog‘iston Konstitutsiyasining 67-moddasida «Tumanlarni, shaharlarni tashkil qilish va ularni tugatish, shuningdek ularning chegaralarini o‘zgartirish Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi tomonidan amalga oshiriladi» – deb mustahkamlangan.

Shulardan kelib chiqib, «O‘zbekiston Respublikasida ma‘muriy-hududiy tuzilishi, toponomik obyektlarga nom berish va ularning nomini o‘zgartirish masalalarini hal etish tartibi to‘g‘risida»gi Qonunda ma‘muriy-hududiy masalalarda Qoraqalpog‘istonning huquqlari aniq ko‘rsatib o‘tilgan.

Qonunning 2-moddasiga asosan Qoraqalpog‘istonda tumanlarni tuzish va tugatish Qoraqalpog‘iston hukumatining taklifiga muvofiq Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan O‘zbekiston Oliy Majlisining roziligi bilan amalga oshiriladi. Shunday qoida O‘zbekiston Konstitutsiyasining 69-moddasida ham nazarda tutilgan.

Ovullarni tuzish va tugatish tuman hokimining iltimosiga asosan Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Qoraqalpog‘istonda tumanlarni o‘zgartirish tegishli tuman hokimining iltimosnomasiga asosan Qoraqalpog‘iston hukumatining taklifiga muvofiq Jo‘qorg‘i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Ovullar chegarasini o'zgartirish, aholi punktlarini bir-lashtirish tuman hokimlarining iltimosnomasiga asosan Jo'qorg'i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasining poytaxtini belgilash va ko'chirish O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisining roziligi bilan Jo'qorg'i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Ovullar ma'muriy markazlarini belgilash va ko'chirish tegishli tuman hokimining iltimosnomasiga asosan Jo'qorg'i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasida shaharlarni respublika bo'ysunuviga shaharlar turkumiga kiritish, ularni qayta tuzish hukumatning taklifiga ko'ra Jo'qorg'i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Shaharlarni, aholi punktlarini, tuman bo'ysunuvidagi sha-harlar turkumiga kiritish, ularni qayta tuzish tegishli tuman hokimlarining iltimosnomasiga asosan Qoraqalpog'iston hu-kumatining taklifiga muvofiq Jo'qorg'i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Aholi punktlarini shaharchalar turkumiga kiritish tegish-li tuman hokimlarining iltimosnomasiga asosan muvofiq Jo'qorg'i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Shaharlarning chegaralarini belgilash va kengaytirish te-gishli tuman, shahar hokimlarining iltimosnomasiga asosan Qoraqalpog'iston hukumatining taklifiga muvofiq Jo'qorg'i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Tumanlar, shaharlar, shaharchalar, ovullarga nom berish va ularni nomlash tuman, shahar hokimlarining iltimosnoma-siga asosan Jo'qorg'i Kenges tomonidan amalga oshiriladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Davlat tuzilish shakli nima?
2. O'zbekistonning ma'muriy-hududiy tuzilishi qanday?
3. Ma'muriy-hududiy birliklarni tuzish, tugatish tartibi qanday?
4. Shaharlar maqomi qanday?

X MAVZU.
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING SAYLOV
TIZIMI

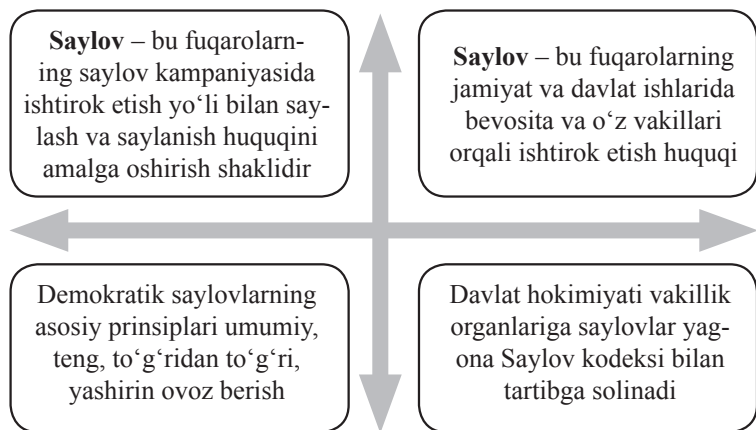
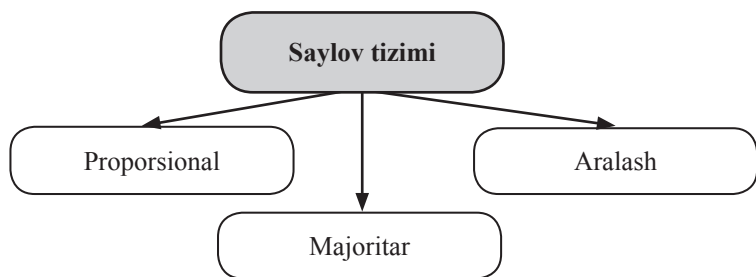
§ 1. Saylov va saylov tizimi tushunchasi va ahamiyati

Saylovlar demokratik davlatlar taraqqiyotida va fuqarolarning siyosiy huquqlari tizimida muhim Konstitutsiyaviy-huquqiy institut sifatida markaziy o‘rin egallaydi. Aynan, mazkur institut orqali fuqarolar bevosita yoki o‘zlari saylagan vakillari timsolida davlat va jamiyatni boshqarish imkoniga egadirlar.

Davlatimizda bevosita saylov usuli bilan davlat boshlig‘i – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti hamda Oliy Majlisning quyi – Qonunchilik palatasi deputatlari saylanadilar. Shuningdek, saylash uslubi bilan Qoraqalpog‘iston Jo‘qorg‘i Kengesi va mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlari shakllantiriladi. Saylovlar referendum kabi xalq irodasini to‘g‘ridan to‘g‘ri namoyon etilishini qonunlashtirilgan shaklini bildiradi.

Har qanday davlatni demokratik davlat, deb e‘lon qilishning o‘zi kifoya emas, muhimi, uning tashkil etilishi va faoliyatining tegishli huquqiy institutlar, huquqiy kafolatlar bilan ta‘minlashdan iboratdir. Bunda, Konstitutsiyaviy-huquqiy institutlarning tizimida saylov huquqi instituti muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida saylov tizimi maxsus bobda (XIII bob) mustahkamlangan. Konstitutsiyaning saylov tizimi bobi bitta, ya‘ni 117-moddadan iborat bo‘lib, u fuqarolarning saylov huquqini, saylov huquqi prinsiplari, qaysi organlar saylov yo‘li bilan tashkil qilinishi, saylov o‘tkazishning muddatlari, Oliy Majlis Senati a‘zolarini saylash tartibini, kimlar saylovda qatnashmasligini belgilovchi qoidalardan iborat.

Aslida majoritar va proporsional saylov deputatlikka nomzodlar koʻrsatish va ularga ovoz berish hamda natijalarini aniqlashdagi alohida tartibdir. Proporsional tizimda ovozlari partiya roʻyxati boʻyicha berilib, deputatlik oʻrni olingan ovozlarga nisbatan taqsimlanadi. Bu tizim Rossiyada parlament saylovlarida qoʻllaniladi.

Majoritar tizimda saylovchi aniq bir nomzodga ovoz beradi va saylovchilarning yarmidan koʻpchilik ovozini olgan nomzodlar saylangan hisoblanadi. Oʻzbekistonda majoritar saylov tizimi qoʻllaniladi. Aralash saylov tizimida har ikki usuldan bir saylov jarayonida qoʻllaniladi.

Saylovlar koʻppartiyaviylik asosida oʻtishi, nomzodlar sonini saylanadigan deputatlar soniga nisbatan koʻp boʻlishi demokratiya tantanasi boʻldi.

Saylovlar siyosiy jarayon bo'lib, uni tashkil qilish va o'tkazishga qarab, jahon hamjamiyati, xalqaro tashkilotlar mamlakatda demokratiya qanday ekanligiga baho beradi.

Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishlar natijasida vakillik organlari va Prezident saylovi kuni aniq belgilab qo'yildi. Endi mamlakatimizda saylovlar ularning vakolati tugaydigan yilda dekabr oyining uchinchi o'n kunligining birinchi yakshanbasida o'tkaziladigan bo'ldi (Konstitutsiyaning 117-moddasi, ikkinchi xat boshi). Saylovlarda (Senat a'zolarini saylashda) pog'onali saylov prinsipi qo'llaniladigan bo'ldi (Konstitutsiyaning 117-moddasi, uchinchi xat boshi).

O'zbekiston Respublikasi Saylov kodeksi Prezident, Qonunchilik palatasi deputatlari, Senat a'zolari, mahalliy kengashlar deputatlarini saylash masalasini tartibga soladi. Kodeks (25.06.2019-y.) saylovlarga tayyorgarlik ko'rish va ularni o'tkazish tartibini belgilaydi. Ilgari mazkur saylovlarni o'tkazish tartibi alohida-alohida qonun hujjatlari bilan tartibga solingan edi.

Saylov kodeksi bilan saylov okruglari va uchastkalarini tuzish, saylov komissiyalari faoliyatini tashkil etish tartibi belgilandi. Unga muvofiq, Qonunchilik palatasi deputatlari saylovini o'tkazish uchun 150 ta hududiy saylov okrugi tuziladi. Ilgari 135 ta okrug tuzilgan va 15 nafar deputat O'zbekiston ekologik harakatidan saylangan. Endilikda O'zbekiston ekologik partiyasi tashkil etilganligi bois, mazkur partiya deputatlikka o'z nomzodlarini umumiy saylovlarga qo'ygan holda Qonunchilik palatasidan o'rin egallashi mumkin.

Endilikda saylovchilarning yagona elektron ro'yxati shakllantiriladi. Unga ko'ra saylovchilar Markaziy saylov komissiyasining rasmiy veb-saytida saylovchilarning ro'yxati to'g'risidagi o'zi uchun kerakli ma'lumotlarni olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Kodeksda uchastka saylov komissiyalari joylashgan binolarning jihozlanishiga oid talablar o'z aksini topdi. Xususan, saylov komissiyalari joylashgan binolarda saylov uchastkasining xaritasi, zarur mebel, ofis texnika vositalari (telefon, printer, Internetga ulangan va Saylov jarayonini boshqarish

axborot tizimiga kirish imkoniyatiga ega kompyuterlar, seyf, kanselyariya tovarlari) bo'lishi kerak.

Saylovlar soat 08.00 dan 20.00 gacha o'tkaziladi. Ilgari soat 06:00 dan soat 20:00 gacha o'tkazilgan.

§ 2. Saylov huquqi prinsiplari

Saylov huquqi bilan fuqarolarni ta'minlash faqat milliy qonunchiligimizda belgilangan bo'lib qolmay, saylov huquqini ahamiyati xalqaro hujjatlarda ham qayd qilingan. Jumladan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 21-moddasida, «Har bir inson bevosita yoki erkinlik bilan saylangan vakillari vositasida o'z mamlakatini boshqarishda ishtirok etish huquqiga egadir» – deb belgilab qo'yilgan.

O'zbekiston Konstitutsiyasining 117-moddasida «O'zbekiston Respublikasining fuqarolari davlat hokimiyati vakillik organlariga saylanish huquqiga egadirlar» deb ko'rsatilgan.

Fuqarolarning saylov huquqi – saylash va saylanish huquqidan iborat. Shu ikkala huquqqa to'la ega bo'lgandagi-na saylov huquqi amalga oshgan hisoblanadi.

Saylash huquqiga ma'lum yoshga yetgan mamlakatning barcha fuqarolari ega bo'ladi.

Yodda tuting!

Konstitutsiyaga asosan, sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan, shuningdek og'ir va o'ta og'ir jinoyatlar sodir etganligi uchun sudning hukmi bilan ozodlikdan mahrum etish joylarida saqlanayotgan shaxslar saylovda ishtirok etmaydi. Boshqa har qanday hollarda fuqarolarning saylov huquqlarini to'g'ridan to'g'ri yoki bevosita cheklashga yo'l qo'yilmaydi.

Chunki muomalaga layoqatsizlar aqliy tomondan o'jiz, ongsiz kishilar bo'lib, ular o'z xatti-harakatini oqibatini anglay olmaydi, tushunmaydi. Ozodlikdan mahrum qilish joylarida saqlanayotganlarning saylash huquqi ma'lum davrga cheklangan, chunki u joylarda alohida rejimda yashashga to'g'ri keladi.

Yodda tuting!

Fuqarolar saylov huquqlarini amalga oshirish jarayonida faqat saylash va saylanish huquqidangina emas, boshqa huquqlardan ham foydalanadi. Masalan, nomzod ko'rsatish, saylov komissiyalari tarkibida ishtirok etish, nomzodlar to'g'risida ma'lumotlar olish, kuzatuvchilar tarkibida ishtirok etish va boshqalar.

Saylovlar ma'lum prinsiplarda o'tkazilib, ular demokratik talablarga, xalqaro hujjat normalariga mos bo'ladi. Jumladan, Konstitutsiyada saylov umumiy, teng va to'g'ridan to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan o'tkazilishi, har bir saylovchi bitta ovozga ega ekanligi, ovoz berishda fuqaro o'z xohish-irodasini erkin bildirishi ko'rsatib qo'yilgan (117-modda).

Ana shular saylov huquqining asosiy prinsiplari bo'lib, saylov to'g'risidagi qonunlarda har biri alohida moddalarda berilgan.

Umumiy saylov huquqi – saylov kuni o'n sakkiz yoshga to'lgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari kimligidan qat'i nazar, (ya'ni millati, dini, irqi, jinsi, ijtimoiy kelib chiqishi, partiyaviyligidan qat'i nazar) saylov huquqidan foydalanish imkoniyatini beradi. Umumiy saylov huquqi yosh chegarasining bo'lishi, sud yo'li bilan saylov huquqidan cheklash mumkinligiga yo'l qo'yadi. Boshqacha har qanday cheklashlar mazkur prinsipni buzish hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qonunchilik palatasi deputatlari va mahalliy Kengashlar deputatlari saylovlari umumiydir.

Teng saylov huquqi – har bir saylovchini bir ovozga ega ekanligi, fuqarolar faqat bir saylov uchastkasida ro'yxatga olinib, ovoz berishda ishtirok etishi, saylovda ishtirok etuvchi partiyalarga bir xil imkoniyatlar yaratilganligini bildiradi.

To'g'ridan to'g'ri saylov huquqi – har bir fuqaro mahalliy vakillik organlari, Oliy Majlisning Qonunchilik palatasiga deputatlarni, shuningdek, Prezidentni saylashda bevosita o'zi shaxsan ovoz berish orqali saylovda ishtirok etishini bildiradi. To'g'ri saylov orqali fuqarolar yashab

turgan joylarini o‘zida ovoz beradi va ularning bergan ovozi deputatlar, Prezident saylanishiga ta’sir ko‘rsatadi.

Yashirin ovoz berish – bunda fuqarolarning ovoz berishiga hech kim ta’sir qila olmaydi. Fuqarolar hech kimning ta’sirisiz ovoz bersagina o‘zi xohlaganicha ovoz berishi mumkin bo‘ladi. Saylovchilarning xohish-irodasini nazorat qilish mumkin emas. Fuqarolar saylovlarning hamma jarayonlarida, shuningdek ovoz berishda ham erkin ishtirok etadi. Saylov jarayonlarida ishtirok etishiga to‘sqinlik ham qilmaydi, ishtirok etishga, ovoz berishga majbur ham qilinmaydi.

Saylovga tayyorgarlik ko‘rish hamda uni o‘tkazishdagi ochiqlik va oshkoralik. Saylovlarni barcha jarayonlari oshkora o‘tadi. Ommaviy axborot vositalarida saylov jarayonlari bo‘yicha muntazam ma’lumotlar berib boriladi. Saylov komissiyalarining majlislari ochiq o‘tkaziladi. Saylov komissiyalarining qarorlari ommaviy axborot vositalarida e’lon qilinadi yoki tegishli tartibda hammaga ma’lum qilinadi.

§ 3. Saylov senzlari va saylovlarda erkinlik

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarida saylov huquqi, saylovni tashkil qilish, uni o‘tkazish va saylovda ishtirok etish uchun shartlar aniq belgilab qo‘yilgan.

Saylovlarda turli senzlar, ya’ni cheklashlar va talablar o‘rnatilishi mumkin. Hozirgi kunda butun dunyoda saylov huquqida mavjud bo‘lgan senz – bu yosh senzidir. Yosh senzi fuqaroni voyaga yetgan bo‘lishi, uning natijasida esa o‘z harakatiga javob bera olishni nazarda tutadi.

Masalan, O‘zbekistonda saylash huquqiga 18 yoshdan ega bo‘linadi. Hamma organlarga saylash huquqi 18 yoshdan vujudga keladi. Saylanish huquqi esa turli organlarga turlicha o‘rnatilgan. Xalq deputatlari mahalliy Kengashda deputatlar uchun 21 yosh, Qonunchilik palatasi deputatlari, Senat a’zolari uchun 25 yosh. O‘zbekiston Prezidenti bo‘lib saylanish uchun 35 yosh belgilangan. Shu yoshga yetmaganlar tegishli organlarga saylana olmaydi.

O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida boshqa, milliy, jinsiy, irqiy, mulkiy, irqiy cheklashlar nazarda tutilmagan.

Konstitutsiyaning 99-moddasiga binoan, Prezident bo‘lib saylanish uchun fuqaroga yosh talabidan tashqari davlat tilini yaxshi bilish, saylovgacha O‘zbekistonda kamida 10 yil muqim (doimiy) yashagan bo‘lish shartlari ham belgilangan. Shu shartlar mavjud bo‘lsa fuqaro nomzodi tegishli tartibda Prezidentlikka nomzod sifatida qo‘yilishi va saylovda ishtirok etishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasining Saylov kodeksi 61-moddasiga asosan, quyidagilar Prezidentlikka nomzod etib ro‘yxatga olinmaydi:

qasddan sodir etilgan jinoyati uchun ilgari sudlangan fuqarolar;

diniy tashkilotlar va birlashmalarning professional xizmatchilari

Konstitutsiya Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatlari va Senat a‘zosi bo‘lib saylanadiganlar oldiga ayrim talablarni qo‘ygan, fuqaro deputat va senator bo‘lib saylanish uchun yigirma besh yoshga to‘lgan va kamida besh yil O‘zbekistonda muqim yashagan bo‘lish kerak.

Quyidagilar Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzod etib ro‘yxatga olinmaydi:

sodir etilgan og‘ir yoki o‘ta og‘ir jinoyati uchun sudlanganlik holati tugallanmagan yoxud sudlanganligi olib tashlanmagan fuqarolar	saylov kuniga qadar so‘nggi besh yil mobaynida O‘zbekiston Respublikasi hududida muqim yashamagan fuqarolar
O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining harbiy xizmatchilari, O‘zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmatining, Milliy gvardiyasining, Ichki ishlar vazirligining, Davlat bojxona qo‘mitasining, boshqa harbiylashtirilgan bo‘linmalarining xodimlari	diniy tashkilotlar va birlashmalarning professional xizmatchilari

Senat a'zoliciga saylanish uchun yigirma besh yoshga to'lgan kamida besh yil O'zbekistonda muqim yashagan, Qoraqalpog'iston Jo'qorg'i Kengesi va Mahalliy Kengash deputatlari saylanadi.

Kodeksning 90-moddasiga asosan, Sudyalar, prokuratura organlarining va ijro etuvchi hokimiyat organlarining mansabdor shaxslari (bundan viloyat, tuman va shahar hokimlari mustasno) deputat etib saylangan taqdirda, egallab turgan lavozimidan bo'sh to'g'risida ariza berish sharti bilan mahalliy Kengashlar deputatligiga nomzod etib ro'yxatga olinadi.

§ 4. Saylov jarayoni va unda ishtirok etuvchi subyektlar va saylovlarni tashkil qilish

O'zbekiston Respublikasida saylov jarayoni har qanday mamlakatlardagi kabi bir-birini to'ldirib va almashtirib boruvchi bir qancha bosqichlardan iborat. Bunda saylov jarayonining bosqichlari deganda, saylovlarni tashkil etish va o'tkazish uchun belgilangan davrlar tushuniladi. Ular doirasida qonunlarda ko'zda tutilgan saylov harakatlari, shuningdek saylovchilar va saylovning boshqa ishtirokchilarining huquqlari amalga oshirilishini ta'minlovchi saylov tartib-taomillari amalga oshirilib boriladi.

Odatda, har qanday saylov jarayoni quyidagi asosiy bosqichlardan iborat:

Saylov kampaniyasi boshlanganligini e'lon qilish

Saylov okruglari va uchastkalarini tuzish

Saylov komissiyalarini tuzish

Nomzodlar ko'rsatish

Nomzodlarni ro'yxatga olish

Saylov oldi tashviqot

Saylovchilar ro'yxatini tuzish

Ovozlar berish joyi va vaqti

Saylov natijalarini aniqlash

Saylov jarayoni subyekti quyidagilardan iborat:

1. Fuqarolar. Fuqarolar saylovlar jarayonini deyarli barcha bosqichlarida ishtirok etadi. Ular saylov jarayonida bevosita o'zlari yoki tegishli tuzilmalar, organlar faoliyati orqali ishtirok etadi.

Ommaviy axborot vositasida, turli davlat organlarida ishtirok etishi esa fuqarolarning saylov jarayonida bilvosita ishtirokini ko'rsatadi.

2. Saylov komissiyalari. Vakillik organlariga saylov, Prezidentlikka saylov jarayonida saylov komissiyalari alohida rol o'ynaydi. Oliy Majlisning Qonunchilik palatasi va Prezidentlikka saylovda Markaziy saylov komissiyasi, okrug saylov komissiyasi, uchastka saylov komissiyasi tuzilsa, xalq deputatlari Kengashlariga saylovda tegishli Kengashga (viloyatga, shaharga, tumanga) saylov o'tkazuvchi saylov komissiyasi, okrug saylov komissiyasi, uchastka saylov komissiyasi tuziladi.

Markaziy saylov komissiyasi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tomonidan kamida o'n besh nafar a'zodan iborat tarkibda tuziladi. Markaziy saylov komissiyasining a'zolari ma'muriy hududiy birliklar vakillik organlari tavsiyasiga ko'ra Qonunchilik palatasi hamda Senat tomonidan saylanadi. Komissiya Raisi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimnomasiga binoan komissiya a'zolari orasidan komissiya majlisida saylanadi.

3. Siyosiy partiyalar. Siyosiy partiyalar O'zbekiston Respublikasi Prezidentligiga nomzod, Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzod, mahalliy Kengashlar deputatligiga nomzod ko'rsatish huquqiga ega subyektdir. Siyosiy partiyalar nomzod ko'rsatishdan tashqari, saylov jarayonida tashviqot-targ'ibot ishlarida, ovoz berish jarayoni va ovoz berish natijalarini aniqlashda o'z vakillari orqali nazorat ishlarida ishtirok etadi.

4. Ommaviy axborot vositalari. Saylov to'g'risidagi qonunlarga asosan OAV saylovga tayyorgarlikning borishi

va saylov qanday o‘tayotganligini yoritib boradi. OAV saylov jarayonidagi har bir tadbirni, saylov kampaniyasi boshlanganligini e‘lon qilingandan boshlab, saylov natijalarini e‘lon qilishgacha yoritadi, ma‘lumotlar beradi. Saylovlarda tashviqot-targ‘ibot ishlarini yo‘lga qo‘yadi, saylovni barcha ishtirokchilari uchun teng imkoniyatlar yaratadi va saylovlarini oshkora etishini ta‘minlaydi.

5. Kuzatuvchilar ishtiroki. Saylovlarni qonunga asosan o‘tishi, adolatli o‘tishini ta‘minlashda kuzatuvchilar instituti muhim rol o‘ynaydi. Kuzatuvchilar milliy – ya‘ni mamlakat ichidagi tuzilmalardan tuzilgan hamda xalqaro kuzatuvchilar – xalqaro tashkilotlar va xorijiy davlatlar vakillaridan iborat tuzilishi mumkin. Kuzatuvchilar barcha saylov tadbirlarida, shuningdek ovoz natijalarini aniqlashda ishtirok etishi mumkin.

Xalqaro kuzatuvchilarga mandatni Markaziy saylov komissiyasi beradi.

6. Vakillar. Saylov jarayonida deputatlikka, Prezidentlikka nomzodlarning ishonchli vakillari, siyosiy partiyalarning vakolatli vakillari ishtirok etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentligiga nomzod o‘n besh nafarga qadar, Qonunchilik palatasi deputatligiga nomzod o‘n nafarga qadar, viloyat Kengashi deputatligiga nomzod besh nafarga qadar, tuman va shahar Kengashi deputatligiga nomzod uch nafarga qadar ishonchli vakilga ega bo‘lishga haqli.

Ishonchli vakillar nomzodga saylov kampaniyasini o‘tkazishda yordam berish, saylash uchun tashviqot olib borish, davlat organlari va jamoat birlashmalari, saylov komissiyalari bilan bo‘ladigan munosabatlarda nomzodning manfaatlarini ifodalash hisoblanadi.

Kodeksning 43-moddasiga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentligiga nomzodning ishonchli vakillari uning taqdimnomasiga binoan Markaziy saylov komissiyasi tomonidan ro‘yxatga olinib, Markaziy saylov komissiyasi ularga tegishli guvohnomalar beradi. Shuningdek, deputatlik-

ka nomzod ro'yxatga olinganidan keyin ishonchli vakillarini o'z xohishiga ko'ra belgilaydi va ular haqida tegishli saylov komissiyasiga ma'lum qiladi. Saylov komissiyasi ishonchli vakillarni ro'yxatga oladi va ularga tegishli guvohnomalar beradi.

7. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari saylovni o'tkazishda faol ishtirok etadi. Ular tashviqot-targ'ibot ishlarida, nomzodlar bilan uchrashuvlar tashkil qilishda, saylovchilarning ro'yxatini tuzishda, saylov kuni, vaqti, joyi haqida saylovchilarga ma'lumotlar berishda tegishli organlarga yordam beradi.

Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari vakillari saylovlarda kuzatuvchi sifatida ishtirok etishi mumkin. Bugun mamlakatimizda demokratik institut sifatida shakllangan mahalla instituti vakillari muddatidan oldin ovoz berish, ovoz berish kuni saylov uchastkasining ochilish va saylov natijalarini aniqlash va e'lon qilish jarayonlarini kuzatib borishi mumkinligi milliy demokratik institutning o'rnini yanada oshiradi.

Kodeksning 40-moddasiga asosan, nomzodlarni ro'yxatga olish saylovga o'ttiz besh kun qolganida tugallanadi.

Siyosiy partiyalar nomzod ko'rsatishda ishtirok etish uchun qonunda belgilangan hujjatlarni MSKga belgilangan muddatlarda topshirishi shart. Bu hujjatlar orasida nomzodlarni qo'llab-quvvatlovchi imzo varaqalari uchun talablar qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi va Qonunchilik palatasi deputatlari saylovi bo'yicha Markaziy saylov komissiyasi tomonidan siyosiy partiyalarga belgilangan namunadagi imzo varaqalarining blankalari beriladi.

Siyosiy partiya saylovda ishtirok etishini qo'llab-quvvatlovchi kamida qirq ming saylovchining imzosini to'plagan taqdirdagina deputatlikka nomzodlar ko'rsatishi mumkin.

Bir ma'muriy-hududiy tuzilmada saylovchilarning ko'pi bilan sakkiz foizi imzosini to'plash mumkin.

Mahalliy Kengashga saylovda siyosiy partiyalardan imzo to'plash talab etilmaydi. Chunki ularni Qonunchilik palatasi saylovi uchun to'plagan imzosi mahalliy saylov uchun ham yetarli hisoblanadi.

Siyosiy partiyalardan Qonunchilik palatasiga va mahalliy Kengashlarga saylovda har bir okrugda bittadan nomzod ko'rsatish mumkin.

Kodeksga asosan, mahalliy Kengashlarga saylov hududiy bir mandatli saylov okruglari bo'yicha ko'ppartiyaviylik asosida besh yil muddatga o'tkazilishi belgilangan bo'lib, deputatlikka nomzodlar ko'rsatish uchun siyosiy partiya saylovga kamida yetmish kun qolganida tegishli viloyat, tuman, shahar saylov komissiyasiga tegishli hujjatlarni taqdim etishi kerak.

Yodda tuting!

O'zbekiston Respublikasining saylov kodeksi 44-moddasiga asosan, saylovoldi tashviqoti – saylov kampaniyasi davrida amalga oshiriladigan va saylovchilarni nomzodni yoki siyosiy partiyani yoqlab ovoz berishga undashga qaratilgan faoliyatdir.

Saylovchilar bilan uchrashuv uchun yig'ilishlarni siyosiy partiyalar mustaqil belgilab o'tkazadilar. Mahalliy davlat organlari, jamoat birlashmalari yig'ilishlar o'tkaziladigan joylarni talab darajasida jihozlashga ko'maklashadi. Yig'ilishlar ish vaqtidan boshqa vaqtlarda o'tkaziladi.

Saylov kuni tashviqot olib borishga yo'l qo'yilmaydi. Tashviqot-targ'ibot ishlarida nomzodlarning vakillari muhim rol o'ynaydi.

Saylov jarayonida ayniqsa tashviqot va targ'ibot bosqichida nomzodlar o'z faoliyatlarini erkin olib borishlari uchun ularning mehnat huquqlari, transportdan foydalanish huquqlari alohida muhofaza qilinadi.

Bundan tashqari, mazkur qonunlarda deputatlikka nomzodlik maqomidan mahrum qilish, nomzodlikdan voz kechish jarayonlari ham belgilangan.

Saylovchilar ro'yxatini tuzish va saylov byulletenlarini rasmiylashtirish quyidagicha amalga oshiriladi:

Saylovchilar ro'yxati – uni tuzish, ro'yxat bilan saylovchilarni tanishtirish, ro'yxat yuzasidan kelishmovchiliklarni hal qilish munosabatlarini keltirib chiqaradi.

Saylovchilar ro'yxatlari Saylovchilarning yagona elektron ro'yxatini shakllantirish bo'yicha axborot tizimi ma'lumotlari asosida tuziladi va saylov kampaniyasi davrida uchastka saylov komissiyalari tomonidan aniqlashtiriladi.

Yodda tuting!

Saylov kuniga qadar yoki saylov kuni o'n sakkiz yoshga to'lgan, ro'yxat tuzilayotgan paytda mazkur saylov uchastkasi hududida doimiy yoki vaqtincha istiqomat qilayotgan fuqarolar saylovchilar ro'yxatiga kiritilishi belgilangan. Ro'yxat uchastka saylov komissiyasi raisi va kotibi tomonidan imzolanadi. Ro'yxatda har bir saylovchining familiyasi, ismi, otasining ismi, tug'ilgan sanasi va manzili aks ettiriladi.

Saylovchilarning ro'yxatlari saylovga o'n besh kun qolganida, O'zbekiston Respublikasining chet davlatlardagi diplomatik va boshqa vakolatxonalari huzurida, sanatoriyalarda va dam olish uylarida, kasalxonalarda va boshqa statsionar davolash muassasalarida, olish va borish qiyin bo'lgan hududlardagi fuqarolar turgan joylarda, qamoqda saqlash va ozodlikdan mahrum etish joylarida tuzilgan uchastkalarda esa saylovga uch kun qolganida hamma tanishib chiqishi uchun taqdim etiladi.

Ro'yxat xususida shikoyat uchastka saylov komissiyasiga beriladi va har bir fuqaro saylovchilarning ro'yxatlaridagi xato yoki noaniqlik to'g'risida arz qilishi mumkin. Uchastka saylov komissiyasi 24 soat ichida murojaatni tekshirishi va xatoni yoki noaniqlikni bartaraf etishi yoxud murojaat qiluvchiga uning murojaati rad etilganligi to'g'risida asoslantirilgan javob berishi shart.

Saylov jarayonida saylov byulletenlarini tayyorlash, yetkazib berish va rasmiylashtirish alohida bir tadbir deb qaraladi va uning shakli va matni Markaziy saylov komissiyasi tomonidan tasdiqlanadi.

Mahalliy Kengashlar sayloviga doir saylov byulletenining shakli va matni viloyat, tuman va shahar saylov komissiyalari tomonidan tasdiqlanadi.

Saylov byulleteniga nomzodlar familiyasini, otasining ismi alifbo tartibida kiritilib, uning tugʻilgan yili, egallab turgan lavozimi, nomzodlikka koʻrsatgan siyosiy partiya koʻrsatiladi. Saylov byulletenida uni toʻldirish tartibi ham koʻrsatiladi.

Byulletenlar davlat tili, okrug saylov komissiyasining viloyat, tuman, shahar kengashiga saylovda shu hududlar uchun saylov oʻtkazuvchi saylov komissiyasining qarori bilan okrugining koʻpchilik aholisi soʻzlaydigan tilda nashr qilinadi.

Saylov byulletenlari saylovga kamida uch kun qolganda uchastka saylov komissiyasiga yetkazib beriladi. Uchastka saylov komissiyasi oladigan saylov byulletenlarining soni uchastka boʻyicha roʻyxatlarga kiritilgan fuqarolar soniga nisbatan yarim foizdan ortiqroq boʻlishi mumkin emas. Byulletenning oʻng tomoni yuqori burchagiga uchastka saylov komissiyasining ikki aʼzosi imzo qoʻyadi, imzolar komissiya muhri bilan tasdiqlanadi. Shunday usulda rasmiylashtirilmagan byulletenlar sanab chiqishda hisobga olinmaydi.

Ovoz berish alohida jihozlangan, saylovchilar uchun qulay, yashirin ovoz berishni taʼminlaydigan darajada shakllantirilgan binolarda oʻtkaziladi. Ularda yetarli miqdorda yashirin ovoz berish kabinalari boʻlib, ovoz berishga ulardan oʻtib boradigan qilib joylashtiriladi.

Yodda tuting!

Ovoz berish belgilangan kunda soat 8:00 dan 20:00 gacha oʻtkaziladi. Ovoz berish joyi, vaqti toʻgʻrisida uchastka saylov komissiyasi saylovga kamida oʻn kun qolganda saylovchilarni ogohlantiradi.

Xorijiy davlatlardagi vakolatxonalarda, harbiy qismlarda, sanatoriy va dam olish uylarida, kasalxonalarda, borish qiyin boʻlgan yerlarda tuzilgan saylov uchastkalarida roʻyxatga kiritilgan saylovchilar ovoz berib boʻlgan boʻlsa, uchastka

saylov komissiyasi istalgan vaqtda ovoz berish tugaganligini eʼlon qilishi mumkin.

Saylov kuni ovoz berish binosida uchastka saylov komissiyasi aʼzolarining uchdan ikki qismi hozir boʻlganda ochiladi. Komissiya raisi, aʼzolar hozirligida saylov qutisini muhrlaydi, saylov byulletenlari va saylovchilar roʻyxatini komissiya aʼzolari oʻrtasida taqsimlaydi va ovoz berish boshlanganligini eʼlon qiladi.

Saylovchi byulleteni yashirin ovoz berish kabinasida toʻldiriladi. Saylov byulleteni toʻldirilayotgan vaqtda uning oldida hech kim boʻlmasligi kerak. Saylovchi oʻzi xohlagan nomzod familiyasi roʻparasiga tegishli belgilardan birini qoʻyishi bilan ovoz beradi va byulletenni qutiga tashlaydi.

Saylov kuni yashash joyida boʻlish imkoniyati yoʻq saylovchi, uchastka saylov komissiyasidan saylov varaqasini talab qilib olib, toʻldirib konvertga solib, yopiq holda qoldirishi mumkin. Saylov varaqasi olgani haqida u roʻyxatga imzo qoʻyadi.

Saylovchi uzrli sabab bilan (kasallik) uchastkaga kela olmasa, uni turar joylarida ovoz berishi tashkil qilinadi.

Saylov natijasini aniqlashning birinchi bosqichida saylov uchastkasidagi ovozlarni sanab chiqiladi.

Ovoz berish tugaganini eʼlon qilingach, saylov komissiyasi aʼzolari hozirligida, varaqalar solingan konvertlar qutilariga tashlanadi, foydalanilmagan byulletenlar sanab chiqilib bekor qilinadi va quti ochiladi.

Komissiya saylovchilarning umumiy soni va byulleten olganlar sonini aniqlab, har bir nomzodga berilgan ovozlarni alohida-alohida sanab chiqadi.

Uchastka saylov komissiyasi:

- ovoz berishda ishtirok etganlarning umumiy sonini;
- har bir nomzodga yoqlab berilgan ovozlarni sonini;
- haqiqiy emas deb topilgan byulleten va varaqalar sonini aniqlaydi.

Ovozlarni sanab chiqishda siyosiy partiyaning vakolatli vakili, kuzatuvchilar ishtirok etishi mumkin.

Sanab chiqish natijalari bayonnomada qayd qilinib, u rais, o‘rinbosar, kotib va boshqa a‘zolar tomonidan imzolanadi.

Bayonnomani bir nusxasi 48 soatdan kam bo‘lmagan muddatga uchastkada osib qo‘yiladi va bayonnoma okrug saylov komissiyasiga yuboriladi.

§ 5. Deputat va senatorlarni chaqirib olish tartibi

Xalq deputatlari mahalliy Kengashlari deputatlarini, Qonunchilik palatasi deputatlarini va Senat a‘zolari vakolatini muddatidan avval tugatish yo‘llaridan biri ularni muddatdan avval chaqirib olishdir.

Deputat va senatorlarni muddatdan avval chaqirib olish 2004-yil 2-dekabrda «Xalq deputatlari mahalliy Kengashi deputatini, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatini va Senati a‘zosini chaqirib olish to‘g‘risida»gi Qonun bilan tartibga solinadi.

Qonunga asosan, deputatni, senatorni chaqirib olishga quyidagilar sabab bo‘ladi:

➤ deputatning, senatorning O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarini jinoiy, fuqaroviy, ma‘muriy hamda qonunda nazarda tutilgan boshqa turdagi javobgarlikka olib kelish mumkin bo‘lgan tarzda buzganligi;

➤ deputatning, senatorning axloq, deputatlik odobining umume’tirof etilgan normalarni qo‘pol ravishda buzuvchi va deputat, senator nomiga dog‘ tushiruvchi hamda davlat hokimiyat vakillik organlarining obro‘sigacha putur yetkazuvchi harakatlar, nojo‘ya ishlar sodir etilganligi;

➤ deputatning, senatorning qonun hujjatlarida nazarda tutilgan o‘z vazifalarini muntazam ravishda uzrli sabablarsiz bajarmaganligi, shu jumladan tegishli xalq deputatlari Kengashlarining, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining majlislarida, ularning organlari ishida ishtirok etmaganligi, ularning topshiriqlarini bajarmaganligi.

Qonun hujjatlarini, axloq va deputatlik odobi normalarini buzgan, o‘z vazifalarini muntazam ravishda bajarmayotgan

deputatni, senatorni chaqirib olish zarurligi to'g'risidagi qaror tegishli xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi, Qonunchilik palatasi yoki Senat (Senat Kengashi) tomonidan qabul qilinadi.

Deputatni, senatorni chaqirib olish masalasini ko'rish uchun huquqni muhofaza qiluvchi organlar va prokuratura tomonidan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda berilgan so'rovi ham asos bo'lishi mumkin.

Deputatning, senatorning qonun hujjatlarini buzganligi dalillariga oid materiallar xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashi, Qonunchilik palatasi yoki Senat (Senat Kengashi) tomonidan tegishli xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar prokuroriga yoki O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuroriga dastlabki tarzda ko'rib chiqish va ushbu masala yuzasidan xalq deputatlari Kengashining, Qonunchilik palatasining yoki Senatning deputatlik odobi qo'mitasiga (komissiyasiga) xulosa taqdim etish uchun topshiriladi.

Chaqirib olish to'g'risidagi masalasi qo'yilgan deputatning, senatorning hamda mazkur masalaga doir materiallarni o'rgangan va tayyorlagan prokurorning fikri xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining, Qonunchilik palatasining yoki Senatning (Senat Kengashining) majlisida eshitilishi mumkin.

Chaqirib olish to'g'risidagi taklif asosli deb e'tirof etilgan taqdirda davlat hokimiyati vakillik organining tegishli qarori deputatni, senatorni chaqirib olish bo'yicha ovoz berishni tashkil etish uchun O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasiga yuboriladi.

Tegishli davlat hokimiyati vakillik organlarining qo'shma majlisida saylangan senator eng avvalo tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining deputati bo'lib, u tegishli davlat hokimiyati vakillik organining deputati sifatida chaqirib olinadi.

Markaziy saylov komissiyasi Senatning senatorni chaqirib olish zarurligi to'g'risidagi qaroriga muvofiq senator tegishli davlat hokimiyati vakillik organi deputati etib saylan-

gan saylov okrugida ovoz berishni tashkil etadi. Bunda ovoz berish deputatni chaqirib olish bo'yicha o'tkaziladi.

Tegishli davlat hokimiyati vakillik organlarining qo'shma majlisida saylangan senator deputatlik maqomini yo'qotganidan keyin, tegishincha deputatni chaqirib olish bo'yicha ovoz berish natijalari ro'yxatga olingan paytdan e'tiboran senatorlik maqomini ham yo'qotadi.

Qonun hujjatlariga muvofiq deputatni chaqirib olish u saylangan okrug saylovchilarining yashirin ovoz berishi yo'li bilan amalga oshiriladi.

Deputatni chaqirib olish bo'yicha ovoz berishni Markaziy saylov komissiyasi «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida»gi, «Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashlariga saylov to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonunlari asosida va deputatni saylash uchun belgilangan tartibda tashkil etadi.

Chaqirib olish haqidagi masalasi qo'yilgan deputat saylovchilar bilan uchrashishga, saylovchilarning yig'ilishlarida, davlat hokimiyati vakillik organlarining sessiyalari va majlislarida chaqirib olinishi haqidagi masala ko'rib chiqilayotganda ishtirok etishga hamda o'zini himoya qilib so'zga chiqishga haqli.

Deputatni, senatorni chaqirib olish haqidagi masala qo'yilishiga sabab bo'lgan yolg'on axborotni bilaturib taqdim etgan shaxslar qonunga muvofiq javobgar bo'ladilar.

Deputatning chaqirib olish ishlarini tashkil etish tegishli okrug komissiyasi zimmasiga yuklanadi.

Deputatni chaqirib olish bo'yicha ovoz berishni o'tkazish uchun ovoz berishga kechi bilan yigirma besh kun qolganida ovoz berish uchastkalari va kechi bilan yigirma kun qolganida uchastka komissiyalari tuziladi.

Tegishli saylov okrugi saylovchilarining ro'yxatlari ovoz berish kuniga kechi bilan o'n kun qolganida hamma tanishib chiqishi uchun taqdim qilinadi.

Ovoz berish uchastkalarini va komissiyalarni tuzish, komissiyalarning vakolatlari, saylovchilarning ro'yxatlarini

tuzish, ovoz berishni o'tkazish «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonunlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

Agar ovoz berishda qatnashgan saylovchilarning yarmidan ko'pi deputatning chaqirib olinishini yoqlab ovoz bergan bo'lsa, u chaqirib olingan hisoblanadi.

Agar ovoz berishda qatnashgan saylovchilarning yarmidan kami deputatning chaqirib olinishini yoqlab ovoz bergan bo'lsa, shuningdek ovoz berishda ovoz berish ro'yxatiga kiritilgan saylovchilarning o'ttiz uch foizidan kami ishtirok etgan bo'lsa, deputatni chaqirib olish rad qilingan hisoblanadi.

Deputatning chaqirib olinishini yoqlab va chaqirib olinishiga qarshi berilgan ovozlarning teng bo'lib qolgan taqdirda, deputat o'z vakolatlarini saqlab qoladi.

Markaziy saylov komissiyasi yoki tegishli viloyat, tuman, shahar saylov komissiyasi ovoz berish yakunlariga ta'sir qilgan qoidabuzarlikka yo'l qo'yilganligi tufayli ovoz berish natijalarini haqiqiy emas deb topishi mumkin. Bunday holda takroriy ovoz berish tayinlanib, u ushbu Qonun talablariga rioya etilgan holda kechi bilan ikki haftalik muddat ichida o'tkaziladi.

Markaziy saylov komissiyasi, tegishli viloyat, tuman, shahar saylov komissiyasi okrug komissiyasidan olingan bayonnoma asosida deputatni chaqirib olish bo'yicha ovoz berish natijalarini besh kunlik muddat ichida ro'yxatga oladi hamda ommaviy axborot vositalari orqali xabar qiladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Saylov jarayoni qanday bosqichlardan iborat?
2. Markaziy saylov komissiyasining vakolatlari haqida nimalarni bilasiz?
3. Uchastka saylov komissiyalari qanday tartibda va tarkibda shakllantiriladi?
4. Saylovchilarning yagona elektron ro'yxati qanday tartibda tuziladi?
5. Muddatidan oldin ovoz berish tartibi haqida gapirib bering.

XI MAVZU.
DAVLAT HOKIMIYATINING TASHKIL QILINISHI.
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING
OLIJ MAJLISI

§ 1. O‘zbekistonda parlamentni vujudga kelish
bosqichlari

Konstitutsiyamizda oliy qonunchilik organimiz Oliy Majlis deb nomlanib, zamonaviy tilda aytganda bu milliy parlamentimiz hisoblanadi. Konstitutsiyamizning XXII bobi «O‘zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi» deb nomlanadi.

Unga asosan, Oliy Majlisning vakolat muddati besh yil bo‘lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi.

Mustaqillikni dastlabki yillarida Oliy Majlis bir palatali tarzda tashkil qilingan. Dastlab 1993-yil 28-dekabrda «O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to‘g‘risida», 1994-yil 22-sentyabrda «O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi to‘g‘risida» qonunlar qabul qilindi.

1994-yil 25-dekabrda Oliy Majlisga saylov o‘tkazildi. Saylov demokratik prinsip va talablar asosida o‘tdi. Mamlakatda tashkil qilingan 250 ta saylov okrugidan 139 tasida uchtdan, 106 tasida ikkitadan nomzod qo‘yilib, saylov o‘tkazildi. Saylovlar ko‘ppartiyaviylik asosida o‘tdi. Natijada birinchi marta mustaqillik sharoitida mamlakat parlamenti shakllantirildi.

1995-yilda saylangan parlament Oliy Majlis O‘zbekiston hayotida, xalqlar taqdirida muhim rol o‘ynadi. Jamiyatni rivojlanishini ta‘minlovchi huquqiy asoslar yaratildi. Parlamentda xalqchillik o‘rnatildi. Parlamentda ishlash tajribasi vujudga keldi, aytish mumkinki, u mustaqillikni mustahkamlanishi, mamlakatda barqarorlikni ta‘minlash kabi muhim vazifalarni bajardi.

Davlat va jamiyat rivojlanishi doimiy islohotlarni bo‘lishini taqozo etishi sir emas. Shuning uchun 2000-yillarda Parlamentni yanada rivojlantirish zarurati vujudga keldi. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 2000-yil may oyida bo‘lib o‘tgan sessiyasida Prezident Oliy Majlisni ikki palatali tizimga o‘tkazish professional parlament shakllantirish g‘oyasini ilgari surdi.

Yodda tuting!

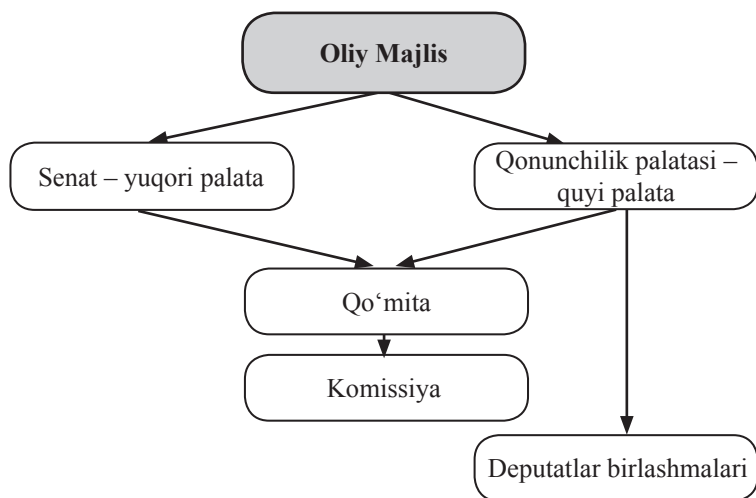
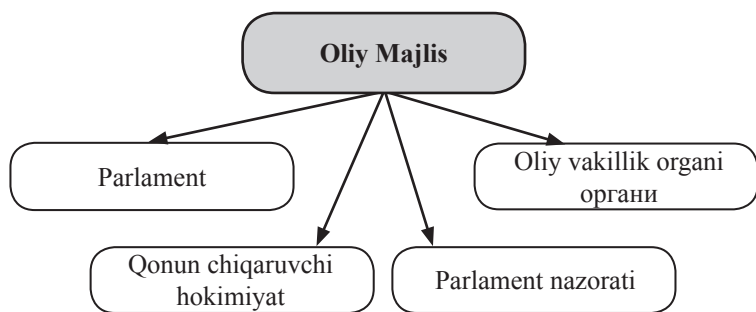
Parlamentni tashkil qilish masalasi yuzasidan xalqning fikrini bilish maqsadida 2002-yil 27-yanvarda referendum o‘tkazilib, unda ikki palatali parlamentga o‘tish hamda Prezident vakolati muddatini besh yildan yetti yilga o‘zgartirish haqidagi masala kiritildi. 2002-yil 27-yanvarda bo‘lib o‘tgan referendumda aholi ikki palatali parlament tuzilishini va Prezident vakolati yetti yil qilib belgilashni ma’qulladi.

Oliy Majlis sessiyasida 2002-yil 4-aprelda «Referendum yakunlari va davlat hokimiyatini tashkil qilishining asosiy prinsiplari to‘g‘risida»gi Konstitutsiyaviy qonun qabul qilindi. Qonunning 1-moddasida ushbu qonun Konstitutsiyaning moddalariga va amaldagi qonun hujjatlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritishiga asos bo‘lishi mustahkamlab qo‘yildi.

Qonun respublikada saylov o‘tkazilishi muddatlari, Oliy Majlisning tuzilishini, Qonunchilik palatasi va Senatni tashkil etish tartibi, palatalarning ishini tashkil etish, Prezidentning vakolat muddatini belgilab berdi.

Yodda tuting!

O‘zbekistonda qonun chiqaruvchi organ 1991 – 2004-yillar davomida bir palatali parlament shaklida va 2005-yildan boshlab ikki palatali (bicameral) parlament shaklida faoliyat ko‘rsatgan.

Qonunchilik palatasi doimiy ishlovchi, professional a'zolaridan iborat tuzilma, Senat a'zolari senatorlik faoliyatini asosiy ishlash joyidan ajralmagan holda olib borishi belgilangan.

Konstitutsiyada har ikki palataning mutlaq vakolatlari, birgalikdagi vakolatlari, qonunchilik jarayonining konstitutsiyaviy asoslari belgilab qo'yildi.

2004-yilda «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga saylov to'g'risida»gi Qonun yangi tahrirda qabul qilindi va unda Senatni tashkil qilish bilan bog'liq tartiblar belgilandi.

2002-yil 12-dekabrda «O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to‘g‘risida» va «O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to‘g‘risida» ikkita Konstitutsiyaviy qonun qabul qilindi.

2003-yil dekabr oyida bo‘lib o‘tgan umumiy, to‘g‘ri, teng saylov natijasida Oliy Majlisning Qonunchilik palatasi va saylovda saylangan mahalliy vakillik organlari deputatlarining qo‘shma majlisida o‘tkaziladigan saylovlar natijasida Oliy Majlisning yuqori palatasi shakllantirildi va O‘zbekistonda ikki palatali professional parlament faoliyati boshlandi.

2007-yil 11-aprelda qabul qilingan va 2008-yil 1-yanvardan kuchga kirgan «Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to‘g‘risida»gi Konstitutsiyaviy qonuniga asosan, Bosh vazir nomzodi Prezident tomonidan Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalar fraksiyalari bilan maslahatlashuv o‘tkazilgandan so‘ng parlamentda ko‘rib chiqish va tasdiqlash uchun taqdim qilish tartibi o‘rnatilishi, Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalar fraksiyalariga Bosh vazirni lavozimidan ozod qilish bo‘yicha Prezidentga taklif kiritish huquqi berilishi Qonunchilik palatasini mavqeyi kengayganligini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimov Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatning 2010-yil 12-noyabrdagi qo‘shma majlisida ilgari surgan «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi» asosida Konstitutsiyaga kiritilgan o‘zgartish va qo‘shimchalarga asosan Bosh vazir va Qonunchilik palatasi o‘rtasida ziddiyatlar doimiy tus olgan holda, Qonunchilik palatasi deputatlarining umumiy sonining uchdan bir qismi ovozi bilan Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish masalasini ko‘tarish huquqini berilishi ham Qonunchilik palatasi mavqeyini oshib borayotganligini ko‘rsatdi.

§ 2. Oliy Majlisning davlat hokimiyati tizimidagi oʻrni va vazifasi

Hokimiyatlar taqsimlanishi nazariyasida qonun chiqaruvchi hokimiyat alohida oʻrin tutadi. Shu sababli, jahon mamlakatlarida davlatchilik hamda demokratik jarayonlarning rivojlanishida parlamentarizmning taraqqiyoti markaziy oʻrinlardan birini egallaydi.

Parlamentni vujudga kelishi – jahon davlatchilik tajribasidagi eng yirik voqelik desa boʻladi. Parlamentni vujudga kelishi **birinchidan**, ming yillar davomida yashab kelgan davlat hokimiyatini bir kishi (monarx) qoʻlida toʻplanishiga barham berdi. **Ikkinchidan**, yakka hukmronlikni chegaraladi. **Uchinchidan**, davlat hokimiyatini tarmoqlar asosida amalga oshirishi imkoniyatini vujudga keltirdi. **Toʻrtinchidan**, hokimiyat ishlarida mamlakat aholisini (fuqarolarini) ishtirok etishining samarali vositasi vujudga keldi. **Beshinchidan**, davlat, jamiyat faoliyatida vakillik nazoarti vujudga keldi. **Oltinchidan**, qonun ishlab chiqish, qabul qilish professionalizm asosida olib boriladigan boʻldi¹⁴.

Shu sabab, parlamentarizmning rivojlanishi xalqning bevosita va bilvosita davlat boshqaruvida ishtirok etishini taʼminlovchi omil boʻlib xizmat qildi va inson huquqlarini himoya qilish boʻyicha muhim vazifani bajardi.

Har bir demokratik davlat oʻz parlamentini shakllantirish, rivojlantirishiga alohida eʼtibor beradi. Oʻzbekiston Konstitutsiyasining 11-moddasida «Oʻzbekiston Respublikasi davlat hokimiyatining tizimi qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga boʻlinishi prinsipiga asoslanadi» – deb belgilangan.

Oliy Majlis – Oʻzbekiston Parlamenti hisoblanib, qonun chiqaruvchi hokimiyatini amalga oshiruvchi oliy davlat vakillik organidir.

¹⁴ Хусанов О.Т. Конституциявий ҳуқук. Дарслик. – Тошкент: Адолат, 2013. – 352-бет.

Oliy Majlis a'zolari xalq munosib deb topgan va xalqdan vakolat olgan xalq noiblari hisoblanib, xalq nomidan ish ko'rishga haqli ekanligi O'zbekiston Konstitutsiyasida belgilangan.

Oliy Majlisning vazifalarini quyidagicha asosiy guruhlar-ga ajratish mumkin:

1. O'zbekistonning ichki va tashqi siyosatining asosiy yo'nalishlarini belgilash hamda davlat strategik dasturlarini qabul qilish.

2. Qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi hamda sud hokimiyati organlarining tizimini, vakolatlarini belgilash.

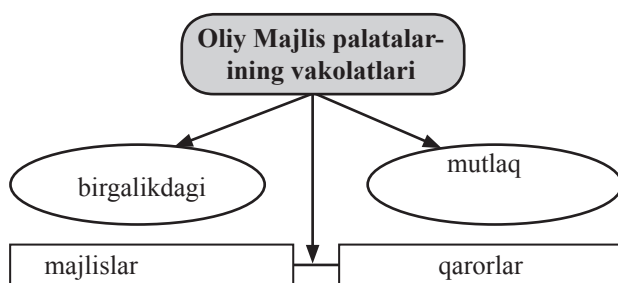
3. Davlat organlarining mansabdor shaxslari, a'zolarini tayinlash, saylashda ishtirok etish.

4. Mamlakat tarkibiga yangi tuzilmalarni qabul qilish, ularni respublika tarkibidan chiqarish haqidagi masalalar, ma'muriy-hududiy tuzilish masalalarini hal qilish.

5. Qabul qilingan qonunlar ijrosini nazorat qilish, ijro hokimiyati (hukumat) faoliyati ustidan nazorat o'rnatish¹⁵.

O'zbekiston Respublikasida demokratik yangilanishlar davrida ijro hokimiyatini tiyib turish, ya'ni Oliy Majlis – parlament nazoratini kuchaytirish juda dolzarb ahamiyatga ega.

Konstitutsiyamizning XXII bobida Oliy Majlisning maqomi, tuzilish tarkibi, tashkil etish tartibi, vakolatlari, qonunchilik jarayoni tartibga solingan.

¹⁵ Хусанов О.Т. Конституциявий ҳуқук. Дарслик. – Тошкент: Адолат, 2013. – 354-бет.

Qonunchilik palatasi va Senatning birgalikdagi vakolatlari quyidagilardan iborat:

1) O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasini qabul qilish, unga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish;

2) O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy qonunlarini hamda qonunlarini qabul qilish, ularga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish;

3) O‘zbekiston Respublikasining referendumini o‘tkazish to‘g‘risida va uni o‘tkazish sanasini tayinlash haqida qaror qabul qilish;

4) O‘zbekiston Respublikasi ichki va tashqi siyosatining asosiy yo‘nalishlarini belgilash hamda davlat strategik dasturlarini qabul qilish;

5) O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga binoan O‘zbekiston Respublikasining hokimiyat tarmoqlari tizimini hamda qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati organlarining vakolatlarini belgilash;

6) O‘zbekiston Respublikasi tarkibiga yangi davlat tuzilmalarini qabul qilish va ularning O‘zbekiston Respublikasi tarkibidan chiqishi haqidagi qarorlarni tasdiqlash;

7) boj, valyuta va kredit ishlarini qonun yo‘li bilan tartibga solish;

8) soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarni joriy qilish;

9) O‘zbekiston Respublikasining ma‘muriy-hududiy tuzilishi masalalarini qonun yo‘li bilan tartibga solish, chegaralarini o‘zgartirish;

10) tumanlar, shaharlar, viloyatlarni tashkil etish, tugatish, ularning nomini hamda chegaralarini o‘zgartirish;

11) O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining taqdimiga binoan O‘zbekiston Respublikasining Davlat byudjetini qabul qilish hamda uning ijrosini nazorat qilish;

12) davlat mukofotlari va unvonlarini ta‘sis etish;

13) O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining vazirliklar, davlat qo‘mitalari va boshqa davlat boshqaruv organlarini tuzish hamda tugatish to‘g‘risidagi farmonlarini tasdiqlash;

14) O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasini tuzish;

15) O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri, uning birinchi o‘rinbosari va o‘rinbosarlari nomzodlarini ko‘rib chiqish va tasdiqlash. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining a‘zolari O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirining taqdimiga binoan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanadi;

16) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Inson huquqlari bo‘yicha vakili va uning o‘rinbosarini saylash;

17) O‘zbekiston Respublikasi Hisob palatasining hisobotini ko‘rib chiqish;

18) O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasiga hujum qilinganda yoki tajovuzdan bir-birini mudofaa qilish yuzasidan tuzilgan shartnomalarini bajarish zaruriyati tug‘ilganda urush holati e‘lon qilish to‘g‘risidagi farmonini tasdiqlash;

19) O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining umumiy yoki qisman safarbarlik e‘lon qilish, favqulodda holat joriy etish, uning amal qilishini uzaytirish yoki tugatish to‘g‘risidagi farmonlarini tasdiqlash;

20) O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarini ratifikatsiya va denonsatsiya qilish to‘g‘risida qaror qabul qilish;

21) O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshirish.

Palatalarning birgalikdagi vakolatlariga kiradigan masalalar, qoida tariqasida, avval Qonunchilik palatasida, so‘ngra Senatda ko‘rib chiqiladi.

Yodda tuting!

Senatga saylov Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi, mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlari saylan-ganidan keyin bir oydan kechiktirmay o‘tkaziladi.

Mahalliy vakillik organlarining saylov kuni yigirma besh yoshga to'lgan hamda kamida besh yil O'zbekiston Respublikasi hududida muqim yashayotgan deputati Senat a'ziligiga saylanish uchun nomzod bo'lishi mumkin.

Davlat hokimiyati vakillik organlarining qo'shma majlisi, agar unda deputatlar umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi hozir bo'lsa, vakolatli hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Saylov kodeksining 75-moddasiga asosan, Senat a'zolari Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridan teng miqdorda — olti kishidan saylanadi. Senatga saylov Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, mahalliy Kengashlar deputatlarining tegishli qo'shma majlislarida mazkur deputatlar orasidan yashirin ovoz berish yo'li bilan o'tkaziladi.

Senatning qolgan o'n olti nafar a'zosi fan, san'at, adabiyot, ishlab chiqarish sohasida hamda davlat va jamiyat faoliyatining boshqa tarmoqlarida katta amaliy tajribaga ega bo'lgan hamda alohida xizmat ko'rsatgan eng obro'li fuqarolar orasidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlanadi.

Markaziy saylov komissiyasi mahalliy vakillik organlariga saylov yakunlari hammaga ma'lum qilinganidan keyin uch kunlik muddatda Senat a'zolarini saylash uchun qo'shma majlislar o'tkazilishini ommaviy axborot vositalarida e'lon qiladi.

Yodda tuting!

Qo'shma majlisni Markaziy saylov komissiyasi a'zosi ochib, eng obro'li, tajribali, katta yoshli deputatlar orasidan majlisga raislik qiluvchi to'g'risida taklif kiritadi. Qo'shma majlis ishchi hay'at saylanadi va Kotibiyat tuziladi.

Ishchi hay'at – qo'shma majlisning ishini olib borish uchun ochiq ovoz berish orqali uch kishidan besh kishigacha miqdorda saylanadi.

Kotibiyat – tushgan takliflarni hisobga olish va qabul qilinadigan qarorlarni rasmiylashtirish uchun uch kishidan iborat bo'ladi.

Senat a'ziligiga nomzodlar ko'rsatish qo'shma majlisda quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

- Senat a'ziligiga nomzodlar ko'rsatish uchun raislik qiluvchining taqdimnomasiga binoan ochiq ovoz berish orqali oddiy ko'pchilik ovoz bilan katta tajribaga ega bo'lgan eng obro'li deputatlar orasidan, Maslahat kengashi (har bir mahalliy Kengashdan bittadan vakil tarkibida) saylanadi.

- Maslahat kengashi o'z raisini saylaydi.

- Maslahat kengashi fan, san'at, adabiyot, ishlab chiqarish sohasida hamda davlat va jamiyat faoliyatining boshqa tarmoqlarida katta amaliy tajribaga ega bo'lgan hamda alohida xizmat ko'rsatgan eng obro'li deputatlar orasidan Senat a'ziligiga nomzodlarni ko'rsatadi va ko'rib chiqadi hamda saylov byulleteniga kiritish uchun taklif kiritadi.

- Nomzodlarning alohida-alohida eshituvi va muhokamasi natijalariga ko'ra qo'shma majlisda ularni saylov byulleteniga kiritish to'g'risida qaror qabul qilinadi.

Yashirin ovoz berishni o'tkazish va uning natijalarini aniqlash to'qqiz nafargacha a'zodan iborat Sanoq komissiyasi tomonidan amalga ishirladi.

Sanoq komissiyasi:

- Senat a'ziligiga saylov bo'yicha ovoz berishni tashkil etadi va o'tkazadi;

- qo'shma majlis ishtirokchilariga yashirin ovoz berishni o'tkazish vaqti, joyi va tartibini e'lon qiladi;

- saylov byulletenlarini ularga Senat a'ziligiga har bir nomzodning tug'ilgan yilini ko'rsatgan holda, familiyasi, ismi va otasining ismini alifbo tartibida kiritish orqali tayyorlaydi;

- ovoz beruvchilarning ro'yxatini aniqlashtiradi, ularga saylov byulletenlarini topshiradi;

- saylov byulletenining yuz tomoniga muhr qo'yadi va unda Sanoq komissiyasining kamida ikki nafar a'zosining imzosi qo'yilgan bo'lishini ta'minlaydi;

- ovozlarni sanab chiqadi va yashirin ovoz berish natijalari to'g'risida bayonnoma tuzadi;

➤ yashirin ovoz berish natijalarini qo‘shma majlisga tasdiqlash uchun kiritadi.

Yashirin ovoz berish boshlanishidan oldin Sanoq komissiyasi raisi uni o‘tkazish tartibini e‘lon qiladi, komissiya a‘zolari hozirligida saylov qutisini tekshiradi va bir marotaba ishlatiladigan plombalar bilan plombalaydi. Sanoq komissiyasi deputatga saylov byulleteni topshirgandan so‘ng, yashirin ovoz berish kabinasida o‘zi yoqlab ovoz berayotgan Senat a‘zolariga nomzodlarning familiyasi ro‘parasida tegishli belgilardan birini qo‘yish orqali to‘ldiriladi.

Ovoz berish natijalariga ko‘ra boshqa nomzodlarga nisbatan ko‘proq ovoz olgan Senat a‘zolariga nomzodlar, basharti qo‘shma majlisda hozir bo‘lgan mahalliy Kengashlar deputatlarining ellik foizidan ko‘prog‘i ularni yoqlab ovoz bergan bo‘lsa, saylangan deb hisoblanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Senatining vakolatlari haqida gapirib bering.

2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati a‘zolari soni qancha, ularni saylash va tayinlash tartibi qanday?

3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senatining birgalikdagi vakolatlari nimalardan iborat?

4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senati qo‘mitalari qanday vazifalarni bajaradi?

XII MAVZU.
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY MAJLIS
QONUNCHILIK PALATASI

§ 1. O‘zbekiston Respublikasi
Oliy Majlis Qonunchilik palatasini tashkil etish

Konstitutsiyaning 76-moddasiga asosan:

«O‘zbekiston Respublikasining Oliy Majlisi oliy davlat vakillik organi bo‘lib, qonun chiqaruvchi hokimiyatni amalga oshiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi va Senati vakolat muddati – besh yil»

Oliy Majlis yuqori va quyi – ikki palatadan iborat bo‘lib, uning vakolat muddati besh yil hisoblanadi.

Konstitutsiyaning 77-moddasiga asosan, Qonunchilik palatasining bir yuz ellik deputati bir mandatli saylov okruglari bo‘yicha ko‘ppartiyaviylik asosida umumiy, teng va to‘g‘ridan to‘g‘ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo‘li bilan saylanadi.

Qonunchilik palatasi deputatlari siyosiy, professional va boshqa asosda fraksiyalar shaklida deputatlar birlashmalarini tuzishi mumkin. Fraksiya siyosiy partiyadan ko‘rsatiladigan deputatlar tomonidan partiya manfaatlarini Qonunchilik palatasida ifodalash maqsadida tuziladigan va belgilangan tartibda ro‘yxatdan o‘tkazilgan deputatlar birlashmasidir.

Qonun loyihalarini tayyorlash ishini olib borish, Qonunchilik palatasi muhokamasiga kiritiladigan masalalarni dastlabki tarzda ko‘rib chiqish va tayyorlash, O‘zbekiston Respublikasi qonunlari hamda palata tomonidan qabul qilinadigan qarorlarning ijrosini nazorat qilish uchun Qonunchilik palatasining vakollatlari muddatiga Qonunchilik palatasi deputatlari orasidan rais, uning o‘rinbosari va a‘zolardan iborat tarkibda qo‘mitalar saylanadi.

Shuningek, Qonunchilik palatasi muayyan vazifalarni bajarish uchun komissiyalar tuzishi mumkin. Komissiya Qonunchilik palatasi majlisida deputatlar orasidan komissiya raisi va a'zolaridan, zarurat bo'lganida esa, shuningdek komissiya raisining o'rinbosaridan iborat tarkibda tuziladi.

Qonunchilik palatasining deputati saylovi Konstitutsiyada vakillik organlari uchun belgilangan muddatda (Konstitutsiyaning 117-moddasi) o'tkaziladi. Mazkur saylov umumxalq saylovi bo'lib, unda barcha 18 yoshga yetgan (Konstitutsiyaning 117-moddasida ko'rsatilgan holatlardan tashqari) O'zbekiston fuqarolari ishtirok etadi. Saylov umumiy, teng, to'g'ridan to'g'ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish orqali o'tkaziladi.

Ayni bir shaxs bir paytning o'zida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputati va Senati a'zosi bo'lishi mumkin emas.

§ 2. Oliy Majlis Qonunchilik palatasining tashkiliy faoliyati

Konstitutsiya va «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida»gi Qonunga asosan, Qonunchilik palatasi faoliyatining tashkiliy shakli uning sessiyalari davrida o'tkaziladigan majlislaridir.

Qonunchilik palatasining navbatdagi sessiyalari qoida tariqasida sentyabrning birinchi ish kunidan boshlab kelgusi yilning iyun oyi oxirgi ish kuniga qadar o'tkaziladi. Bu Qonunchilik palatasining doimiy ishlovchi organligidan kelib chiqib o'rnatilgan.

Palataning saylovdan keyingi birinchi sessiyasi, saylovdan so'ng ikki oydan kechiktirmay MSK tomonidan chaqiriladi va birinchi majlisni MSK raisi ochadi hamda palata spikeri saylanguncha majlisga raislik qiladi.

Palataning majlislari agar ularda barcha deputatlar sonining kamida yarmi ishtirok etsa, vakolatli hisoblanadi. Kon-

stitutsiyaviy qonunlar qabul qilishda barcha deputatlarning kamida uchdan ikki qismi ishtirok etishi shart.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi majlislarida, shuningdek ularning organlari majlislarida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Bosh vazir, Vazirlar Mahkamasining a'zolari, Respublika Konstitutsiyaviy sudi, Oliy Sudi Raislari, Bosh prokurori, Markaziy banki boshqaruvining raisi ishtirok etishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi Spikeri:

- 1) *Qonunchilik palatasining majlislarini chaqiradi, ularda raislik qiladi;*
- 2) *Qonunchilik palatasi muhokamasiga kiritiladigan masalalarni tayyorlashga umumiy rahbarlik qiladi;*
- 3) *Qonunchilik palatasi qo'mitalari va komissiyalarining faoliyatini muvofiqlashtirib boradi;*
- 4) *O'zbekiston Respublikasi Qonunlarining va Qonunchilik palatasi qarorlarining ijrosi ustidan nazoratni tashkil qiladi.*
- 5) *Parlamentlararo aloqalarni amalga oshirish ishlari-ga hamda xalqaro parlament tashkilotlari ishi bilan bog'liq Qonunchilik palatasi guruhlarining faoliyatiga rahbarlik qiladi.*
- 6) *O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati, boshqa davlat organlari, chet davlatlar, xalqaro va o'zga tashkilotlar bilan o'zaro munosabatlarda Qonunchilik palatasi no-midan ish ko'radi.*
- 7) *Qonunchilik palatasi qarorlarini imzolaydi*
- 8) *Ushbu Konstitutsiya va qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarini amalga oshiradi.*

Qonunchilik palatasi Senat bilan birga qo'shma majlis ham o'tkazishi mumkin. Qo'shma majlislar quyidagi hollarda o'tkazilishi mumkin:

- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qasamyod qilganda;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotining, ichki va tashqi siyosatining eng muhim masalalari yuzasidan nutq so'zlaganda;

➤ chet davlatlarning rahbarlari nutq soʻzlaganda.

Palatalarning kelishuviga binoan qoʻshma majlislar boshqa masalalar yuzasidan ham oʻtkazilishi mumkin.

Qonunchilik palatasi qarorlari deputatlar umumiy sonining koʻpchiligi ovozi bilan qabul qilinadi. Konstitutsiyaga oʻzgartirish kiritish, konstitutsiyaviy qonunlar esa deputatlar umumiy sonining uchdan ikki qismi ovozi bilan qabul qilinadi.

Qonunchilik palatasi ichki tuzilishi

palata tomonidan tashkil qilinadigan, uni ishiga yordam beruvchi tuzilmalar tushuniladi.

Shulardan birinchisi Qonunchilik palatasi Spikeri va uning oʻrinbosarlaridir. Saylovdan keyingi birinchi majlisdan Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi oʻz tarkibidan Qonunchilik palatasining Spikeri va uning oʻrinbosarlarini saylaydi.

Qonunchilik palatasi Spikeri yashirin ovoz berish orqali deputatlarning uchdan ikki qismidan koʻprogʻini ovozi bilan muddatidan ilgari chaqirib olinishi mumkin.

Yodda tuting!

Qonunchilik palatasining tarkibiy tuzilmalaridan biri Qonunchilik palatasi Kengashidir. Palata faoliyatini samarali tashkil etish, qoʻmitalar ishini muvofiqlashtirib borish, qonun loyihalarini tayyorlash ishini rejalashtirish, kun tartibidagi masalalarni dastlabki tarzda koʻrib chiqishni tashkil etish maqsadida Qonunchilik palatasi Kengashi tuziladi. Uning tarkibiga Spiker, uning oʻrinbosarlari, fraksiyalar va deputat guruhlari rahbarlari, qoʻmitalarining raislari kiradi.

Kengash palata majlislari oraligʻida zaruratga qarab toʻplanadi. Kengash qarori aʼzolarining koʻpchiligi ovozi bilan qabul qilinadi.

Konstitutsiyaga asosan, Qonunchilik palatasi qonun loyihalarini tayyorlash, palata muhokamasiga kiritiladigan masalalarni dastlab koʻrib chiqish va tayyorlash, qonunlar hamda

palata tomonidan qabul qilingan qarorlarni ijrosini nazorat qilish uchun o'z vakolat muddatiga deputatlar orasidan qo'mitalarni saylaydi.

«O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasining Reglamenti to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga asosan Qonunchilik palatasida qoida tariqasida reglament, byudjet, bank va moliya masalalari, iqtisodiy masalalar va tadbirkorlik, qonunchilik va sud-huquq masalalari, mehnat va ijtimoiy masalalar, mudofaa va xavfsizlik masalalari, xalqaro ishlar va parlamentlararo aloqalar qo'mitalari tuziladi. Palata boshqa qo'mitalarni ham tuzishi mumkin.

«Oliy Majlis Qonunchilik palatasi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 22-moddasida, Qonunchilik palatasi muayyan vazifalarini bajarish uchun komissiyalar tuzish mumkinligi ko'rsatilgan. Komissiya ham palata majlisida deputatlar orasidan tuziladi va uni tuzish vaqtida komissiya tuzishdan maqsad va uni vakolatlari belgilab qo'yiladi. Komissiya o'z vazifasini bajargach yoki palata qaroriga asosan faoliyatini tugatadi.

Palata deputatlari fraksiyalar va guruhlar shaklida deputatlar birlashmalarini tuzishlari mumkin. Qonunchilik palatasining kamida 9 nafar deputati fraksiya tuzishi mumkin. Fraksiya siyosiy partiyalardan ko'rsatib saylangan deputatlardan partiya manfaatlarini parlamentda ifodalash maqsadida tuziladigan va tegishli tartibda ro'yxatdan o'tkaziladigan deputatlar birlashmasidir.

§ 3. Oliy Majlis Qonunchilik palatasining vakolatlari

Qonunchilik palatasining maqomi va faoliyati Konstitutsiya, «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida»gi Konstitutsiyaviy qonun, «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining reglamenti to'g'risida»gi Qonun va boshqa tegishli normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi mutlaq vakolatlariga:

1) O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi Spikeri va uning o'rinbosarlarini, qo'mitalarning raislari va ularning o'rinbosarlarini saylash;

2) O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatini daxlsizlik huquqidan mahrum etish to'g'risidagi masalalarni hal etish;

3) o'z faoliyatini tashkil etish va palataning ichki tartib-qoidalari bilan bog'liq masalalar yuzasidan qarorlar qabul qilish;

4) siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy hayot sohasidagi u yoki bu masalalar yuzasidan, shuningdek davlat ichki va tashqi siyosati masalalari yuzasidan qarorlar qabul qilish;

5) O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi a'zoli-giga nomzodlarni keyinchalik ularni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan lavozimlarga tasdiqlash uchun ko'rib chiqish va ma'qullash kiradi.

Qonunchilik palatasi parlament so'rovi yuborishga haqli. Davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining mansabdor shaxslari parlament so'roviga yozma javobni, agar boshqa muddat belgilanmagan bo'lsa, so'rov olingan kundan e'tiboran o'n kundan kechiktirmay yuborish lozim.

Og'zaki javob belgilangan muddatda yuboriladi. Xuddi shuningdek, deputat so'roviga javob boshqa muddat belgilanmagan bo'lsa, o'n kun ichida yuborilishi kerak. Oliy Sud, Bosh prokuror, surishtiruv va tergov organlari rahbarlari nomiga yuborilgan Parlament va deputatlik so'rovi ularning ish yurituvidagi muayyan ishlarga taalluqli bo'lmasligi kerak.

Oliy Majlis palatalarining bu vakolatlari qoida tariqasida avval qonunchilik palatasida, so'ngra Senatda ko'rib chiqilib

hal qilinadi. Zarur hollarda yuqoridagilar Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlislarida ham ko'rilishi mumkin. Masalan: Bosh vazir nomzodini ko'rib chiqish va tasdiqlash asosan qo'shma majlisda amalga oshiriladi.

§ 4. Qonunchilik jarayoni

Qonun qabul qilishda Oliy Majlisning har ikkala palatasi ishtirok etadi. Lekin qonunni tayyorlash, loyihalarni muhokama va qabul qilish Qonunchilik palatasida amalga oshiriladi. Palataning nomini o'zi ham, qonun qabul qilishda uning roli alohida ekanligini ko'rsatadi.

Qonunchilik jarayonining ayrim masalalari Konstitutsiyada ham belgilangan va mos ravishda «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi Reglamenti»da tartibga solinadi.

Qonunchilik jarayoni odatda quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

- qonunchilik tashabbusi;
- qonun loyihalarini ko'rib chiqishga qabul qilish va loyihamu muhokama qilish;
- qonunlarni qabul qilish va ma'qullash;
- qonunlarni imzolash, e'lon qilish.

Konstitutsiyaning 83-moddasida qonunchilik tashabbusi huquqiga ega subyektlar ko'rsatib qo'yilgan. Unga asosan, Qonunchilik tashabbusi huquqiga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, o'z davlat hokimiyatining oliy vakillik organi orqali Qoraqalpog'iston Respublikasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi, Oliy Sudi, Bosh prokurori egadirlar va bu huquq qonunchilik tashabbusi huquqi subyektlari tomonidan qonun loyihasini O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga kiritish orqali amalga oshiriladi.

Mas'ul qo'mita qonun loyihasini palata kun tartibiga kiritishga tavsiya etsa, Palata kengashi qo'mita xulosasi aso-

sida qonun loyihasini birinchi o'qishda ko'rib chiqish uchun palata majlisining kun tartibiga kiritish to'g'risida qaror qabul qiladi.

Yodda tuting!

Qonun Qonunchilik palatasi tomonidan palata deputatlari umumiy sonining ko'pchilik ovozi bilan qabul qilinadi. Konstitutsiyaviy qonunlar uchdan ikki qismi ovozi bilan qabul qilinadi.

Qonunchilik palatasi qonun loyihasini qoida tariqasida uch o'qishda ko'rib chiqadi.

Qonun loyihasi Qonunchilik palatasi majlislarida birinchi o'qishda ko'rib chiqish chog'ida mazkur qonun loyihasini qabul qilish zarurati, qonun loyihasining konsepsiyasi, uning O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga muvofiqligi, shuningdek qonunni amalga oshirish bilan bog'liq xarajatlar va moliyalash manbalari to'g'risidagi masala muhokama qilinadi.

Mas'ul qo'mita qonun loyihasini ikkinchi o'qishga tayyorlash chog'ida tushgan takliflarni umumlashtiradi. Mas'ul qo'mita tomonidan asosli deb topilgan takliflar qonun loyihasining matniga kiritiladi. Qonun loyihasi bo'yicha ovoz berish moddama-modda o'tkaziladi. Qonunchilik palatasi muhokama natijalari bo'yicha qonun loyihasini maromiga yetkazish va keyingi o'qishda ko'rib chiqish uchun palataga kiritish muddatini belgilangan holda uni ikkinchi o'qishda qabul qilish yoxud qonun loyihasini rad etish to'g'risida qaror qabul qiladi.

Uchinchi o'qishda qonun loyihasi muhokama qilinmasdan to'raligicha ovozga qo'yiladi. Qonun loyihasi birinchi yoki ikkinchi o'qishda qabul qilingan taqdirda, mas'ul qo'mitaning taklifiga binoan qonunni keyingi o'qish tartib-taomillarini istisno etgan holda qabul qilish to'g'risidagi masala ovozga qo'yilishi mumkin.

Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan qonun oʻn kun ichida Senatga koʻrib chiqish uchun yuboriladi.

Qonunchilik jarayonida Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan qonun Senat tomonidan rad etilganda yoki Senat maʼqullab, Prezidentga imzolash uchun yuborilgan qonunlar Prezident tomonidan rad etilganda qonunni Qonunchilik palatasida qayta koʻrib chiqish tartiblari ham belgilangan.

Senat tomonidan rad etilgan yoki Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan eʼtirozlar bilan qaytarilgan qonun Qonunchilik palatasi tomonidan bir oylik muddatda qayta koʻrib chiqilishi kerak.

Masʼul qoʻmita Senat tomonidan rad etilgan yoki Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qaytarilgan qonun yuzasidan xulosa beradi.

Masʼul qoʻmitaning xulosasi olinganidan keyin qonunni Qonunchilik palatasi tomonidan qayta koʻrib chiqish masalasi belgilangan tartibda Qonunchilik palatasi majlisining kun tartibiga kiritiladi.

Agar Qonunchilik palatasi Senat tomonidan rad etilgan qonunni Qonunchilik palatasi deputatlari umumiy sonining uchdan ikki qismidan iborat koʻpchilik ovozi bilan yana maʼqullasa, qonun Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan hisoblanadi hamda imzolanishi va eʼlon qilinishi uchun Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentiga yuboriladi.

§ 5. Deputatlarning huquqiy maqomi

Deputatlarning huquqiy maqomi toʻgʻrisida maxsus qonunlar mavjud boʻlib, bularga 2004-yil 2-dekabrda «Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatlarining va Senati aʼzosining maqomi toʻgʻrisida» va «Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar kengashi deputatining maqomi toʻgʻrisida»¹⁶gi qonunlarni koʻrsatish mumkin.

¹⁶ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси фаолиятини тартибга soluvchi qonun hujжатлари. Т.: 2007, 217-229 бетлар.

Shu qonunga asosan, deputat, bu – Oliy Majlisning Qonunchilik palatasiga viloyat, tuman, shahar xalq deputatlari Kengashlari deputatligiga saylangan va saylov to‘g‘risida qonunlarga muvofiq MSK, viloyat, shahar, tuman Kengashlariga saylov o‘tkazuvchi komissiyalar tomonidan ro‘yxatga olingan O‘zbekiston fuqarosidir.

Deputatning huquqiy maqomini ularning vakolat muddati, huquq va majburiyatlari, odobi, faoliyatining asosiy kafolatlari tashkil etadi.

Deputatning vakolatlari quyidagi hollarda muddatidan ilgari tugatiladi:

- u o‘z vakolatlarini zimmasidan soqit qilish haqida yozma ariza bergan taqdirda;

- u qonunga ko‘ra deputatlik, senatorlik vakolatlarini amalga oshirishiga nomuvofiq bo‘lgan lavozimga saylangan yoki tayinlangan taqdirda;

- unga nisbatan sudning ayblov hukmi qonuniy kuchga kirgan taqdirda;

- u chaqirib olingan taqdirda;

- sud uni muomalaga layoqatsiz deb topgan taqdirda;

- u sudning qonuniy kuchga kirgan qarori asosida bedarak yo‘qolgan deb topilgan yoxud vafot etgan deb e‘lon qilingan taqdirda;

- u O‘zbekiston Respublikasi fuqaroligini yo‘qotgan taqdirda;

- u vafot etgan taqdirda;

- Oliy Majlis palatalari yoki viloyat, Toshkent shahar Kengashlari tarqatib yuborilganda.

Alohida hollarda deputatning vakolatlari tegishincha Qonunchilik palatasining qaroriga binoan muddatidan ilgari tugatilishi mumkin. Deputat degan yuksak nomga dog‘ tushiruvchi xulq-atvor bunday masalani ko‘rib chiqish uchun asos bo‘lishi mumkin. Deputatning vakolatlarini boshqa shaxsga topshirish mumkin emas.

Qonunchilik palatasi deputati palatada doimiy asosda ishlaydi, shu davrda ilmiy-pedagogik faoliyatidan tashqari haq toʻlanadigan boshqa ish bilan shugʻullanmasligi kerak.

Deputat:

- palataning organlariga saylash va saylanishga;
- palata majlislarida koʻrib chiqilishi uchun masalalar taklif etishga;

- palata majlisining kun tartibi, muhokama qilinayotgan masalalarni koʻrib chiqishi tartibi hamda bu masalalarning mohiyati yuzasidan takliflar kiritish va mulohazalar bildirishga;

- qaror loyihalari va ularga tuzatishlar kiritishga;

- palata tomonidan tuziladigan organlarning shaxsiy tarkibi hamda saylanadigan, tayinlanadigan yoki tasdiqlanadigan mansabdor shaxslarning nomzodlari boʻyicha fikr bildirishga;

- munozaralarda ishtirok etishga, maʼruzachi va raislik qiluvchiga savollar berishga;

- parlament va deputat soʻrovi bilan murojaat etishga;

- oʻz takliflarini asoslab berish uchun soʻzga chiqishga va ovoz berish sabablari yuzasidan izoh berishga;

- palata majlisida raislik qiluvchiga palata majlisida muhokama qilinayotgan masala yuzasidan oʻz nutqi, taklifi yoki mulohazasi matnini topshirishga;

- palata tarkibidagi oʻzi aʼzo boʻlgan tegishli organning qaroriga qoʻshilmagan taqdirda oʻz nuqtayi nazarini palata majlisida bayon qilishga yoki bu haqda tegishincha Qonunchilik palatasining Spikeriga yozma ravishda maʼlum qilishga;

- palataga hisobdor yoki uning nazorati ostidagi har qanday organ yoxud mansabdor shaxsning hisoboti yoki axborotini palata majlislarida eshitish toʻgʻrisida taklif kiritishga;

- Oʻzbekiston Respublikasi qonunlarining ijro etilishini, shuningdek palata qarorlarining bajarilishini tekshirish haqida koʻrib chiqilishi uchun masalalar taklif etishga;

➤ palata majlislarining stenogrammalari bilan tanishishga;

➤ fuqarolarning huquqlari va qonun bilan muhofaza qilinadigan manfaatlarini buzish hollari yoki qonun hujjatlarini buzishning boshqa hollari ma'lum bo'lib qolgan taqdirda ularga darhol chek qo'yish choralarini ko'rish talabi bilan tegishli organlar hamda mansabdor shaxslarga murojaat etishga haqli.

Bulardan tashqari Qonunchilik palatasi deputati qonunchilik tashabbusi huquqiga, palatadagi deputatlar birlashmalari ishida ishtirok etish huquqiga ega.

Deputatlarning majburiyatlari, burchlari ham qonunda aniq belgilab qo'yilgan. Deputat tegishincha Qonunchilik palatasi majlislarida (sessiyalarida) shuningdek, ular saylangan organlar (qo'mita, komissiyalar) tarkibiga a'zo bo'lsa, ularning ishida qatnashish, ovoz berishida shaxsan ishtirok etishi shart.

Majlis, sessiya, turli organlar ishida ishtirok etish imkoniyati bo'lmagan taqdirda deputat Spikerga (qo'mita, komissiya raislariga) oldindan xabar qilib qo'yilishi shart.

Qonunlarga muvofiq deputat va senatorlar zimmasiga boshqa majburiyatlar yuklanishi mumkin.

Deputatlar faoliyatida eng muhim institutlardan biri parlament so'rovi hisoblanadi. Deputat, senator davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining mansabdor shaxslariga ularning vakolatlariga kiradigan masalalar yuzasidan asoslantirilgan tushuntirish berish yoki o'z nuqtayi nazarini bayon qilish talabi bilan parlament so'rovi yuborishga haqlidir.

Deputat odob qoidalariga qat'iy rioya etishi lozim. Deputatning, senatorning o'z maqomidan fuqarolarning, jamiyat va davlatning qonuniy manfaatlariga ziyon yetkazadigan tarzda foydalanishiga yo'l qo'yilmaydi.

Deputatlik odobi buzilgan taqdirda deputatning, senatorning xulq-atvori to'g'risidagi masala tegishli palata tomonidan

yoki uning topshirig'iga binoan palataning organi tomonidan ko'rib chiqilishi mumkin.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. O'zbekistonda ikki palatali parlamentning vujudga kelishi haqida nimalarni bilasiz?

2. Qonunchilik palatasi Kengashi vakolatlari nimalardan iborat?

3. Qonunchilik palatasi deputati haq to'lanadigan boshqa ish bilan shug'ullanishi mumkinmi?

4. Qonunchilik tashabbusi huquqiga ega subyektlarni sanab bering.

XIII MAVZU.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING VAZIRLAR MAHKAMASI

§ 1. Vazirlar Mahkamasining hokimiyat tizimidagi o‘rni

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi – davlat boshqaruvining oliy organi bo‘lib, davlat hokimiyati tizimida alohida o‘ringa ega. Ijro hokimiyati davlat hokimiyatining mustaqil tarmog‘i bo‘lib o‘z vazifasiga ega.

2007-yil 11-aprelda Konstitutsiyaga kiritilgan o‘zgartirishlar hamda «Davlat boshqaruvini yangilash va yanada modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to‘g‘risida»gi Konstitutsiyaviy qonun Vazirlar Mahkamasini mustaqil ijro hokimiyatini amalga oshiruvchi organ sifatida faoliyat ko‘rsatishi va Bosh vazir mavqeyi oshishiga olib keldi.

Yodda tuting!

Hukumat ijro hokimiyatini amalga oshirish natijasida davlat va jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy sohalariga rahbarlik qiladigan, davlat boshlig'i va parlamentning hujjatlarini (qonun, qaror, farmon, farmoyish) ijrosini ta'minlovchi, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlovchi davlat hokimiyatining eng kuchli kollegial organidir.

O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning 2010-yil 12-noyabrda Oliy Majlis palatalarining qo‘shma maslisida «Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi» asosida 2011-yil 18-aprelda Konstitutsiyaga o‘zgartirishlar kiritildi. Uning natijasida Konstitutsiyaning Vazirlar Mahkamasiga taalluqli 98-moddasi yangicha tahrirda bayon qilindi va Bosh vazirni parlament oldida

hisob berib turishi tartibi oʻrnatildi, bu esa Vazirlar Mahkamasi faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishni nazarda tutdi. Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish tartibi oʻrnatildi. Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining mustaqilligi kengaytirildi. Shuningdek, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Vazirlar Mahkamasining vakolatiga kiruvchi har qanday masalalar yuzasidan qaror qabul qilishi mumkin degan qoida chiqarib tashlandi.

Mazkur islohotlar birinchidan Vazirlar Mahkamasining davlat hokimiyati tizimidagi oʻrnini yanada aniqlashtirgan boʻlsa, ikkinchidan Vazirlar Mahkamasi va Bosh vazir mavqeyining oshishiga xizmat qildi.

§ 2. Vazirlar Mahkamasini shakllantirish tartibi va tarkibi

Oʻzbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov tomonidan ilgari surilgan «Mamlakatimizda demokratik islohotlarning yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi»da Vazirlar Mahkamasini shakllantirishni, Bosh vazirni lavozimga tayinlashni yanada demokratik, jahon davlatchilik tajribalariga mos tartibini oʻrnatish zarurligi haqida gʻoyani ilgari surdi va bu borada Konstitutsiyaga kiritish zarur boʻlgan oʻzgartirish, qoʻshimchalarni belgilab berdi. Konsepsiya koʻrsatmalari asosida Konstitutsiyaga oʻzgartirishlar kiritildi. Unga asosan:

Oʻzbekiston Respublikasi Bosh vaziri nomzodi Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga saylovda eng koʻp deputatlik oʻrinlarini olgan siyosiy partiya yoki teng miqdordagi eng koʻp deputatlik oʻrinlarini qoʻlga kiritgan bir necha siyosiy partiya tomonidan taklif etiladi.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti taqdim etilgan Bosh vazir lavozimiga nomzodni koʻrib chiqqandan keyin oʻn kun muddat ichida uni Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining koʻrib chiqishi va tasdiqlashi uchun taklif etadi.

Bosh vazir nomzodi uning uchun tegishincha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolari umumiy sonining yarmidan ko'pi tomonidan ovoz berilgan taqdirda tasdiqlangan hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining a'zolari Bosh vazir taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanadi.

Yodda tuting!

O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi o'rtasida ziddiyatlar doimiy tus olgan holda Qonunchilik palatasi deputatlari umumiy sonining kamida uchdan bir qismi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nomiga rasman kiritilgan taklif bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qo'shma majlisi muhokamasiga Bosh vaziriga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish haqidagi masala kiritiladi. Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi tegishincha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi deputatlari va Senati a'zolari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ovoz bergan taqdirda qabul qilingan hisoblanadi. Bunday holatda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazirni lavozimidan ozod etish to'g'risida qaror qabul qiladi. Bunda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining butun tarkibi Bosh vaziri bilan birga iste'foga chiqadi.

Yangi Bosh vazir nomzodi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasidagi barcha siyosiy partiyalar fraksiyalari bilan tegishli maslahatlashuvlar o'tkazilgandan so'ng O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalariga ko'rib chiqish va tasdiqlashga taqdim qilish uchun taklif etiladi.

Oliy Majlis tomonidan Bosh vazir lavozimiga nomzod ikki marta rad etilgan taqdirda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazir vazifasini bajaruvchini tayinlaydi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisini tarqatib yuboradi.

Konstitutsiyaga kiritilgan bu qo‘shimcha va o‘zgartirishlarning mazmunidan quyidagilar kelib chiqadi:

Bosh vazir nomzodi eng avvalo saylovlarda g‘olib chiqqan (ko‘p deputatlik o‘rnini olgan) siyosiy partiyaga yoki teng miqdorda o‘rinlar olgan siyosiy partiyalar tomonidan tanlanib, Prezidentga Oliy Majlisga taqdim etish uchun tavsiya qilinadi;

Prezident Oliy Majlisga siyosiy partiya yoki siyosiy partiyalar tomonidan tavsiya qilingan nomzodlarni ko‘rib chiqish va tasdiqlash uchun o‘n kunlik muddatda taqdim etadi;

Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Bosh vazir o‘rtasida ziddiyatlar doimiy tus olganda, Bosh vazirga nisbatan belgilangan tartibda ishonchsizlik bildirish orqali Vazirlar Mahkamasini qayta shakllantirish zarurati tug‘iladi;

Bunday hol yuz berganda Bosh vazir nomzodi endi siyosiy partiyalar tomonidan tavsiya qilinmay, Prezidentning o‘zi nomzodni Qonunchilik palatalaridagi partiya fraksiyalari bilan tegishli maslahatlashuvlar o‘tkazilgandan so‘ng Oliy Majlis tomonidan ko‘rib chiqish va tasdiqlash uchun taqdim qiladi.

Bosh vazir nomzodi palatalar tomonidan ikki marta rad etilgan taqdirda, Prezident Bosh vazir vazifasini bajaruvchini tayinlaydi va Oliy Majlisni tarqatib yuboradi.

Konstitutsiyaga kiritilgan bu o‘zgarishlar siyosiy partiyalarning rolini yanada oshirishni, Qonunchilik palatasi mavqeyini kuchaytirishni nazarda tutadi.

Amaldagi Konstitutsiyaga asosan Vazirlar Mahkamasini tarkibi, Bosh vazir, uning o‘rinbosarlari, vazirlar, davlat qo‘mitalarining raislaridan iborat bo‘ladi. Qoraqalpog‘iston Respublikasi hukumatining boshlig‘i lavozimiga ko‘ra, O‘zbekiston Vazirlar Mahkamasini tarkibiga kiradi.

Vazirlar Mahkamasining a‘zolari Bosh vazirning O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi ma‘qullaganidan keyin kiritilgan taqdimiga binoan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanadi va lavozimidan ozod etiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 28-yanvardagi «Mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning strategik vazifalari amalga oshirilishi samaradorligi uchun O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining mas’uliyatini oshirishga doir birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi Farmoni asosida Vazirlar Mahkamasini faoliyati tubdan takomillashtirildi. Jumladan, 2019-yil 1-apreldan boshlab:

O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirining o‘rinbosarlari, vazirlar va davlat qo‘mitalari raislari lavozimlariga nomzodlarni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasida ko‘rib chiqish va ma’qullash jarayonida ular Vazirlar Mahkamasining harakatlar dasturi bilan o‘zaro bog‘liq bo‘lgan istiqbolga mo‘ljallangan maqsadli ko‘rsatkichlar va vazifalarga erishish borasida huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy, tashkiliy-texnik chora-tadbirlarni nazarda tutuvchi harakatlar rejalarini taqdim etadilar;

O‘zbekiston Respublikasining Bosh vaziri Hukumat a‘zolari bilan birgalikda har chorakda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalariga O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga Murojaatnomasidan kelib chiqadigan tegishli yilga mo‘ljallangan davlat dasturining amalga oshirilishi to‘g‘risida hisobot taqdim etadi¹⁷.

§ 3. Vazirlar Mahkamasining vakolatlari

Konstitutsiyaga asosan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasini iqtisodiyotni, ijtimoiy va ma’naviy sohaning samarali faoliyatiga rahbarlikni, O‘zbekiston Respublikasi qonunlari, Oliy Majlis qarorlari, O‘zbekiston Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari ijrosini ta’minlaydi.

¹⁷ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 28 январдаги «Мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг стратегик вазибалари амалга оширилиши самарадорлиги учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг масъулиятини оширишга доир биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида» ги Фармони.

samarali iqtisodiy, ijtimoiy, moliyaviy, pul-kredit siyosati yuritilishi, ilm-fan, madaniyat, ta'lim, sog'liqni saqlashni hamda iqtisodiyotning va ijtimoiy sohaning boshqa tarmoqlarini rivojlantirish bo'yicha dasturlarning ishlab chiqilishi hamda amalga oshirilishi uchun javobgar bo'ladi;

fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va boshqa huquqlari hamda qonuniy manfaatlarini himoya qilishga doir choralarni amalga oshiradi;

vazirliklar, davlat qo'mitalari va boshqa davlat boshqaruvi organlari ishini muvofiqlashtiradi hamda yo'naltiradi, ularning faoliyati ustidan nazoratni ta'minlaydi;

O'zbekiston Respublikasining qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari ijrosini ta'minlaydi;

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotining eng muhim masalalari yuzasidan har yilgi ma'ruzalarni taqdim etadi;

davlat boshqaruvi tuzilmasini takomillashtirish to'g'risida, vazirliklarni, davlat qo'mitalarini, idoralarni va boshqa davlat boshqaruvi organlarini tuzish, qayta tashkil etish hamda tugatish haqida takliflar ishlab chiqadi;

strategik rejalashtirishning zamonaviy shakllari davlat boshqaruvi tizimiga joriy etilishini ta'minlaydi;

mamlakatni iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirishning eng muhim hamda ustuvor yo'nalishlari bo'yicha yaqin, o'rta va uzoq muddatli istiqbolga mo'ljallangan strategiyalar, konsepsiyalar, dasturlar hamda «yo'l xaritalari»ni amalga oshirish yuzasidan choralar ko'radi.

Vazirlar Mahkamasi O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida, ushbu Qonunda va boshqa qonunlarda nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin¹⁸.

Yodda tuting!

Davlat boshqaruvi, xo‘jalik va ijtimoiy-madaniy rivojlantirishning eng muhim masalalari Vazirlar Mahkamasining majlislarida ko‘rib chiqiladi.

Vazirlar Mahkamasining majlisleri har chorakda kamida bir marta o‘tkaziladi.

Vazirlar Mahkamasining majlislarini Bosh vazir o‘tkazadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Vazirlar Mahkamasining majlislarida raislik qilishga haqli.

Vazirlar Mahkamasining majlislarida Bosh vazir o‘rinbosarlari va maslahatchilari, vazirlar, davlat qo‘mitalarining raislari, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi, zarurat bo‘lganda esa viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari hamda boshqa davlat boshqaruvi organlari rahbarlari ishtirok etadi.

Vazirlar Mahkamasining majlislariga zarurat bo‘lganda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi rahbari va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining maslahatchilari, Qonunchilik palatasi Spikeri, Senat Raisi, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudining Raisi, Oliy Sudining Raisi, Bosh prokurori taklif etilishi mumkin.

Vazirlar Mahkamasining majlislarini ommaviy axborot vositalarida yoritish maqsadida ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining vakillari ham taklif etilishi mumkin.

Vazirlar Mahkamasining majlisida ko‘rib chiqiladigan masalalar bo‘yicha qarorlar O‘zbekiston Respublikasi Hukumatini a‘zolarining ko‘pchilik ovozi bilan qabul qilinadi.

Vazirlar Mahkamasining majlisida qabul qilingan qarorlar bayonnoma tarzida rasmiylashtiriladi.

¹⁸ Qarang: «O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to‘g‘risida»gi (yangi tahriri) O‘zbekiston Respublikasining Qonuni

Vazirlar Mahkamasi majlisining bayonnomasi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Reglamentida belgilangan tartibda Vazirlar Mahkamasi apparati tomonidan rasmiylashtiriladi va tarqatiladi.

Hukumatning bayonnoma qarorlari loyihalarini ekspertizadan o‘tkazish va hisobga olish O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Reglamentiga muvofiq amalga oshiriladi.

Vazirlar Mahkamasi o‘z faoliyatida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi va O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti oldida javobgardir.

Amaldagi Vazirlar Mahkamasi yangi saylangan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi oldida o‘z vakolatlarini zimmasidan soqit qiladi, biroq Vazirlar Mahkamasining yangi tarkibi shakllantirilguniga qadar mamlakat Prezidentining qaroriga muvofiq o‘z faoliyatini davom ettirib turadi.

Vazirlar Mahkamasi konstitutsiyaviy normalar doirasida va qonun hujjatlariga muvofiq O‘zbekiston Respublikasining butun hududida barcha organlar, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar hamda fuqarolar tomonidan bajarilishi majburiy bo‘lgan qarorlar va farmoyishlar chiqaradi.

Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari Bosh vazir tomonidan imzolanadi.

Qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari Bosh vazir tomonidan imzolanganiga qadar belgilangan tartibda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi bilan kelishiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 93-moddasi qoidalaridan kelib chiqqan holda Vazirlar Mahkamasining qarorlarini, farmoyishlarini va Bosh vazirning farmoyishlarini bekor qilishga haqli.

Vazirlar Mahkamasi o‘zi qabul qilgan hujjatlarning bajarilishi ustidan nazoratni bevosita yoki vazirliklar, davlat qo‘mitalari va boshqa davlat boshqaruvi organlari orqali amalga oshiradi.

§ 4. Bosh vazirning vakolatlari

Bosh vazirning vakolatlari Konstitutsiya va qonunlarda belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyaga asosan Bosh vazir Vazirlar Mahkamasi faoliyatini tashkil qiladi va unga rahbarlik qiladi. Uni samarali ishlashi uchun shaxsan javobgar bo'ladi. Vazirlar Mahkamasining majlislariga raislik qilib, uning qarorlarini imzolaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining topshirig'iga binoan xalqaro munosabatlarda Vazirlar Mahkamasi nomidan ish yuritadi.

«O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to'g'risida»gi (yangi tahriri) O'zbekiston Respublikasining Qonuning 21-moddasiga muvofiq Bosh vazir:

Vazirlar Mahkamasining faoliyatini tashkil etadi va unga rahbarlik qiladi, uning samarali ishlashi uchun shaxsan javobgar bo'ladi;

O'zbekiston Respublikasi Hukumati oldiga qo'yilgan maqsadli vazifalarning bajarilishini ta'minlash maqsadida vazirliklar, davlat qo'mitalari va boshqa davlat boshqaruvi organlari faoliyatini umumiy tarzda muvofiqlashtirishni amalga oshiradi, yuzaga kelgan kelishmovchiliklar bo'yicha qarorlar qabul qiladi;

Vazirlar Mahkamasining majlislarida raislik qiladi, uning qarorlarini imzolaydi;

xalqaro munosabatlarda Vazirlar Mahkamasi nomidan ish ko'radi, muzokaralar olib boradi va O'zbekiston Respublikasi Hukumati nomidan xalqaro shartnomalarni imzolaydi;

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bilan kelishilgan holda Bosh vazir o'rinbosarlari o'rtasida vazifalarni taqsimlaydi;

davlat va xo'jalik boshqaruvining Vazirlar Mahkamasi majlisida ko'rib chiqish talab etilmaydigan masalalari bo'yicha qarorlar qabul qiladi;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga viloyatlar va Toshkent shahar hokimlarini lavozimga tayinlash hamda lavozimidan ozod etish to'g'risida taqdimnomalar kiritadi;

Vazirlar Mahkamasining o‘tgan yildagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish yakunlari va navbatdagi yil uchun asosiy ustuvorliklar to‘g‘risidagi har yilgi ma‘ruzasini O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalariga taqdim etadi;

O‘zbekiston Respublikasi Hukumati a‘zolari bilan birgalikda har chorakda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalariga O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga Murojaatnomasidan kelib chiqadigan, tegishli yilga mo‘ljallangan davlat dasturi bajarilishining borishi to‘g‘risida hisobot taqdim etadi;

Vazirlar Mahkamasi a‘zolariga nomzodlar Qonunchilik palatasi tomonidan ma‘qullanganidan keyin bu nomzodlarni O‘zbekiston Respublikasi Prezidentiga taqdim etadi;

O‘zbekiston Respublikasi qonunlarida nazarda tutilgan boshqa vazifalarni bajaradi.

Bosh vazir o‘z vakolatlariga kiruvchi masalalar yuzasidan farmoyishlar chiqaradi.

Bosh vazir Vazirlar Mahkamasining ishi to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentiga muntazam ravishda axborot berib boradi.

Bosh vazir yo‘qligida uning vazifasini Bosh vazirning birinchi o‘rinbosari yoki Bosh vazir o‘rinbosarlaridan biri bajarib turadi.

Bosh vazirning vakolatlari va vazifasini amalga oshirishda Bosh vazirning o‘rinbosarlari ma‘lum rol o‘ynaydi.

Bosh vazir o‘rinbosarlari vazifalar taqsimotiga muvofiq: vazirliklar, davlat qo‘mitalari va boshqa davlat boshqaruvi organlari tomonidan O‘zbekiston Respublikasi qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari, parlament so‘rovi, Qonunchilik palatasi deputatining va Senat a‘zosining so‘rovi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining hujjatlari va topshiriqlari bajarilishining borishi monitoringini amalga oshiradi;

joylarda ishlarning haqiqiy holatini o‘rganadi, shuningdek iqtisodiyotdagi va ijtimoiy sohadagi muammolarni har tomonlama tahlil qiladi;

strategik va ustuvor vazifalarni amalga oshirish yuzasidan kompleks takliflar ishlab chiqadi;

O‘zbekiston Respublikasi Hukumati va davlat boshqaruvi organlari ishining samaradorligini oshirish sohasidagi kompleks chora-tadbirlarning amalga oshirilishini ta’minlaydi;

barcha darajalardagi ijro etuvchi hokimiyat organlari va ularning rahbarlari faoliyatini baholash tizimining ishini muvofiqlashtiradi;

O‘zbekiston Respublikasi qonunlarini, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari qarorlarini, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti hujjatlari va topshiriqlarini, Vazirlar Mahkamasi hujjatlarini sifatli va o‘z vaqtida bajarish bo‘yicha o‘z vakolatlari doirasida choralarni ko‘radi;

qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa vazifalarni ham bajaradi.

Bosh vazir o‘rinbosarlari o‘ziga ishonib topshirilgan faoliyat sohasida erishilgan natijalar uchun shaxsan javobgar bo‘ladi.

Vazirlar Mahkamasi faoliyatini tashkil etishda Vazirlar Mahkamasi Rayosati muhim rol o‘ynaydi. Bosh vazir, uning o‘rinbosarlari va Vazirlar Mahkamasining Ijro etuvchi apparati boshqaruvchisidan iborat tarkibdagi Vazirlar Mahkamasining Rayosati Vazirlar Mahkamasining doimiy organi sifatida faoliyat ko‘rsatadi. Bosh vazirning qaroriga binoan Vazirlar Mahkamasi Rayosatining tarkibiga O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining boshqa a‘zolari ham kiritilishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirining kotibiyati Vazirlar Mahkamasi Rayosatining ishchi organi hisoblanadi. Vazirlar Mahkamasining doimiy ishlaydigan organi sifatidagi Vazirlar Mahkamasi Rayosati majlislari har haftada O‘zbekiston Respublikasining Bosh vaziri tomonidan o‘tkaziladi.

Vazirlar Mahkamasi Rayosatining ko‘rib chiqishi uchun O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti topshiriqlarining ijrosini tashkil etish masalalari va Vazirlar Mahkamasining vakolatiga kiruvchi masalalar kiritiladi, «O‘zbekiston Respublikasi

Vazirlar Mahkamasi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq faqat Vazirlar Mahkamasi majlislarida ko'rib chiqiladigan masalalar bundan mustasno.

§ 5. Bosh vazirni vazifasidan ozod qilish

2011-yil 18-apreldagi Konstitutsiyaga kiritilgan o'zgartirishda Bosh vazirni muddatidan oldin lavozimidan ozod qilishning yana bir tartibi belgilandi. Bu bilan Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumini bildirish tartibidir.

Unga asosan O'zbekiston Respublikasi Bosh vaziri bilan Qonunchilik palatasi o'rtasida ziddiyatlar doimiy tus olgan holda Qonunchilik palatasi deputatlarining umumiy sonining uchdan bir qismi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nomiga rasman kiritilgan taklif bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarini qo'shma majlisi muhokamasiga Bosh vazirga nisbatan ishonchsizlik votumi bildirish haqidagi masala kiritiladi.

Yodda tuting!

Ishonchsizlik votumi Qonunchilik palatasi deputatlari va Senat a'zolarining umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ovoz bergan taqdirda qabul qilingan hisoblanadi. Bunday holda Prezident Bosh vazirni lavozimidan ozod etish to'g'risida qaror qabul qiladi. Shunday hol yuz bersa, Vazirlar Mahkamasining butun tarkibi iste'foga chiqadi.

Yangi Bosh vazir nomzodi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasidagi barcha siyosiy partiyalar fraksiyalari bilan tegishli maslahatlashuvlar o'tkazilganidan so'ng O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalariga ko'rib chiqish va tasdiqlashga taqdim qilish uchun taklif etiladi.

Oliy Majlis tomonidan Bosh vazir lavozimiga nomzod ikki marta rad etilgan taqdirda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazir vazifasini bajaruvchini tayinlaydi va O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisini tarqatib yuboradi.

Bosh vazir o'z vakolatlariga kiruvchi masalalar yuzasidan farmoyishlar chiqaradi. Bosh vazir Vazirlar Mahkamasi-ning ishi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga muntazam ravishda axborot berib boradi.

Bosh vazir yo'qligida uning vazifasini Bosh vazir o'rinbosarlaridan biri bajaradi.

Bundan tashqari Bosh vazir O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan quyidagi hollarda lavozimidan ozod etiladi:

Bosh vazirning iste'foga chiqish to'g'risidagi arizasiga binoan;

Bosh vazir o'z vakolatlarini bajarishi mumkin bo'lmay qolgan taqdirda;

Vazirlar Mahkamasi tarkibida uning normal faoliyat ko'rsatishiga tahdid soluvchi, bartaraf etib bo'lmaydigan ixtiloflar yuzaga kelganda, shuningdek Vazirlar Mahkamasi tomonidan bir necha bor O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga zid qarorlar qabul qilingan taqdirda;

Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalar fraksiyalarining O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ko'rib chiqishi uchun taqdim etgan tashabbusiga binoan. Agar zarur asoslarga ega bo'lgan bunday tashabbus Qonunchilik palatasidagi siyosiy partiyalarning yetakchi fraksiyalari tomonidan qo'llab-quvvatlansa hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan Qonunchilik palatasida va Senatda ovozga qo'yilganda tegishincha Qonunchilik palatasi deputatlari hamda Senat a'zolari umumiy sonining uchdan ikki qismidan ko'prog'ining ovozini olsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Bosh vazirni lavozimidan ozod etish to'g'risida qaror qabul qiladi;

Bosh vazirga nisbatan O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari tomonidan qabul qilingan ishonchsizlik votumi bildirilgan taqdirda.

Bosh vazirning lavozimidan ozod etilishi bir vaqtning o‘zida O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining iste’foga chiqishiga sabab bo‘ladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi haqida nimalarni bilasiz?
2. Hukumatni shakllantirish tartibi haqida gapirib bering.
3. O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirini muddatidan oldin lavozimidan ozod qilish tartibi haqida nimalarni bilasiz?
4. Vazirlar Mahkamasi Rayosati vakolatlari haqida so‘zlab bering.

XIV MAVZU. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTI

§ 5. O‘zbekistonda Prezidentlik institutining vujudga kelishi va rivojlanishi

O‘zbekistonda Prezidentlik institutining vujudga kelishi ham O‘zbekistonning mustaqilligi bilan bog‘liq va taraqqiyoti kafolatlaridan hisoblanadi.

Yodda tuting!

1990-yil 24-martda O‘zbekiston sobiq ittifoqdagi respublikalari orasida birinchi bo‘lib, Prezidentlik lavozimi – instituti o‘rnatildi. 1991-yil dekabr oyida O‘zbekiston Birinchi Prezidenti I.Karimov umumxalq tomonidan, muqobillik asosida Prezident etib saylandi.

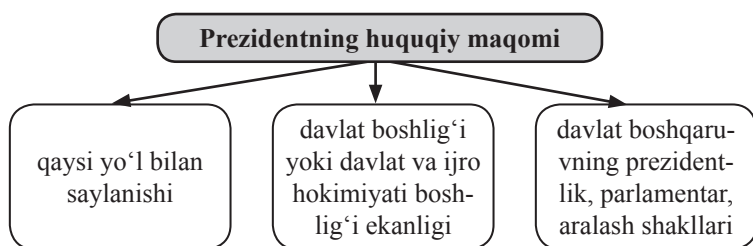
O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi O‘zbekistonning davlat suvereniteti mustahkamladi va Davlat boshlig‘i sifatida Prezident belgilandi va Konstitutsiyada Prezidentni saylash, Prezident nomzodiga qo‘yiladigan talablar, Prezident vazifasi va vakolatlari belgilab qo‘yildi. O‘zbekiston Prezidentiga taalluqli asosiy masalalar Konstitutsiyaning «O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti» degan XIX bobida mustahkamlandi. Unda Prezident davlat va ijroiya hokimiyat boshlig‘i degan qoida bilan bir qatorda, Prezident bir vaqtning o‘zida Vazirlar Mahkamasining ham Raisi degan qoida o‘rnatildi. O‘tish davrida ayniqsa ijroni ta‘minlashda bu to‘g‘ri yo‘l edi.

2007-yil 11-aprelda «Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to‘g‘risida»gi Qonun va Konstitutsiyaning 89-moddasi, 93-moddasi 15-bandi, 102-moddasi ikkinchi qismiga kiritilgan o‘zgarishlar Prezident maqomiga ham sezilarli ta‘sir qildi. O‘zgarish-

lar asosida Prezident ijro hokimiyatiga boshchilik qilishi bekor boʻlib, Prezident davlat boshligʻidir va davlat hokimiyati organlarining kelishilgan holda faoliyat yuritishini hamda hamkorligini taʼminlaydi degan qoida kiritildi.

2011-yil 12-dekabrda qonunga oʻzgartirish kiritish toʻgʻrisidagi qonunga asosan Prezident vakolat muddati yetti yildan besh yilga oʻzgartirildi. Bu demokratik talablar, jahon tajribasiga mos boʻldi.

§ 2. Oʻzbekiston Prezidentining maqomi

Oʻzbekiston Prezidenti faqat davlat boshligʻi maqomiga ega boʻlsa-da, Konstitutsiyada unga keng vakolatlar berilgan, u siyosiy hayotda (amaliyotda) ham hal qiluvchi rol oʻynaydi. Oʻzbekistonda Prezident hokimiyati mustaqil, u parlament tomonidan nazorat qilinmaydi, parlament oldida masʼulligi yoʻq. Prezident amaliyotda barcha hokimiyat tarmoqlaridan ustun turadi. Buning eng asosiy sabablaridan biri Oʻzbekiston Prezidenti xalq tomonidan saylanadi va xalqdan toʻgʻridan toʻgʻri vakolat oladi.

Bulardan tashqari Oʻzbekiston Prezidenti Oʻzbekistonda faoliyat yuritadigan, lekin biror-bir hokimiyat tizimiga kirmaydigan muassasalar rahbarlarini lavozimga tayinlashda ishtirok etadi. Masalan, Markaziy bank boshqaruvi raisi, Bosh prokuror, Hisob palatasi raisi, Tabiatni muhofaza qilish davlat qoʻmitasi raisi, Davlat xavfsizlik xizmati raisi. Yuqoridagi fikrlar Oʻzbekiston Respublikasida boshqaruvni aralash shakli boʻlib, u kuchli prezident hokimiyatiga aso-

slanganligini ko'rsatadi. Shunga mos ravishda Prezidentga yetarli vakolatlar berilgan.

Konstitutsiyaning 94-moddasiga asosan, O'zbekiston Prezidenti Respublikaning butun hududida majburiy kuchga ega bo'lgani farmonlar, qarorlar va farmoyishlar chiqaradi. Bu ham Prezidentning huquqiy maqomini ko'rsatuvchi omillardandir. Prezidentning O'zbekiston Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh qo'mondoni hisoblanishi va Qurolli Kuchlarning Oliy qo'mondonlarini tayinlash, vazifasidan ozod qilishi ham uni maqomini xarakterlovchi omillardandir.

Prezident maqomi deganda – unga yuklatilgan vazifalar, ularni bajarish uchun zarur vakolatlar va shu vakolatlarni amalga oshirishini ta'minlovchi huquqlar hamda Prezident mas'uliyati, uning faoliyatini kafolatlari yig'indisi asosidagi Prezidentlik huquqiy holati tushuniladi¹⁹.

§ 3. O'zbekiston Prezidentini saylash tartibi

O'zbekistonda ham Prezidentni saylovchilar – ya'ni xalq umumiy, to'g'ri, teng saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo'li bilan saylaydi.

Yodda tuting!

To'g'ridan to'g'ri saylov orqali prezident xalq tomonidan saylanganda u xalqdan vakolat oladi, boshqa hech qanday tuzilma oldida mas'ul bo'lmaydi. Undan tashqari to'g'ri saylov natijasida prezident saylangan mamlakatlarda prezidentning vakolatlari keng bo'ladi, boshqa hokimiyat tuzilmalariga ta'siri kuchli bo'ladi.

O'zbekiston Konstitutsiyasining 90-moddasiga asosan: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga o'ttiz besh yoshdan kichik bo'lmagan, davlat tilini yaxshi biladigan, bevosita saylovgacha kamida 10 yil O'zbekiston hududida muqim yashayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarosi say-

¹⁹ Хусанов О.Т. Конституциявий ҳуқук. Дарслик. – Тошкент: Адолат, 2013. – 328-бет.

lanishi mumkin. Ayni bir shaxs surunkasiga ikki muddatdan ortiq O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti bo‘lishi mumkin emas.

Yodda tuting!

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti O‘zbekiston Respublikasining fuqarolari tomonidan umumiy, teng va to‘g‘ridan to‘g‘ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo‘li bilan besh yil muddatga saylanadi.

Konstitutsiyaning 117-moddasida Prezident saylovi (boshqa vakillik organlari kabi) uning vakolat muddati tugaydigan yilda dekabr oyi uchinchi o‘n kunligining birinchi yakshanbasida o‘tkaziladi. Saylovlar umumiy, teng va to‘g‘ridan to‘g‘ri saylov huquqi asosida yashirin ovoz berish yo‘li bilan o‘tkaziladi.

Saylov jarayonining eng muhim mas‘uliyatli bosqichi prezidentlikka nomzod ko‘rsatishi hisoblanadi. Prezidentlikka nomzod ko‘rsatish huquqiga tegishli tartibda saylovgacha to‘rt oy oldin Adliya vazirligidan ro‘yxatga olingan siyosiy partiyalar ega.

§ 4. Prezident vakolatlari

O‘zbekiston Konstitutsiyasining 93-moddasida Prezidentning vazifa va vakolatlari, Prezident hal qiladigan, bajaradigan, amalga oshiradigan ishlar belgilangan. Unga asosan, O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti:

1) fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga, O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etilishining kafilidir;

2) O‘zbekiston Respublikasining suvereniteti, xavfsizligi va hududiy yaxlitligini muhofaza etish, milliy davlat tuzilishi masalalariga doir qarorlarni amalga oshirish yuzasidan zarur chora-tadbirlar ko‘radi;

3) mamlakat ichkarisida va xalqaro munosabatlarda O‘zbekiston Respublikasi nomidan ish ko‘radi;

4) muzokaralar olib boradi hamda O‘zbekiston Respublikasining shartnoma va bitimlarini imzolaydi, respublika tomonidan tuzilgan shartnomalarga, bitimlarga va uning qabul qilingan majburiyatlariga rioya etilishini ta’minlaydi;

5) o‘z huzurida akkreditatsiyadan o‘tgan diplomatik hamda boshqa vakillarning ishonch va chaqiruv yorliqlarini qabul qiladi;

6) O‘zbekiston Respublikasining chet davlatlardagi diplomatik va boshqa vakillarini tayinlash uchun nomzodlarni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga taqdim etadi;

7) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga mamlakat ichki va tashqi siyosatini amalga oshirishning eng muhim masalalari yuzasidan murojaat qilish huquqiga ega;

8) respublika oliy hokimiyat va boshqaruv organlarining bahamjihat ishlashini ta’minlaydi; vazirliklar, davlat qo‘mitalari hamda davlat boshqaruvining boshqa organlarini O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining taqdimiga binoan tuzadi va tugatadi, shu masalalarga doir farmonlarni keyinchalik O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tasdig‘iga kiritadi;

9) Senat Raisi lavozimiga saylash uchun nomzodni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga taqdim etadi;

10) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari ko‘rib chiqishi va tasdiqlashi uchun O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri nomzodini taqdim etadi hamda uni iste’foga chiqqanda, Bosh vazirga nisbatan bildirilgan ishonchsizlik votumi O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tomonidan qabul qilinganda yoxud qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda lavozimidan ozod qiladi;

11) O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirining O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi ma’qullaganidan keyin kiritilgan taqdimiga binoan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi a’zolarini tasdiqlaydi va lavozimlaridan ozod qiladi;

12) O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va Hisob palatasi raisini tayinlaydi va ularni lavozimidan ozod qiladi, keyinchalik bu masalalarni O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tasdig‘iga kiritadi;

13) O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi tarkiblariga, shuningdek O‘zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashining raisi, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining raisi lavozimlariga nomzodlarni taqdim etadi;

14) O‘zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashining taqdimiga binoan viloyatlar va Toshkent shahar sudlari raislari va rais o‘rinbosarlarini, O‘zbekiston Respublikasi Harbiy sudi raisini tayinlaydi va lavozimlaridan ozod etadi; O‘zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashining a‘zolarini qonunga muvofiq tasdiqlaydi;

15) O‘zbekiston Respublikasi Bosh vazirining taqdimiga binoan viloyatlar hokimlarini hamda Toshkent shahar hokimini qonunga muvofiq tayinlaydi hamda lavozimidan ozod etadi. Konstitutsiyani, qonunlarni buzgan yoki o‘z sha’ni va qadr-qimmatiga dog‘ tushiradigan xatti-harakat sodir etgan tuman va shahar hokimlarini Prezident o‘z qarori bilan lavozimidan ozod etishga haqli;

16) respublika davlat boshqaruvi organlarining va hokimlarning qabul qilgan hujjatlarini ular qonun hujjatlari normalariga nomuvofiq bo‘lgan hollarda to‘xtatadi, bekor qiladi; O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi majlislarida raislik qilishga haqli;

17) O‘zbekiston Respublikasining qonunlarini imzolaydi va e‘lon qiladi; qonunga o‘z e‘tirozlarini ilova etib, uni takroran muhokama qilish va ovozga qo‘yish uchun O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga qaytarishga haqli;

18) O‘zbekiston Respublikasiga hujum qilinganda yoki tajovuzdan bir-birini mudofaa qilish yuzasidan tuzilgan shartnoma majburiyatlarini bajarish zaruriyati tug‘ilganda urush

holati e'lon qiladi va qabul qilgan qarorini uch kun ichida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining tasdig'iga kiritadi;

19) favqulodda vaziyatlar (real tashqi xavf, ommaviy tartibsizliklar, yirik halokat, tabiiy ofat, epidemiyalar) yuz bergan taqdirda fuqarolarning xavfsizligini ta'minlashni ko'zlab, O'zbekiston Respublikasining butun hududida yoki uning ayrim joylarida favqulodda holat joriy etadi va qabul qilgan qarorini uch kun ichida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tasdig'iga kiritadi. Favqulodda holat joriy etish shartlari va tartibi qonun bilan belgilanadi;

20) O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh qo'mondoni hisoblanadi, Qurolli Kuchlarning oliy qo'mondonlarini tayinlaydi va vazifasidan ozod qiladi, oliy harbiy unvonlar beradi;

21) O'zbekiston Respublikasining ordenlari, medallari va yorlig'i bilan mukofotlaydi, O'zbekiston Respublikasining malakaviy va faxriy unvonlarini beradi;

22) O'zbekiston Respublikasining fuqaroligiga va siyosiy boshpana berishga oid masalalarni hal etadi;

23) amnistiya to'g'risidagi hujjatlarni qabul qilish haqida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senatiga taqdimnoma kiritadi va O'zbekiston Respublikasining sudlari tomonidan hukm qilingan shaxslarni afv etadi;

24) Davlat xavfsizlik xizmati raisini tayinlaydi va la-vozimidan ozod etadi, keyinchalik shu masalalarga doir farmonlarni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tasdig'iga kiritadi;

25) ushbu Konstitutsiya va O'zbekiston Respublikasining qonunlarida nazarda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti o'zini davlat boshlig'i sifatida bajaradigan vazifalariga va shu vazifalarni boshqarish imkoniyatini beradigan vakolatlarga ega. Konstitutsiya va qonunlarda ko'rsatilgan Prezident vakolatlarini maqsad va

mazmuniga qarab turlarga bo'lish asosida o'rganilsa, ularni anglash osonlashadi.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining fuqarolarning huquq va erkinliklariga, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya etilishini ta'minlash borasidagi vakolatlari

2. Prezidentning mamlakat suvereni-teti, xavfsizligini va hududiy yaxlitligini muhofaza qilish, milliy davlat tuzilishi masalalariga doir vazifa va vakolatlari

3. Prezidentning ichki va tashqi siyosati sohasidagi vakolatlari

4. Prezidentning turli davlat organlari, muassasa va tashkilotlarni tuzish, hokimiyat tarmoqlarini tashkil qilish, ularni bahamjihat ishlashini ta'minlash sohasidagi vakolatlari

5. Prezidentning qonunchilik sohasidagi vakolatlari

Yodda tuting!

Har bir mamlakatda belgilangan qasamyod matni mamlakatning asosiy strategik yo'li ko'zgusidir. O'zbekiston Prezidentining qasamyodi Konstitutsiyada quyidagi matnda belgilangan:

«O'zbekiston xalqiga sadoqat bilan xizmat qilishga, respublikaning Konstitutsiyasi va qonunlariga qat'iy rioya etishga, fuqarolarning huquqlari va erkinliklariga kafolat berishga, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti zimmasiga yuklatilgan vazifalarni vijdonan bajarishga tantanali qasamyod qilaman» (Konstitutsiyaning 92-moddasi).

Jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan O'zbekiston Respublikasining Prezidentiga yuborilayotgan murojaatlardagi masalalarni iqtisodiy, ijtimoiy, moliyaviy va huquqiy tah-

lil etib, hal etilishini ta'minlashga qaratilgan ishlarni tubdan takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining virtual qabulxonasi tashkil qilindi.

Har bir murojaat ro'yxatga olinadi va ijroga yuborilib, nazoratga olinadi. Barcha yuborilgan murojaatlar bo'yicha tegishli choralar ko'riladi, takliflar esa tegishli vazirlik va idoralarning faoliyatida e'tiborga olinadi. Murojaat yuborgan shaxsning huquqlari va qonuniy manfaatlarini buzishda aybdor bo'lgan shaxslarga nisbatan qonunchilikda belgilangan tartibda choralar ko'riladi.

§ 5. O'zbekiston Prezidenti faoliyatining kafolatlari

Konstitutsiyaning 91-moddasi, «Prezident o'z vazifasini bajarib turgan davrda boshqa haq to'lanadigan lavozimini egallashi, vakillik organining deputati bo'lishi, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi mumkin emas.

Prezidentning shaxsi daxlsizdir va qonun bilan muhofaza etiladi» – degan qoidani o'rnatish bilan Prezident faoliyatining muhofaza qilish asosini yaratgan.

2003-yil 25-aprelda qabul qilingan «O'zbekiston Respublikasi Prezidenti faoliyatining asosiy kafolatlari to'g'risida»gi Qonun asosida Prezidentning daxlsizligi, uni muhofaza qilish (qo'riqlash), faoliyati ta'minoti, uy-joy, tibbiy ta'minoti belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti daxlsizligi va immunitetiga egadir. Daxlsizlik uning turar joyiga, xizmat xonalariga, yukiga, shaxsiy va transport vositalariga, yozishmalariga, aloqa vositalariga, tegishli hujjatlariga tatbiq etiladi. O'zbekiston Prezidenti vakolatlarini bajarish bilan bog'liq harakatlar uchun jinoiy va boshqa turdagi javobgarlikka tortilishi mumkin emas. Prezidentga nisbatan ushlab turish, so'roq qilish, tintuv yoki shaxsni ko'zdan kechirish mumkin emas.

Prezidentning mehnatiga haq to'lash qonun hujjatlarida belgilangan tartibda amalga oshiriladi. Unga muddati o'ttiz olti kundan iborat yillik haq to'lanadigan ta'til beriladi.

Prezident iste'foga chiqqach, umrbod Senat a'zosi bo'lib qoladi.

Prezidentga Toshkent shahrida va Toshkent viloyatlarida qarorgohlar beriladi. Prezident aloqa vositalarining barcha turi bilan ta'minlanadi. Prezidentga avtotransport, shuningdek mamlakat ichkarisi va chet ellarga qilinadigan safarlar uchun samalyot va vertalyot ajratiladi. Prezidentga bepul tibbiy xizmat ko'rsatiladi va sanatoriya-kurortlarda davolanishi ta'minlanadi. Prezident hayoti, sog'ligi, sha'ni qonun bilan alohida muhofaza qilinadi. Prezident hayoti, sog'ligi, sha'ni, obro'siga qarshi qilingan harakatlar uchun O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida jazolar belgilangan.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining vakolatlari nimalardan iborat?
2. O'zbekiston Prezidentini saylash tartibi haqida gapirib bering.
3. O'zbekiston Prezidentining qasamyodi mazmuni nimalarni o'zida aks ettiradi?
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti daxlsizligi haqida so'zlab bering.

XV MAVZU.
MAHALLIY DAVLAT HOKIMIYATI ASOSLARI.
FUQAROLARNING O‘ZINI O‘ZI BOSHQARISH
ORGANLARI

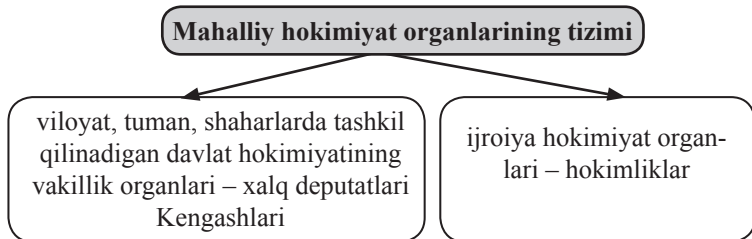
§ 1. Mahalliy davlat organlari tizimi

Konstitutsiyaga asosan mamlakatimizda mahalliy miqyosda ham ikki turdagi, ya’ni vakillik davlat hokimiyati va ijro hokimiyati organlari mavjud.

Yodda tuting!

Konstitutsiyaning 99-moddasiga binoan, «Viloyatlar, tumanlar va shaharlarda (tumanga bo‘ysunuvchi shaharlardan, shuningdek shahar tarkibiga kiruvchi tumanlardan tashqari) hokimlar boshchilik qiladigan xalq deputatlari Kengashlari hokimiyatning vakillik organi bo‘lib, ular davlat va fuqarolarning manfaatlarini ko‘zlab o‘z vakolatlariga taalluqli masalalarni hal etadilar».

Konstitutsiyaning 102-moddasida «Vakillik va ijro hokimiyatini tegishliligiga qarab hokimlar boshqaradi» degan qoida mahalliy miqyosda vakillik hokimiyati bilan birga ijro hokimiyatini ham o‘rnatilganligini ko‘rsatadi. Mazkur modda qoidalari yana qaysi ma’muriy hududlarda hokim qanday tartibda tayinlanishi haqida hamda ijro hokimiyatining tizimi haqida xulosa qilish imkoniyatini tug‘diradi.

§ 2. Mahalliy davlat hokimiyati organlarining vazifalari va vakolatlari

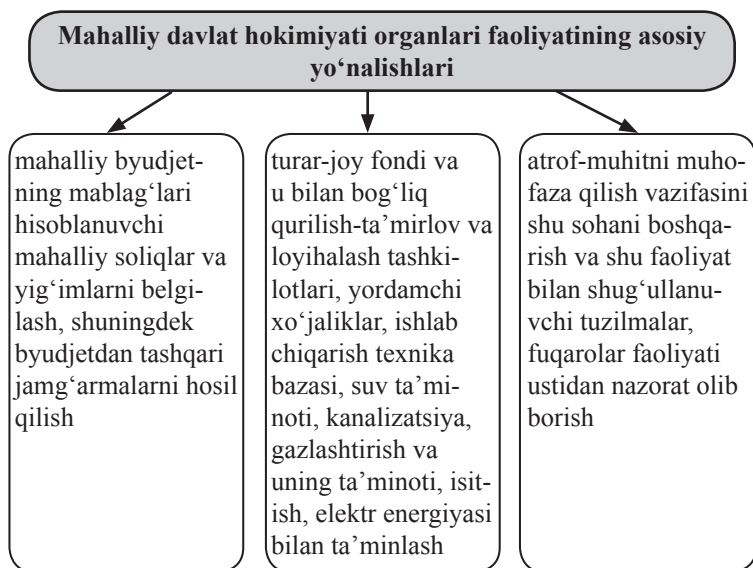
Konstitutsiyaga asosan mahalliy davlat hokimiyati organlari, mustaqil vakillik va ijro hokimiyati organlariga boʻlinsa-da, ularning vazifalari Konstitutsiyada alohida-alohida koʻrsatilmagan. Konstitutsiyada (100-modda) mahalliy hokimiyat organlari ixtiyoriga berilgan vazifalar umumiy tarzda bayon qilingan.

Konstitutsiyaning 100-moddasiga binoan, mahalliy hokimiyat organlari ixtiyoriga quyidagilar kiradi.

- qonuniylikni, huquqiy tartibotni va fuqarolarning xavfsizligini taʼminlash;
- hududlarni iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlantirish;
- mahalliy byudjetni shakllantirish va uni ijro etish, mahalliy soliqlar, yigʻimlarni belgilash, byudjetdan tashqari jamgʻarmalarni hosil qilish;
- mahalliy kommunal xoʻjalikka rahbarlik qilish;
- atrof-muhitni muhofaza qilish;
- fuqarolik holati aktlarini qayd etishni taʼminlash;
- normativ hujjatlarni qabul qilish hamda Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga va Oʻzbekiston Respublikasi qonunlariga zid kelmaydigan boshqa vakolatlarni amalga oshirish.

Mahalliy davlat hokimiyati organlariga oʻz hududida iqtisodiy, ijtimoiy, xoʻjalik masalalarida keng doiradagi masalalarni hal qilish vazifasi yuklangan boʻlib, bularga iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlantirish vazifasi kiradi. Rivojlantirish vazifasi shu majmuaga kiruvchi tarmoqlarni boshqarishni ham nazarda tutadi. Mahalliy kengashlar hokimlarining taqdimiga binoan hududlarni rivojlantirish istiqbollarning asosiy yoʻnalishlarini belgilaydi. Hududni rivojlantirish das-

turlari ishlab chiqilib qabul qilinadi. O‘tish davridagi davlatning bosh islohotchilik vazifasi, joylarda mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyati orqali amalga oshiriladi.

§ 3. Xalq deputatlari Kengashi – hokimiyatining vakillik organi

Mahalliy hokimiyat organlarining vazifalari Konstitutsiyada belgilangan bo‘lsa, ularning shu vazifalarini bajarish uchun zarur vakolatlari, Konstitutsiyaning 103-moddasi asosida qabul qilingan «Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida»gi Qonunning 24-moddasida xalq deputatlari Kengashining, 25-moddasida Hokimning vakolatlari alohida-alohida mustahkamlab qo‘yilgan.

«Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida»gi Qonunda xalq deputatlari Kengashi va hokimning vazifasi sifatida davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari bilan fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari o‘rtasida aloqalarni ta‘minlash, aholini hududlarni boshqarishga jalb etishni ta‘minlash vazifasi belgilangan.

Xalq deputatlari Kengashlarining vakillik xarakterini ularning aholi tomonidan saylanishi, ularni tarkibida aholi xohish-irodasini aks ettiradigan, turli tabaqa vakillarining bo'lishi ko'rsatadi. Mahalliy Kengashlarga saylovlarni ko'ppartiyaviylik asosida o'tishini belgilanishi saylovchilarda o'zini o'zi boshqarish organlarining ishtirok etishi vakillik xarakterini yanada kuchliroq, yaqqolroq aks ettirdi. Siyosiy partiyalar turli tabaqa va guruhlarining siyosiy irodasini ifodalashi va o'zlarining demokratik yo'l bilan saylangan vakillari orqali davlat hokimiyatini tuzishda, amalga oshirishda ishtirok etishini ko'rsak, ularni ishtiroki xalq deputatlari Kengashlarida vakillik xarakterini yanada yaqqolroq namoyon etadi.

Xalq deputatlari Kengashlari bitta yo'l bilan – saylov orqali tashkil etiladi. Xalq deputatlari Kengashlariga saylov ko'ppartiyaviylik asosida, bir mandatli saylov okruglarida, har besh yilda o'tkaziladi. Bir saylov okrugidan bitta deputat saylanadi va ularning vakolati besh yil davom etadi.

Sessiyalar tegishli hokim, hokim yo'qligida esa uning o'rinbosarlaridan biri tomonidan zaruratga qarab, lekin bir yilda kamida ikki marta chaqiriladi. Sessiyalar tegishli Kengash deputatlarining kamida uchdan ikki qismining tashabbusi bilan ham chaqirilishi mumkin.

Xalq deputatlari faoliyatining asosiy shakli (ish shakli) sessiya hisoblanadi.

Yangi saylangan xalq deputatlari Kengashlari hokim tomonidan saylovdan keyin ko'pi bilan uch haftalik muddat ichida chaqiriladi.

Kengashlarning birinchi sessiyasini eng keksa deputatlardan biri ochadi.

Boshqa sessiyalarni hokim ochadi va olib boradi. Sessiyalarda hokim, u yo'qligida esa Kengashning qaroriga yoki hokim topshirig'iga ko'ra deputatlarning biri raislik qiladi.

Deputatning huquqiy maqomini uning vazifalari, huquqlari va burchlari hamda ularning faoliyatining kafolatlari tizimi yigʻindisi belgilaydi. Deputatning huquqiy maqomi 2004-yil 2-dekabrda «Xalq deputatlari viloyat, tuman va shahar Kengashi deputatining maqomi toʻgʻrisida»gi Qonun bilan tartibga solinadi²⁰.

Deputat – bu tegishli tartibda saylanib, vakolatli saylov komissiyasi tomonidan roʻyxatga olingan Oʻzbekiston Respublikasi fuqarosidir. Mahalliy Kengash deputatlari oʻz faoliyatini jamoatchilik asosida bajaradi. Xalq deputatlari Kengashlari tizimi viloyat, tuman, shahar Kengashlaridan iborat boʻlganligi sababli, deputatlar ham tegishli viloyat, tuman, shahar Kengashlari deputatlari boʻladi.

Deputat daxlsizlik huquqidan foydalanadi. Tegishli xalq deputatlari Kengashlarining roziligisiz deputat mazkur hududda jinoiy javobgarlikka tortilishi, ushlab turilishi, qamoqqa olinishi yoki sud tartibida beriladigan maʼmuriy jazoga tortilishi mumkin emas.

§ 5. Mahalliy ijroiya hokimiyat organlari. Hokim maqomi

«Mahalliy davlat hokimiyati toʻgʻrisida»gi Qonunga asosan Hokimlar viloyat, tuman va shaharning oliy mansabdor shaxsi hisoblanadi (1-modda). Hokim lavozimining oʻrnatilishi, ijro hokimiyatida boshqaruv yakka boshchilik prinsipida amalga oshirilishini belgiladi. Yakka boshchilik prinsipi faqat mansabdorga keng vakolatlar va huquqlar berish emas, ularning masʼuliyati kuchli boʻlishini nazarda tutadi.

Tuman va shaharlarning hokimlari tegishli viloyat hokimi tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi hamda tegishli xalq deputatlari Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

²⁰ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси фаолиятини тартибга солувчи қонун ҳужжатлари тўплами. –Т., 2007. 224-228-бетлар.

Shaharlardagi tumanlarning hokimlari tegishli shahar hokimi tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi hamda xalq deputatlari shahar Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Yodda tuting!

Viloyat, Toshkent shahar hokimi Prezident va tegishli xalq deputatlari Kengashlari oldida, tuman va shahar hokimlari yuqori turuvchi hokim va tegishli xalq deputatlari Kengashlari oldida hisobdorligi qonunning 1-moddasida belgilab qo'yilgan.

Tumanlarga bo'ysunadigan shaharlarning hokimlari tuman hokimi tomonidan tayinlanadi va lavozimidan ozod qilinadi hamda xalq deputatlari tuman Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Konstitutsiyada alohida hollarida, tuman va shahar hokimlarini lavozimidan ozod qilish tartibi ham belgilangan. Konstitutsiyaning 93-moddasi 15-bandiga binoan: «Konstitutsiyani, qonunlarni buzgan yoki o'z sha'ni va qadr-qimmatiga dog' tushiradigan xatti-harakat sodir etgan tuman va shahar hokimlarini Prezident o'z qarori bilan lavozimidan ozod etishga haqlidir».

§ 6. O'zini o'zi boshqarish organlari va ularning vazifalari

O'zini o'zi boshqarish organlari fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarida ishtirokini ta'minlovchi, ularning ma'naviy tarbiyasiga, ijtimoy himoyasiga ta'sir qiluvchi va boshqa manfaatlarini ro'yobga chiqarishga hissa qo'shuvchi muhim tuzilmadir.

Konstitutsiyaning 32-moddasida ham o'z ifodasini topgan. Unga asosan fuqarolar jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda o'zini o'zi boshqarish orqali ishtirok etadi.

Konstitutsiyaning 105-moddasida «Shaharcha, qishloq va ovullarda, shuningdek ular tarkibidagi mahallalarda ham-

da shaharlardagi mahallalarda fuqarolarning yigʻinlari oʻzini oʻzi boshqarish organlari boʻlib, ular raisni (oqsoqolni) saylaydi», – deb belgilab qoʻyildi.

Konstitutsiya normasining mazmuniga eʼtibor bersak, **birinchidan**, fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari bu fuqarolar yigʻinidir. **Ikkinchidan**, fuqarolar yigʻini raisi har uch yilda saylanadi. **Uchinchidan**, fuqarolar yigʻini shaharcha va qishloqlarda, shuningdek shahardagi mahallalarda faoliyat koʻrsatadi. Fuqarolar yigʻini faoliyat koʻrsatadigan hudud uchta - shaharcha va qishloqlar, uning mahallalari, shahar mahallalari.

Qonunlarda va boshqa dasturiy hujjatlarda fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlariga yuklatilgan vazifalarni bir necha guruhga boʻlib koʻrsatish mumkin. Bular:

1) fuqarolarga jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda qatnashish huquqini amalga oshirishda koʻmaklashish;

2) oʻz hududlarida ijtimoiy va xoʻjalik vazifalarini, ijtimoiy muhofazani hal qilish, ommaviy madaniy tadbirlarni oʻtkazish, axloqiy-tarbiyaviy faoliyat bilan shugʻullanish;

3) davlat hokimiyati organlariga Oʻzbekiston Respublikasi qonunlarini, Prezident va hukumat hujjatlarini, xalq deputatlari Kengashlari va hokimlarning qarorlarini bajarishda yordamlashish.

Fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari hududlarida xoʻjalik ishlari, kichik biznes, tadbirkorlik bilan shugʻullanish, aholini ish bilan taʼminlash, aholini ijtimoiy himoya ishlari bilan shugʻullanadi. Turli madaniy tadbirlar va boshqalarni oʻtkazish bilan aholini huquqiy bilimini oʻstirish, huquqiy madaniyatini shakllantirishga taʼsir qiladi.

Fuqarolik jamiyatining shakllanishi, davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishni taqozo etmoqda. Bu ishda fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari ishtiroki zarur boʻlib qolmoqda, yoki boshqacha aytganda, ijro hokimiyati organlari ustidan jamoatchilik nazoratini oʻrnatish shakllaridan biri fuqarolarning oʻzini oʻzi

boshqarish organlari faoliyati bo'lib, bu ham fuqarolarning o'zini o'zi boshqarishning muhim vazifalariga aylanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi «Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari to'g'risida»gi Qonunning 11-moddasida Fuqarolar yig'inining vakolatlari belgilangan. Unga asosan:

fuqarolar yig'ini raisini (oqsoqolini), uning o'rinbosarlarini (fuqarolar yig'ini raisining keksalar va faxriylar ishlari hamda yoshlar masalalari bo'yicha maslahatchilarini) va maslahatchilarini, fuqarolar yig'ini faoliyatining asosiy yo'nalishlari bo'yicha komissiyalarning hamda taftish komissiyasining raislarini va a'zolarini saylaydi;

fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) maslahatchilarining va fuqarolar yig'ini kengashi devonining miqdor tarkibini belgilaydi, fuqarolar yig'ini raisining (oqsoqolining) taqdimiga ko'ra fuqarolar yig'inining mas'ul kotibini tasdiqlaydi;

fuqarolar yig'ini kengashi va fuqarolar yig'ini faoliyatining asosiy yo'nalishlari bo'yicha komissiyalar faoliyatining asosiy yo'nalishlarini belgilaydi;

fuqarolar yig'inining faoliyat dasturini va xarajatlar smetasini, hududni kompleks rivojlantirishni ta'minlashga, tegishli hudud doirasida obodonlashtirishga, ko'kalamzorlashtirishga va sanitariya holatini yaxshilashga qaratilgan tadbirlar rejalarini tasdiqlaydi;

aholining ijtimoiy nochor qatlamlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshiradi, ushbu maqsadda markazlashtirilgan tarzda ajratiladigan davlat mablag'laridan qonun hujjatlarida belgilangan tartibda maqsadli va samarali foydalanilishini ta'minlaydi;

har chorakda kamida bir marta fuqarolar yig'ini raisining (oqsoqolining), uning o'rinbosarlarining (fuqarolar yig'ini raisining keksalar va faxriylar ishlari hamda yoshlar masalalari bo'yicha maslahatchilarining) va maslahatchilarining, fuqarolar yig'ini faoliyatining asosiy yo'nalishlari bo'yicha komissiyalar hamda taftish komissiyasi raislarining, shuningdek hududdagi ta'lim muassasalari rahbarlarining hisobotlarini eshitadi;

ichki ishlar organlari tayanch punktlari huquqbuzarliklar profilaktikasi bo'yicha inspektorlarining hisobotlarini belgilangan tartibda eshitadi;

tegishincha oilaviy poliklinikalarning, qishloq vrachlik punktlari rahbarlarining axborotlarini eshitadi;

tegishli hududda qonunlar va boshqa qonun hujjatlarining ijro etilishi, shu jumladan tadbirkorlik faoliyati subyektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishi, kommunal xizmat ko'rsatish tashkilotlari tomonidan kommunal xizmatlar ko'rsatish sifati, imoratlar qurish hamda hovlilar va uylar atrofidagi hududlarni saqlash qoidalariga rioya etilishi, shuningdek ekin maydonlaridan samarali foydalanilishi va yerlarni muhofaza qilish ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshiradi;

xalq deputatlari tuman, shahar Kengashiga saylov o'tkazuvchi okrug saylov komissiyalarining a'zolari nomzodlari bo'yicha tavsiyalar taqdim etadi;

xalq deputatlari tuman, shahar Kengashlarining majlislarida muhokama qilish uchun uchastka saylov komissiyasi a'ziligiga nomzodlar taqdim etadi;

referendum o'tkazuvchi tegishli okrug komissiyalariga referendum o'tkazuvchi uchastka komissiyalari a'ziligiga nomzodlar taqdim etadi;

saylov komissiyalariga fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlaridan kuzatuvchilar yuboradi;

to'ylar va boshqa marosimlarni o'tkazish yuzasidan tavsiyalar beradi;

har chorakda Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar ijro etuvchi hokimiyat organlari rahbarlarining fuqarolar yig'inlari faoliyati sohasiga kiruvchi masalalar yuzasidan hisobotlarini eshitadi. Fuqarolar yig'inlarining hisobotlar to'g'risidagi bayonnomalari tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklariga yuboriladi, ular bu bayonnomalarning hisobini yuritadi, fuqarolar yig'inlar-

ining murojaatlari ko‘rib chiqilishi ustidan nazoratni amalga oshiradi;

atrof-muhitni muhofaza qilish, hududning sanitariya holati, uni obodonlashtirish hamda ko‘kalamzorlashtirish masalalari yuzasidan o‘z vakolati doirasida tegishli hududda joylashgan korxonalar, muassasalar va tashkilotlar rahbarlarining hisobotlarini eshitadi hamda ularning natijalari bo‘yicha qarorlar qabul qiladi;

o‘z mablag‘larini shakllantiradi, fuqarolar yig‘ini mol-mulkiga egalik qiladi, undan foydalanadi va uni tasarruf etadi, moliyaviy mablag‘larning sarflanishi ustidan nazoratni tashkil etadi;

ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish, tegishli hududni obodonlashtirish, ko‘kalamzorlashtirish va sanitariya jihatdan tozalash, kam ta‘minlangan oilalarga ularning uylari va kvartiralarini ta‘mirlashda, shuningdek kommunal xizmatlari haqini to‘lashda yordam ko‘rsatish uchun ixtiyoriylik asosida jismoniy shaxslardan mablag‘ yig‘ish, yuridik shaxslarning mablag‘laridan shartnoma asosida foydalanish to‘g‘risida qarorlar qabul qiladi;

atrof-muhitni muhofaza qilishga ko‘maklashadi;

guzarlar barpo etish masalalarini ko‘rib chiqadi;

ma‘muriy-hududiy birliklar, mahallalarning chegaralarini o‘zgartirish, mahallalar, ko‘chalar, maydonlar va boshqa obyektlarga nom berish va ularning nomini o‘zgartirish haqida tegishli tumanlar, shaharlar davlat organlariga iltimosnomalar kiritadi;

yer uchastkalarini berish (realizatsiya qilish) masalalarini ko‘rib chiqish tuman, shahar komissiyasiga o‘z vakilini yuboradi;

har bir dehqon xo‘jaligini xo‘jalik kitobiga kiritib, unda dehqon xo‘jaligining tarkibi to‘g‘risidagi, xo‘jalik boshlig‘i yoki uning vazifasini bajaruvchi shaxs haqidagi, shuningdek dehqon xo‘jaligining tashkiliy-huquqiy shakli (yuridik shaxs tashkil etgan yoki tashkil etmagan holda) to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni qayd etib qo‘yadi;

kommunal to'lovlar undirilishini ta'minlash, issiqlik va elektr energiyasidan, issiq va sovuq suvdan tejamli foydalanish bo'yicha tadbirlar o'tkazishda, tegishli hududni obodonlashtirish va ko'kalamzorlashtirish, uylar va hovlilarni namunali saqlashga doir ishlarni ixtiyoriylik asosida tashkil etishda shartnoma asosida ko'maklashadi;

davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, banklar, nodavlat notijorat tashkilotlar va boshqa tashkilotlar bilan birgalikda kam ta'minlangan oilalardan bo'lgan yoshlarga, shu jumladan ularga nikoh tuzishda va to'y tadbirlarini o'tkazishda qo'shimcha moddiy yordam ko'rsatadi;

tegishli hudud doirasida joylashgan (yashayotgan) tadbirkorlik faoliyati subyektlari, shu jumladan oilaviy tadbirkorlik subyektlari tomonidan kreditlar olinishida belgilangan tartibda kafil bo'ladi.

kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam ko'rsatish va voyaga yetmagan bolalari bo'lgan muhtoj oilalarga, ikki yoshga to'lmagan bolalari bor ishlaymaydigan onalarga, shuningdek byudjet tashkilotlarida ishlaydigan onalarga hamda ularning o'rnini bosuvchi shaxslarga nafaqalar tayinlash to'g'risidagi masalalarni fuqarolar yig'ini hududi bo'yicha nazarda tutilgan xarajatlardan kelib chiqqan holda hal etadi, oilalarni davlat tomonidan ijtimoiy qo'llab-quvvatlash maqsadlariga markazlashtirilgan tarzda ajratiladigan mablag'lardan maqsadli va samarali foydalanilishini ta'minlaydi.

Fuqarolar yig'ini organlari quyidagilardan iborat:

- fuqarolar yig'ini Kengashi;
- fuqarolar yig'ini faoliyatining asosiy yo'nalishlari bo'yicha komissiyalar;
- fuqarolar yig'ini taftish komissiyasi;
- tuman markazidan olisda joylashgan va borish qiyin bo'lgan shaharchalar, qishloqlar va ovullarda qonun hujjatlarida nazarda tutilgan hollarda tuziladigan ma'muriy komissiya.

2018-yil 15-oktyabrda O'zbekiston Respublikasining «Fuqarolar yig'ini raisi (oqsoqoli) saylovi to'g'risida» Qon-

uning 3-moddasida: «Fuqarolar yigʻini raisini (oqsoqolini) saylash huquqiga saylov kuni oʻn sakkiz yoshga toʻlgan hamda shaharcha, qishloq, ovul, shuningdek shahardagi, shaharchadagi, qishloqdagi, ovuldagi mahalla hududida doimiy yashovchi fuqarolar ega boʻladi» – deb belgilab qoʻyildi.

Oʻzini oʻzi boshqarish organlarining davlat hokimiyati organlari tizimiga kirmaydi, shunday ekan ularning aloqasi, munosabati hamkorlikka asoslanadi.

«Mahalliy davlat hokimiyati toʻgʻrisida»gi Qonunning 4-moddasi shu masalani tartibga solgan boʻlib, viloyat, tuman va shahar xalq deputatlari Kengashi va tegishli hokimlar, oʻzini oʻzi boshqarishni rivojlantirishga koʻmaklashadilar, ularning faoliyatini yoʻnaltirib turadilar, deb belgilangan.

Fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlariga juda koʻp masalalarda hokimiyat idoralariga takliflar kiritish huquqi belgilangan boʻlib, bu ham oʻz navbatida oʻzaro munosabatlar tizimida maʼlum munosabatlarni vujudga keltirib chiqaradi. Masalan, rais davlat organlariga boquvchisidan mahrum boʻlgan oilalar, nogironlar, koʻp bolali oilalar, yolgʻiz onalar, shuningdek tabiiy ofatlardan jabr koʻrgan fuqarolarning moddiy va uy-joy, maishiy sharoitlarini yaxshilash boʻyicha takliflar kiritadi. Bu takliflar hokimiyat idoralarida koʻrib chiqilib, tegishli qarorlar qabul qilinadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. Mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatining asosiy yoʻnalishlari nimalardan iborat?
2. Xalq deputatlari Kengashi va hokim oʻrtasida munosabatlar haqida gapirib bering.
3. Hokimning huquqiy maqomi haqida gapirib bering.
4. Fuqarolar yigʻini qaysi organlardan iborat?

XVI MAVZU.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA SUD HOKIMIYATI VA PROKURATURA ORGANLARI

§ 1. Sud hokimiyatining tizimi va vazifasi

Barcha demokratik mamlakatlarda sud hokimiyatning alohida tarmog‘i sifatida e’tirof etilgan. O‘zbekiston Konstitutsiyasi loyihasini tayyorlashda, sud hokimiyatini mustaqil hokimiyat sifatida o‘rnatishga alohida e’tibor berildi. Jahon mamlakatlari tajribasi o‘rganildi. Sud hokimiyatini tashkil etish, davlat hokimiyatini tashkil etishning ajralmas qismi deb qaraldi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 106-moddasiga asosan,

O‘zbekiston Respublikasida sud hokimiyati qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlardan, siyosiy partiyalardan, boshqa jamoat birlashmalaridan mustaqil holda ish yuritadi.

O‘zbekiston Respublikasida sud tizimi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi, harbiy sudlar, Qoraqalpog‘iston Respublikasi fuqarolik va jinoyat ishlari bo‘yicha sudlari, fuqarolik va jinoyat ishlari bo‘yicha viloyatlar va Toshkent shahar sudlari, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar iqtisodiy va ma‘muriy sudlari, fuqarolik ishlari bo‘yicha tumanlararo, tuman, shahar sudlari, jinoyat ishlari bo‘yicha tuman, shahar sudlari, tumanlararo, tuman, shahar iqtisodiy sudlari va tuman, shahar ma‘muriy sudlaridan iborat.

Konstitutsiyaviy sudning asosiy vazifasi, qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlarning hujjatlari Konstitutsiyaga qanchalik mosligiga doir ishlarni ko‘radi. Boshqacha qilib aytganda, u Konstitutsiyaning asosiy himoyachisidir.

Konstitutsiyamizning 109-moddasiga asosan, Konstitutsiyaviy sudga yana quyidagi vazifalar yuklangan. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi:

1) O‘zbekiston Respublikasi qonunlarining va O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari qarorlarining, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlarining, hukumatning va mahalliy davlat hokimiyati organlari qarorlarining, O‘zbekiston Respublikasining davlatlararo shartnomaviy va boshqa majburiyatlarining O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga mosligini aniqlaydi;

2) Qoraqalpog‘iston Respublikasi Konstitutsiyasi O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, Qoraqalpog‘iston Respublikasi qonunlari O‘zbekiston Respublikasining qonunlariga muvofiqligi to‘g‘risida xulosa beradi;

3) O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari normalariga sharh beradi;

4) O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va qonunlari bilan berilgan vakolat doirasida boshqa ishlarni ham ko‘rib chiqadi.

Konstitutsiyaviy sudning qarorlari matbuotda e‘lon qilingan paytdan boshlab kuchga kiradi. Ular qat‘iy va ular ustidan shikoyat qilish mumkin emas.

«O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to‘g‘risida»gi Konstitutsiyaviy qonunning qabul qilinishi fuqarolarning huquq va erkinliklarining kafolatlarini kuchaytirishda, ishonchli himoyasini ta‘minlashda, jamiyatda qonun ustuvorligini qaror toptirishda konstitutsiyaviy odil sudlovning rolini yanada mustahkamlashga xizmat qildi. Mazkur qonunga asosan Konstitutsiyaviy sud konstitutsiyaviy qonunlarni, shuningdek, xalqaro shartnomalarni ratifikatsiya

qilish to'g'risidagi qonunlarni mamlakat Prezidenti imzola-
guniga qadar Konstitutsiyaga muvofiqligini aniqlash vakola-
ti bilan ta'minlandi. Qayd qilindiki, Konstitutsiyaviy sudga
har yili Oliy Majlis palatalariga va O'zbekiston Respublikasi
Prezidentiga mamlakatdagi konstitutsiyaviy qonuniylikning
holati to'g'risida axborot taqdim etish vakolatining ham
berilganligi Konstitutsiya ustunligi prinsipini ta'minlashning
tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini yanada takomillashtirish-
ga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi fuqarolik, jinoiy,
iqtisodiy va ma'muriy sud ishlarini yuritish sohasida sud
hokimiyatining oliy organi hisoblanadi.

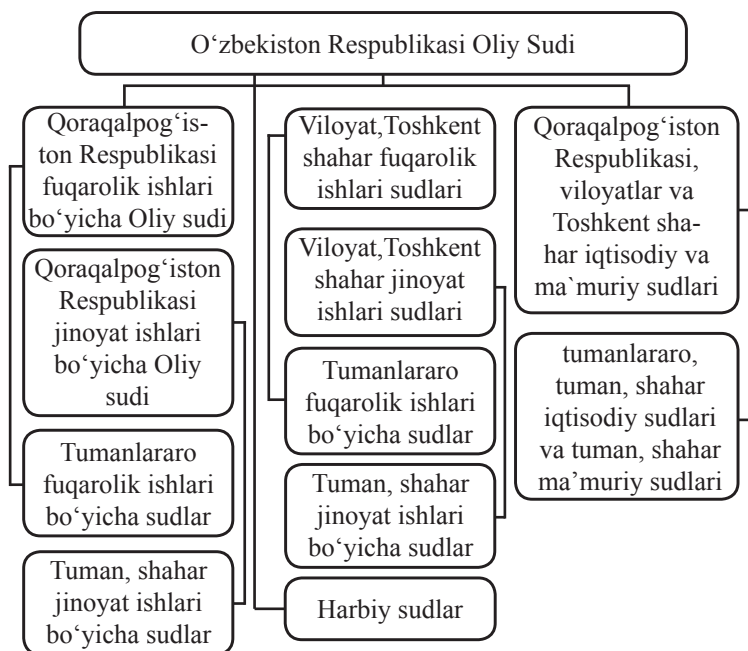
U tomonidan qabul qilingan hujjatlar qat'iy va O'zbekis-
ton Respublikasining barcha hududida bajarilishi majburiydir.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Qoraqalpog'iston
Respublikasi Oliy sudlari, viloyatlar, shaharlar, tumanlararo,
tuman sudlari va harbiy sudlarning sudlov faoliyati ustidan
nazorat olib borish huquqiga ega.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi, harbiy sudlar,
Qoraqalpog'iston Respublikasi fuqarolik va jinoyat ishlari
bo'yicha sudlari, fuqarolik va jinoyat ishlari bo'yicha viloyat-
lar va Toshkent shahar sudlari, Qoraqalpog'iston Respub-
likasi, viloyatlar va Toshkent shahar iqtisodiy va ma'muriy
sudlari, fuqarolik ishlari bo'yicha tumanlararo, tuman, shahar
sudlari, jinoyat ishlari bo'yicha tuman, shahar sudlari, tu-
manlararo, tuman, shahar iqtisodiy sudlari va tuman, shahar
ma'muriy sudlaridan iborat.

Sudning vazifalari:

O'zbekiston Respublikasida sud O'zbekiston Respub-
likasining Konstitutsiyasi va boshqa qonunlarida, inson
huquqlari to'g'risidagi xalqaro hujjatlarda e'lon qilingan
fuqarolarning huquq va erkinliklarini, korxonalar, muassasal-
ar va tashkilotlarning huquqlari hamda qonun bilan qo'riqla-
nadigan manfaatlarini sud yo'li bilan himoya qilishga da'vat
etilgan.

Konstitutsiyaning 111-moddasida «O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi sudyalar hamjamiyatining organi bo'lib, u O'zbekiston Respublikasida sud hokimiyatining mustaqilligi konstitutsiyaviy prinsipiga rioya etilishini ta'minlashga ko'maklashadi. O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashini tashkil etish va uning faoliyati tartibi qonun bilan belgilanadi» – deb qayd qilindi. Sudyalar oliy kengashiga konstitutsiyaviy maqom berilganligi unga yuklatilgan vazifalarni mustaqil va samarali amalga oshirilishining muhim konstitutsiyaviy kafolati hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi sudyalar hamjamiyatining organi bo'lib, u O'zbekiston Respublikasida sud hokimiyatining mustaqilligi konstitutsiyaviy prinsipiga rioya etilishini ta'minlashga ko'maklashadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 21-oktyabrdagi «Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqa-

rolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi hamda 2017-yil 21-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasi sud tizimi tuzilmasini tubdan takomillashtirish va faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmonlari sud-huquq sohasidagi ulkan islohotlarni boshlab berdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2017-yil 6-aprelda imzolangan «O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi Qonunga binoan O'zbekiston Respublikasida sud tizimini takomillashtirish va uning faoliyati samaradorligini oshirish, sudyalar korpusini yanada mustahkamlash va sud hokimiyatining chinakam mustaqilligini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 80, 81, 83, 93, 107, 110, 111-moddalariga tegishli o'zgartish va qo'shimchalar kiritildi.

Mazkur konstitutsiyaviy o'zgartishlar mamlakatimizda sud tizimini yanada chuqur isloh qilish, demokratlashtirish, odil sudlovning samaradorligini oshirish uchun asos yaratdi. Unga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi va Oliy xo'jalik sudlari fuqarolik, jinoiy, ma'muriy va iqtisodiy sud ishi yurituvchi sohasidagi sud hokimiyatining yagona oliy organi – O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudiga birlashtirildi. Shuningdek, sud tizimida iqtisodiy va ma'muriy sudlar tuzildi hamda konstitutsion maqomga ega bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi tashkil etildi.

Sudyalar oliy kengashi raisi lavozimi Prezidentning taqdimiga binoan Senat tomonidan tayinlanishi Oliy Majlis yuqori palatasining mutlaq vakolatiga kiritildi. 2017-yil 7-aprelda qabul qilingan «O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi to'g'risida»gi Qonunda Kengash rais, rais o'rinbosari, uning a'zolari va kotibidan – jami yigirma bir nafar kishidan iborat tarkibda sudyalar, huquqni muhofaza qiluvchi organlar, fuqarolik jamiyati institutlari vakillari va huquq sohasidagi yuqori malakali mutaxassislar orasidan

shakllantirilishi belgilab qo'yildi. Kengashning o'n bir nafar a'zosi Kengash raisining taqdimiga binoan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan sudyalar orasidan tasdiqlanadi. Kengashning ushbu a'zolaridan bir nafari Qoraqalpog'iston Respublikasi sudlarining sudyalari orasidan tasdiqlanadi. Kengashning raisi, kotibi va sudyalar orasidan tasdiqlangan o'n bir nafar a'zosi o'z faoliyatini doimiy asosda amalga oshiradi, Kengashning qolgan sakkiz nafar a'zosi, shu jumladan Kengash raisining o'rinbosari o'z faoliyatini jamoatchilik asosida amalga oshiradi.

Yodda tuting!

Mamlakatimizda ma'muriy sudlarning tashkil etilishi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 110-moddasi birinchi qismida nazarda tutildi. Ma'muriy sud ishlarini yuritish o'zida bir tarafda fuqaro, ikkinchi tarafda esa mansabdor shaxs (ijro hokimiyati organi) o'rtasidagi ma'muriy-huquqiy nizolarni hal etishning maxsus protsessual tartibini belgilaydi.

«Sudlar to'g'risida»gi Qonunning 2-moddasida sudning vazifasi belgilangan, unga asosan sud – «O'zbekiston Respublikasida sud O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va boshqa qonunlarida, inson huquqlari to'g'risidagi xalqaro hujjatlarda e'lon qilingan fuqarolarning huquq va erkinliklarini, korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning huquqlari hamda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini sud yo'li bilan himoya qilishga da'vat etilgan».

Ko'rinib turibdiki, biror yerda sudga jazolash vazifasi yuklanmagan u faqat fuqaro va muassasalarning huquqlarini himoya qiladi. Sudga bunday vazifa yuklanishi huquqiy davlatga xos xususiyatdir. Qonunda sudlarning vakolatlari, tarkibi, ish yuritish shakli va prinsiplari batafsil belgilab qo'yilgan.

§ 2. Sudlarni tashkil qilish tartibi

Boshqa hokimiyat organlari kabi, sud hokimiyati organlari tizimini tashkil etish, vakolatlarini belgilash Oliy Majlis palatalarining birgalikdagi vakolatlariga kiradi. (Konstitutsiyaning 78-moddasi, 5-bandi)

Bu bandda sudlarni tashkil etish tartibi deganda sud organlariga sudyalarni saylash yoki tayinlash masalasi ko'rinadi. Sud hokimiyat tarmog'i bo'lib, ma'lum sud organlaridan iborat bo'lsa, sud organlari asosan sudyalardan iborat bo'ladi.

Qonunga asosan, Konstitutsiyaviy sud rais va uning o'rinbosarini qo'shgan holda Konstitutsiyaviy sudning yetti nafar sudyasidan iborat bo'ladi. Konstitutsiyaviy sud raisi va uning o'rinbosari Konstitutsiyaviy sud majlisida uning sudyalari orasidan saylanadi.

Konstitutsiyamizning 80-moddasi 2-bandiga binoan,

Konstitutsiyaviy sud, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining taqdimiga binoan, Oliy Majlis Senati tomonidan saylanadi.

Konstitutsiyaga asosan, Konstitutsiyaviy sud siyosat va huquq sohasidagi mutaxassislar orasidan sud raisi, rais o'rinbosari, sudyalardan iborat tarkibda saylanadi. Sudyalarning bittasi albatta Qoraqalpog'iston Respublikasi vakili bo'lishi shart. Bu Konstitutsiyaviy sud raisi o'rinbosari va sudyalarga qo'yiladigan Konstitutsiyaviy talab hisoblanadi. Konstitutsiyaviy sud sudyalari yana yuksak ma'naviy fazilat va zarur malaka egasi bo'lishi talabi qo'yilgan.

Yana bir muhim jihati harbiy sudlarning, viloyatlar va Toshkent shahar sudlarining sudyalarini, tumanlararo, tuman, shahar sudlarining raislari va sudyalarini O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bilan kelishilgan holda Kengashning o'zi lavozimga tayinlashi, qonunda nazarda tutilgan hollarda esa ularni Prezident bilan kelishilgan holda lavozimidan ozod qilishi – uning obro' va nufuzini ko'tarishda favqulodda

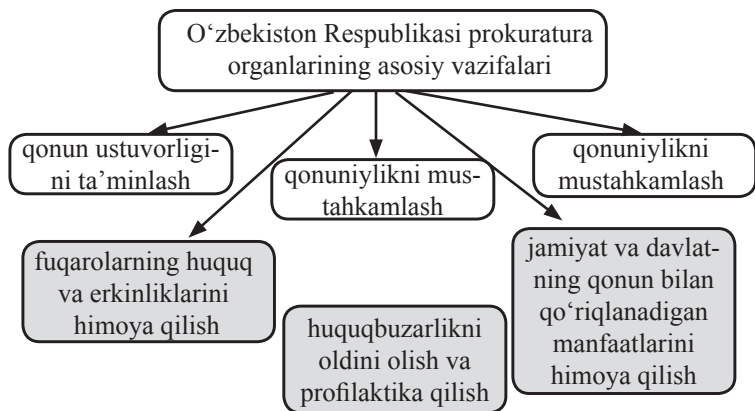
muhim ahamiyat kasb etadi. Kengashning asosiy vazifalaridan biri sudyalik lavozimlariga nomzodlarni tanlov asosida tanlash, eng malakali va mas'uliyatli mutaxassislar orasidan sudyalarni tayinlash, sudyalarni kasbiy tayyorlashni, ularning malakasini oshirishni tashkil etish, sudyalarning faoliyati samaradorligini baholash, ommaviy axborot vositalari bilan o'zaro hamkorlik olib borish, aholi bilan muloqotni yo'lga qo'yish, sudyalarni intizomiy javobgarlikka tortish to'g'risidagi, shuningdek ularni jinoiy va ma'muriy javobgarlikka tortish uchun xulosa berish haqidagi masalani ko'rib chiqish kabilar belgilangan.

Sudyalarga nisbatan jinoiy ish faqat Bosh prokuror tomonidan qo'zg'atiladi. Sudyaning majburiy keltirish, ushlab turish, shaxsiy ashyolari, yuki, transporti, turar joyi yoki xizmat binosini ko'zdan kechirish, tintuv qilish mumkin emas.

§ 3. Prokuraturaning davlat organlari tizimidagi o'rni

Prokuraturaning davlat organlari tizimidagi o'rini ularning alohida vazifasi borligi, o'zini alohida ish uslubiga egaligi va har qanday davlat organlari, jamoat birlashmalari va mansabdor shaxslardan mustaqil holda, faqat qonunga bo'ysunib ish olib borishi belgilaydi. Bu Konstitutsiyaning 120-moddasida qonuniy belgilanib, unga asosan: «O'zbekiston Respublikasi prokuratura organlari o'z vakolatlarini har qanday davlat organlari, jamoat birlashmalari va mansabdor shaxslardan mustaqil holda, faqat qonunga bo'ysunib amalga oshiradi».

Konstitutsiya va qonunda prokurorlarning mustaqilligini ta'minlovchi bir necha qoidalar belgilab qo'yilgan. Shu 120-moddada «Prokurorlar o'z vakolatlari davrida siyosiy partiyalarga va siyosiy maqsadlarni ko'zlovchi boshqa jamoat birlashmalariga a'zolikni to'xtatib turadilar» degan qoida bo'lib, u prokurorlarni siyosiy partiya va siyosiy harakatlar ta'siriga kirib qolmasligiga qaratilgandir.

Prokuratura organlari fuqarolarning ariza va shikoyatlarini hamda yuridik shaxslarning murojaatlarini ko'rib chiqadilar, ularning buzilgan huquqlarini tiklash va qonuniy manfaatlarini himoya qilish chora-tadbirlarini ko'radilar.

Prokuror o'ziga tushgan taklif, ariza va shikoyatlarni tekshirish vazifasini zarur hollarda tegishli davlat boshqaruvi, nazorat va tekshirish organlariga, korxonaga, muassasa va tashkilotlarning mansabdor shaxslariga topshirish hamda ulardan tekshirishga taalluqli barcha materiallar bilan birga tekshirish natijalariga doir yozma axborot berishlarini talab etish huquqiga ega.

Fuqarolarning ariza va shikoyatlari hamda yuridik shaxslarning murojaatlarini ko'rib chiqish natijalari bo'yicha prokuror qaror qabul qiladi, bu qaror ustidan yuqori turuvchi prokurorga shikoyat qilinishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori va unga bo'ysunuvchi prokurorlar jinoyatchilikka qarshi kurash samaradorligini ta'minlash maqsadida tezkor-qidiruv faoliyatini, surishtiruv va dastlabki tergovni amalga oshiradigan tegishli organlarning faoliyatini muvofiqlashtiradi.

Viloyatlar, Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar prokurorlari hamda ularga tenglashtirilgan prokurorlar davlat hokimiyati va boshqaruvning tegishli va quyi organlari majlislarida belgilangan tartibda ishtirok etishga haqli.

Prokuratura xodimlari ham sudyalari kabi deputat bo'la olmaydi, siyosiy partiya va harakatlar a'zosi bo'la olmaydi va boshqa haq to'lanadigan ishda ishlay olmaydi.

Prokuratura organlari faqat qonuniylikni mustahkamlash bilan shug'ullanmasdan, qonunlarni vujudga kelishi, takomillashuvida, ya'ni qonunchilik jarayonida ham ishtirok etadi. Konstitutsiyaning 83-moddasida asosan, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori qonunchilik tashabbusi huquqiga ega.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi 119-moddasida prokuror O'zbekistonning ma'muriy-hududiy tuzilishlarida: Qoraqalpog'iston Respublikasida, viloyatlarda, tumanlarda, shaharlarda faoliyat ko'rsatishi belgilanib, prokuratura tizimining konstitutsiyaviy asosi o'rnatilgan.

O'zbekiston Respublikasining «Prokuratura to'g'risida»-gi Qonunida «Prokuratura organlari O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurori rahbarlik qiladigan yagona markazlashgan tizimni tashkil etadi hamda quyi turuvchi prokurorlar yuqori turuvchi prokurorlarga va O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuroriga bo'ysunishi hamda hisobdorligi asosida faoliyat ko'rsatadi», – deb belgilangan.

Yuqori turuvchi prokuror quyi turuvchi prokurorga ko'rsatmalar berishga yoxud uning har qanday qarorlarini o'zgartirish, bekor qilish huquqiga egaligi, shuningdek, o'z bo'ysunuvidagi boshqa prokurorlarning ishlari to'g'ri tashkil etilishi uchun to'liq javobgarligining o'rnatilganligi prokuratura tizimi markazlashganligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasida quyidagi prokuratura organlari tashkil qilinadi:

1. O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi.
2. Qoraqalpog'iston Respublikasi Prokuraturasi.
3. Viloyatlar va Toshkent shahar prokuraturasi.
4. Tumanlar va shaharlar prokuraturalari.
5. Viloyat prokuraturalariga tenglashtirilgan O'zbekiston Respublikasi harbiy prokuraturasi, O'zbekiston Respublikasi transport prokuraturasi.

6. Tuman prokuraturalariga tenglashtirilgan harbiy okrugar, hududiy harbiy, transport va ixtisoslashtirilgan prokuraturalar.

7. O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Soliq va valyutaga oid jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti va uning joylardagi bo‘limlari;

8. Majburiy ijro byurosi.

Barcha prokurorlarning vakolat muddati besh yil.

Konstitutsiyaga binoan O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori Prezident tomonidan lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod qilinadi va bu haqdagi Prezident farmoni Oliy Majlis Senati tomonidan tasdiqlanadi.

Bosh prokuror o‘rinbosarlari ham Prezident tomonidan lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod qilinadi. Qoraqalpog‘iston Respublikasi prokurori O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori bilan kelishilgan holda Qoraqalpog‘iston Respublikasining Oliy vakillik organi tomonidan tayinlanadi.

Viloyatlarning prokurorlari, Toshkent shahar prokurori, tuman va shahar prokurorlari, ularga tenglashtirilgan prokurorlar O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokurori tomonidan tayinlanadi va lavozimdan ozod etiladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar

1. O‘zbekiston Respublikasida sud tizimi haqida nimalarni bilasiz?

2. Sudyalar oliy kengashi vakolatlari nimalardan iborat?

3. O‘zbekiston Respublikasi prokuratura organlarining asosiy vazifalari haqida gapirib bering.

4. Prokuratura xodimlari huquqiy maqomi haqida nimalarni bilasiz?

О‘QISH UCHUN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

Darsliklar va o‘quv qo‘llanmalar

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий ҳуқуқи. Дарслик. Муаллифлар жамоаси. –Т.: ТДЮИ, 2005 – 545 б.

2. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига шарҳ. Муаллифлар жамоаси – Т.: ТДЮИ нашриёти, 2012. – 649 б.

3. Хусанов О.Т. Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий ҳуқуқи // Дарслик – Т.: ТДЮИ нашриёти, 2013. – 564 б.

Xorijiy adabiyotlar

1. Constitutional and administrative law / A. W. Bradley and K. D Ewing. 13th ed. 2003.

2. Erwin Chemerinsky. Constitutional Law: Principles and Policies. 4th Edition, May 25, 2011.

3. Christopher N. May, Allan Ides. Constitutional Law: National Power & Federalism. 5th Edition, 2012.

4. Allan Ides Christopher N. May Constitutional Law - Individual Rights. Fifth Edition 2012.

Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: «O'zbekiston», 2019. – 76 b.

2. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to'g'risida»gi 432-II-son Konstitutsiyaviy qonuni // 12.12.2002 y. // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi 2002-y. 12-son, 213-moddada.

3. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining reglamenti to'g'risida»gi 522-II-son Qonuni // 29.08.2003. // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi 2003-y. 9-10-son, 136-moddada.

4. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatining va Senati a'zosining maqomi to'g'risida»gi 704-II Qonuni // 02.12.2004. // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi 2004-y. 15-son, 155-moddada.

5. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida»gi Konstitutsiyaviy qonuni. // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi 2002-y. 12-son, 215-moddada.

6. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining reglamenti to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi 523-II-son Qonuni // 29.08.2003. // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi, 2003-y. 9-10-son, 137-moddada.

7. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasi Prezidenti faoliyatining asosiy kafolatlari to'g'risida»gi Qonuni // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2003-y., 3-4-son, 34-moddada.

8. O‘zbekiston Respublikasining «O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to‘g‘risida»gi (Yangi tahriri) O‘RQ-591-son Qonuni // 10.12.2019. // Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi, 11.12.2019., 03/19/591/4130-son.

9. O‘zbekiston Respublikasining «Sudlar to‘g‘risida»gi (Yangi tahriri) 162-II-son Qonuni // 14.12.2000. // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi 2001-y. 1-2-son, 10-modda.

10. O‘zbekiston Respublikasining «O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to‘g‘risida»gi 103-I-sonli Qonuni // 31.05.2017 y. // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 22-son, 407-modda.

11. O‘zbekiston Respublikasining «Prokuratura to‘g‘risida»gi Qonuni // 29.08.2001. // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 2001-y., 9-10-son, 168-modda.

12. O‘zbekiston Respublikasining «Ta‘lim to‘g‘risida»gi 464-I-son Qonuni // 29.08.1997. // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi 1997-y. 9-son, 225-modda.

13. O‘zbekiston Respublikasining «Siyosiy partiyalar to‘g‘risida»gi 337-I-son Qonuni // 26.11.1996. // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi 1997-y. 2-son, 36-modda.

14. O‘zbekiston Respublikasining «Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida»gi 913-XII-son Qonuni // 02.09.1993. // O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1993-y., 9-son, 320-modda.

15. O‘zbekiston Respublikasining «Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida»gi O‘RQ-350-son Qonuni (Yangi tahriri) // 22.04.2013. // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2013-y., 17-son, 219-modda

16. O‘zbekiston Respublikasining «Parlament nazorati to‘g‘risida»gi O‘RQ-403-son Qonuni //11.04.2016. // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2016-y., 15-son, 141-modda.

17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017-y., 6-son, 70-modda.

18. O‘zbekiston Respublikasining «Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida»gi O‘RQ-474-son Qonuni //12.04.2018.

19. O‘zbekiston Respublikasining Saylov kodeksi // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 26.06.2019., 03/19/544/3337-son.

20. O‘zbekiston Respublikasining «Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida» Qonun. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 03.09.2019. 03/19/562/3681-son.

Internet saytlari

1. <http://www.lex.uz>
2. <http://www.senat.uz>
3. <http://www.parliament.gov.uz>
4. <http://www.gov.uz>
5. <http://www.ziyonet.uz>

B.T. Musayev, K.R. Aliyeva, B.A.Narimanov

KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ

(Darslik)

Muharrir: **N.Niyazova, O.Choriev**
Texnik muharrir: **F.Xoshimova**
Kompyuterda
sahifalovchi: **?????????**

Litsenziya raqami: AI № 213, 26.03.2012

Bosishga 00.00.2020 da ruxsat etildi

Bichimi 84x108 $\frac{1}{32}$

Bosma tabog‘i 0,00. Shartli bosma tabog‘i 0,00.

Garnitura «Times New Roman». Ofset qog‘ozi

Adadi 000 nusxa. Buyurtma № ? /

Original maket «?????????»

nashriyot-matbaa uyida tayyorlanib, chop etildi.

Manzil: Toshkent sh., Chilonzor tumani,

???? mavze, ???-uy.

Marketing bo‘limi: (+99894) ????????